

Mic tratat de ortografie

Acad. **Alexandru Graur**

HUMANITAS

HUMANITAS

Mic tratat de ortografie

ALEXANDRU GRAUR (1900–1988) a fost unul dintre marii învățați ai științei limbii din secolul al XX-lea, figură de prestigiu a lingvisticii românești. Studiile liceale la Gimnaziul „Alexandru cel Bun” din Iași și Liceul „Matei Basarab” din București. În clasa a IV-a, se retrage din școală, pregătind, din 1915, restul studiilor în particular (perioadă în care își câștigă existența prin lecții date elevilor mai mici și prin alte ocupații temporare). După absolvirea liceului, în 1919, se înscrie la Facultatea de Litere și Filosofie din București, urmând cursurile Secției de filologie clasică și de limba română. În 1922, devine licențiat în filologie clasică. În anul școlar 1923/1924, e profesor suplinitor de istorie la Liceul „Spiru Haret” din București. Examenul de capacitate l-a susținut în 1924, clasându-se primul pe țară atât la latină, cât și la istorie. E numit profesor titular la Liceul „Unirea” din Focșani. Între 1924 și 1929, cu o bursă a Ministerului Instrucțiunii Publice, își perfecționează studiile în Franța. În 1928, obține diploma la École Pratique des Hautes Études, precum și doctoratul la Sorbona, cu cea mai înaltă mențiune (*Très honorable*). Revenit la București în 1929, este numit profesor titular de limba latină la Liceul „Gh. Șincai”, iar din 1932 la Liceul „Gh. Lazăr”. În 1940, a fost înlăturat din învățământul de stat pe baza legilor rasiale. A înființat, împreună cu alți colegi aflați în aceeași situație, Liceul Teoretic Evreiesc, al cărui director a fost între anii 1941 și 1944. În septembrie 1944, a fost reintegrat la Liceul „Gh. Lazăr”, unde a lucrat până în decembrie 1945. În același timp, a lucrat la Radiodifuziunea Română. A devenit profesor la Catedra de filologie clasică a Facultății de Filosofie și Litere, pe care a condus-o până în 1964, când a fost numit șeful nou-înființatei Catedre de lingvistică generală, unde a lucrat până la pensionare (1970). În anul 1948, a fost ales membru corespondent al Academiei Române, iar în 1955 devine membru titular. Printre funcțiile de conducere, îndeplinite cu înaltă competență și răspundere, menționăm: decan al Facultății de Filologie (1954–1956), director al Editurii Academiei (1955–1974), membru fondator și președinte al Societății de Studii Clasice (1958–1988), președinte al Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte a Academiei (1974–1988). A fost redactor responsabil la o serie de publicații de specialitate: *Studii clasice* (1959–1988), *Limbă și literatură* (1965–1970), *Limba română* (1982–1988).

Din OPERA științifică – zeci de volume și sute de articole și studii, cronici și recenzii, referitoare la limbile clasice, indoeuropenistică, lingvistică generală și limba română –, amintim: *Esquisse d'une phonologie du roumain* (în colaborare cu Al. Rosetti) (1938), *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române* (1954), *Studii de lingvistică generală* (1955 și 1960), *Fondul principal al limbii române* (1957), *Scurtă istorie a lingvisticii* (în colaborare cu Lucia Wald) (1959, 1965, 1977), *Etimologii românești* (1963), *Evoluția limbii române. Privire sintetică* (1963), *Nume de persoană* (1965), *Istoria limbii române* (coord. vol. I, *Limba latină*) (1965), *Tendențe actuale ale limbii române* (1968), *Lingvistica pe înțelesul tuturor* (1972), *Nume de locuri* (1972), *Alte etimologii românești* (1975), „*Capcanele*” limbii române (1976), *Dicționar de cuvinte călătore* (1978), *Cuvinte înrudite* (1980), *Dicționar al greșelilor de limbă* (1982).

Acad. **Alexandru Graur**

Mic tratat de ortografie

Ediție îngrijită de
conf. univ. dr. LIVIU GROZA

 HUMANITAS
B U C U R E Ș T I

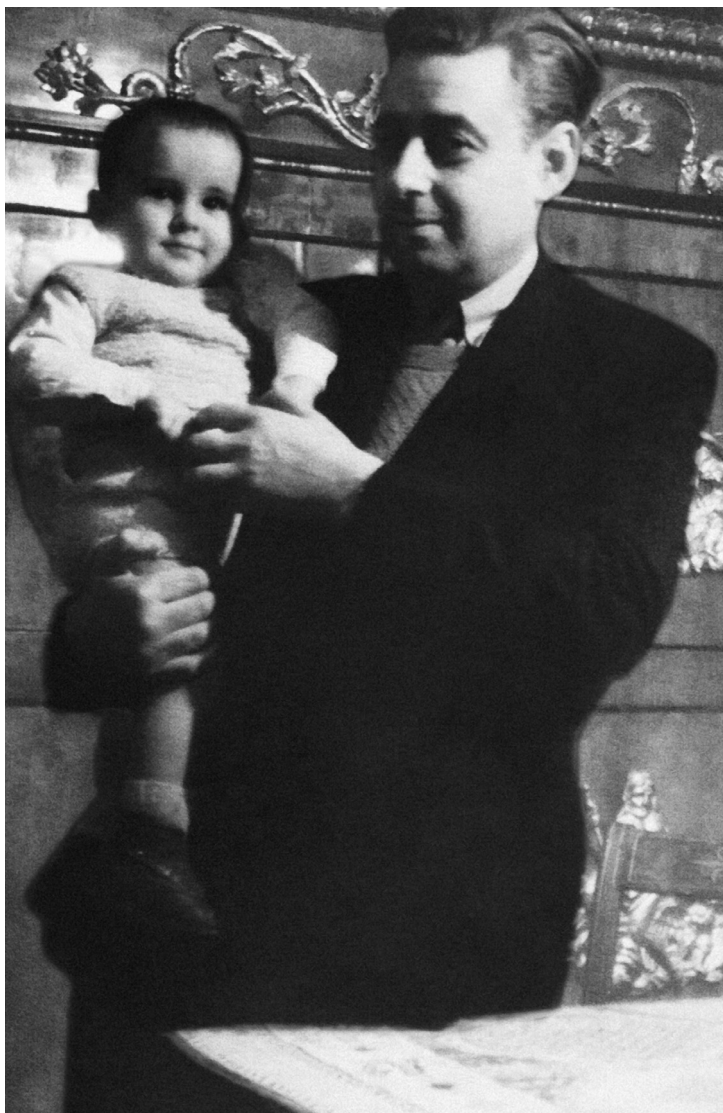
Redactor: S. Alexandru
Coperta: Andrei Gamarț
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corectori: Anca Drăghici, Cristina Jelescu
DTP: Denisa Becheru, Carmen Petrescu

© Dumitru Graur

ISBN 978-973-50-3224-1 (pdf)

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701
București, România
tel. 021/408 83 50
fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online:
tel./fax 021/311 23 30
e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
www.libhumanitas.ro

Alexandru Graur împreună cu fiul său, Dumitru Graur

TATĂL MEU

O veche fotografie de familie mă arată pe mine în brațele tatălui meu, pe când nu aveam decât vreun an și jumătate. Fotografia a fost făcută, am aflat, în casa familiei Canarache („tanti Nica“, sora tatălui meu), pe strada Popa Tatu, în urmă cu peste șase decenii. Un Alexandru Graur încă tânăr, în plină putere și cu un zâmbet larg pe față, evident satisfăcut de viață și, probabil, de progenitura cu ochi destul de vii, care-i stătea în brațe. Peste ani, de mână cu tatăl meu, undeva la Sinaia, la vila creatorilor și membrilor Academiei Române de pe Cumpătu, întâlnindu-se cu Geo Bogza, am auzit cu urechile mele complimentul pe care marele scriitor i l-a adresat și regretul că, la rândul său, nu dăduse ghes gândului de a avea un copil.

Când m-am născut, așadar, tatăl meu urma să împlinească patruzeci și șapte de ani. A fost probabil un miracol adus de Dumnezeu, pe care l-a primit senin, îndrăznind să-și modifice cursul întregii vieți fără să clipească, pentru a se căsători cu mama mea. M-a studiat atent și m-a îndemnat extrem de discret spre... litere (punctișoare și bastonașe, mai întâi!), fără a mă brusca sau a mă obliga să fac ce-și dorea el. Era un pedagog înnăscut, am aflat mult mai târziu de la oamenii care l-au cunoscut bine și care mi-au spus că, dincolo de toate calitățile lui de savant și profesor, tatăl meu fusese în măsură de a le da, la timpul potrivit, cele mai bune sfaturi de viață pe care le primiseră vreodată. Mai întâi, și-a notat cu atenție cam tot ce-mi ieșea din gură, alcătuind un „dicționar“ *sui-generis*, pe care l-a intitulat „Din vocabularul lui Dadi“: *bisecără* (pentru biserică), *untară* (pentru lingură),

hainama (pentru haimana), *crape mici* (pentru iezi, adică niște... capre mai mici, care deveniseră foarte amenințătoare la un moment dat pentru persoana mea de-o șchioapă).

Destul de curând, am ajuns și în fața mașinii sale de scris, o „Remington“ cumpărată probabil prin anii '30, pe care a păstrat-o până la sfârșitul vieții. Nu s-a supărat – deși era evident că degetele mele boante nimereau prea adesea pe lângă clape –, astfel încât pe la vreo șase-șapte ani începusem să scriu povești, subiectul principal fiind o iminentă plecare spre Polul Nord, împreună cu toți prietenii de pe strada Visarion.

N-a trecut mult și, văzând apropierea mea de sport, m-a încurajat și în această direcție, spre disperarea evidentă a sărmanei mele mame, deloc încântată de perspectivele acestei preocupări. „Important, spunea, este să faci în viață ce-î place lui mai mult“, adică munca să fie făcută cu plăcere, iar lucrul acesta mi-a rămas întipărit în minte pentru totdeauna. Nu s-a plâns nimănui nici atunci când a constatat că „băiatul ăsta n-are în cap decât o minge de fotbal“, m-a lăsat să termin facultatea de sport și să devin apoi ziarist, știind, poate, că în cazul oamenilor de știință veritabili așchia sare, de cele mai multe ori, foarte departe de trunchi.

DUMITRU GRAUR

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Această ediție reproduce integral textul lucrării *Mic tratat de ortografie*, Editura Științifică, București, 1974. Ortografia a fost modificată în conformitate cu prevederile lucrărilor normative în vigoare. Deoarece numeroase recomandări făcute de autor nu mai sunt actuale sau chiar nu au fost vreodată acceptate ca normă generală, am considerat necesar să reproducem într-un chenar, ori de câte ori a fost nevoie, formele și precizările referitoare la scriere, pronunțare și flexiune din *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005. Pentru sensurile unor cuvinte, explicate în același fel, am folosit *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996.

LIVIU GROZA

SIGLE ȘI ABREVIERI

Sigle

- DEX₂ *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Editura „Univers enciclopedic“, București, 1998.
- DOOM₁ *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982.
- DOOM₂ *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Editura „Univers enciclopedic“, București, 2005.

Abrevieri

adj.	adjectiv
adv.	adverb, adverbial
conjct.	conjunctie
f.	feminin
ind.	indicativ
inf.	infinitiv
loc.	locuțiune
m.	masculin
n.	neutru
p.	pagina
part.	participiu
perf. s.	perfect simplu
pl.	plural
pp.	pagini
pr.	pronume, pronominal
prep.	prepoziție
prez.	prezent
s.	substantiv

sg.	singular
vb.	verb

Semne și convenții grafice folosite în DOOM₂

- ~ tildă la nivelul rândului înlocuiește un element anterior
ex.: **abandona** (**a** ~)
- / bară oblică înseamnă „sau“ (separă variantele)
ex.: **facșimil/facsimil**
- | bară verticală (când folosirea cratimei ar putea duce la confuzii); limita dintre silabe sau despărțirea la capăt de rând
ex.: *para***|***aldehidă*
- * steluță înaintea unui element; cuvinte-titlu și alte elemente nou-introduse în DOOM₂
ex.: ***accesă** (**a** ~)
- ! semnul exclamării înaintea unui cuvânt-titlu sau a unei reguli; modificare de normă față de DOOM₁
ex.: **!niciun**

Accentul este marcat în DOOM₂ prin sublinierea vocalei:
ex.: **dactilograf**ie****; **a** accent secundar; **i** accent principal

Accentul este marcat în DEX₂ prin semnul ['] pus deasupra vocalei:
ex.: **CABINÉT**

INTRODUCERE

1. Ordinea capitolelor. Analiza gramaticală pe care am învățat la școală să o facem și cu care ne deprind tot mai mult necesitățile vieții moderne nu datează de la originea graiului. Omul, și mai ales omul într-un stadiu mai vechi al limbii, nu distinge sunetele și nici măcar cuvintele, ci numai propoziții globale și chiar fraze, pe care nu încearcă, și în multe cazuri chiar dacă ar încerca nu ar reuși, să le despartă în părțile lor componente. Astăzi, pentru cei care nu au trecut prin școală, și chiar pentru cei care au învățat carte, dar fără să adâncească gramatica, de multe ori trece drept un cuvânt ceea ce la analiză se dovedește a fi un grup de cuvinte.

Dar, mai mult decât atât: mai există până azi populații care își exprimă ideile prin propoziții formate din câte un singur cuvânt compus. Astfel o gândire ca *tata are un cal alb*, sau *calul alb al tatei paște iarba fragedă* nu formează decât un singur cuvânt.

Numai treptat și târziu omul ajunge, într-un stadiu următor, să-și împartă gândirea în două grupuri, formate, unul, din subiect și tot ce-l însoțește, iar al doilea din predicat și complinirile lui; în sfârșit, ultimul stadiu la care s-a ajuns, și în care se găsesc limbile europene actuale, poate distinge câte un cuvânt pentru fiecare noțiune.

Cât despre analiza cuvântului și despărțirea lui în sunete, aceasta nu se poate face nici azi, decât după o perioadă specială de învățatură. Un om care nu știe carte nu este conștient de sunetele din care se compune fiecare cuvânt. În acord cu cele arătate despre cuvântul pronunțat este și faptul că multă vreme s-au scris

fraze compacte, fără punctuație și fără despărțirea cuvintelor. La vechea Academie Română am văzut pe o ușă un afiș scris de mână: *în Chis*.

Pentru motive de comoditate pedagogică, învățarea scrierii și a citirii se face în ordine inversă decât cea în care a evoluat conștiința vorbitorilor: se începe cu sunetul și litera, după care se trece la cuvinte, apoi la propoziție și frază. Cum un tratat de ortografie nu se poate adresa decât unor oameni care știu să scrie și să citească, criteriul pedagogic nu ne împiedică să urmăm ordinea normală, adică să începem cu problemele frazei și propoziției, care de altfel sunt și mai ușor de discutat.

Trebuie să mai adaug că, în ce privește fraza și propoziția, ne vom izbi aproape exclusiv de probleme ale semnelor ortografice (în primul rând de punctuație), care sunt comune în linii mari mai tuturor limbilor civilizate, pe când problemele cuvântului sunt mai toate specifice pentru fiecare limbă în parte.

2. Limba scrisă și limba vorbită. O limbă este un sistem de semne, în general sonore, prin care un om comunică altor oameni gândurile sale. Acest sistem se găsește gata constituit în momentul când indivizii încep să vorbească și ei nu au decât să și-l însușească. Aceasta nu înseamnă că sistemul nu se schimbă, dimpotrivă, el este în neconținută prefacere, și fiecare vorbitor, prin însuși faptul că folosește limba, contribuie la neconținuta ei transformare. Ce e drept, schimbările au loc pe nesimțite, prin etape imperceptibile, pentru ca din când în când, atunci când se acumulează o cantitate mare de mici schimbări, să se ajungă la transformări mai importante care survin brusc. Dar în imensa lor majoritate aceste schimbări se petrec fără ca vorbitorii să fie conștienți de ele, deci fără nici o intenție din partea lor. Fiecare generație își închipuie că vorbește limba așa cum a moștenit-o de la părinți. Intervenții conștiente se produc uneori, cu mai mult sau mai puțin succes, mai ales în materie de vocabular.

Scrierea este și ea tot un sistem de semne, menite să reproducă pentru vedere, atât cât este posibil, sistemul sonor care se adresează auzului. Exceptând epocile mai vechi, când scrierea consta din reproducerea de figuri (care, schematizate, au devenit hieroglife), sau din semne care reprezentau silabe, putem spune că scrierea se bazează pe litere. Deoarece limba vorbită se compune din sunete, în principiu fiecare semn vizual, numit literă, trebuie să corespundă unui sunet. Cititorul are de făcut în același timp o muncă întreită: să recunoască literele din care se compune cuvântul scris, să transpună rezultatul, fie cu voce tare, fie în gând, în limbajul sonor (deoarece, cu toată răspândirea actuală a scrierii, limbajul sonor primează asupra celui scris), și în sfârșit să substituie în minte cuvântului sonor conceptul corespunzător.

Spre deosebire de limbajul vorbit, scrierea este adesea modificată în mod conștient și intenționat de cei care o folosesc. Desigur, și aici au loc schimbări involuntare și inconștiente, cel puțin în scrierea de mână, dar se poate concepe și se și întâmplă adesea ca o persoană sau un colectiv să aducă intenționat modificări scrierii, fie din motive de comoditate, fie din alte feluri de motive. De exemplu, limba română a fost scrisă prima dată cu litere chirilice (alfabetul slavon), apoi, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, s-a introdus un alfabet de tranziție spre cel latin, iar în cea de-a doua jumătate a aceluiași secol s-a adoptat în întregime alfabetul latin (desigur, cu unele mici modificări). Aceasta s-a produs în urma unei hotărâri a oficialității de atunci, iar poporul, cu mai multă sau mai puțină întârziere, s-a conformat.

Mai târziu, Academia Română, în mai multe rânduri, a adus reforme ortografice, pe care le-a făcut cunoscute prin broșuri speciale¹, iar învățământul și celelalte instituții le-au adoptat,

¹ Despre acestea voi avea de vorbit adesea, între altele pentru că unii păstrează amintirea normelor din trecut și doresc să le reintroducă în uzaj. Astăzi se poate consulta Fulvia Ciobanu, Lidia Sfirlea, *Cum scriem. Cum pronunțăm corect*, Editura Științifică, București, 1970.

cel puțin în parte. Urmează să cercetăm pentru ce se simte uneori nevoia reformării scrierii, ce se urmărește cu aceasta și ce greutăți prezintă schimbarea sistemului tradițional.

3. Scurt istoric al scrierii. Cu excepția limbilor artificiale, limbajul vorbit premerge întotdeauna celui scris.

La un moment dat, o limbă care fusese folosită numai în vorbire ajunge să fie scrisă: sau cei care o vorbesc au inventat un sistem de semne, sau, caz general în perioada mai nouă, scrierea reprezintă o imitație după sistemul de notare al altor limbi. Așa s-a întâmplat cu numeroase popoare ale Uniunii Sovietice care până la Revoluția din Octombrie nu aveau scriere, iar astăzi citesc și scriu în limba lor maternă cu ajutorul alfabetului rusesc.

În epoca mai veche, când scrierea de-abia ieșise din faza de magie, iar semnele reprezentau cuvinte, nu sunete, s-au putut împrumuta așa-numitele ideograme, semne complexe care reprezintă pronunțarea nu în limba care le folosește, ci în cea de unde au fost împrumutate. Iată mai în amănunt despre ce este vorba.

Un popor poate împrumuta de la altul un semn complex, care reprezintă o idee întreagă, de exemplu un cap de mort deasupra a două oase încrucișate, ceea ce înseamnă „pericol de moarte“. Aici imaginea e transparentă. Dar cifrele arabe sunt scrise la fel în diverse limbi și pronunțate diferit, fără să știm să explicăm ce legătură este între semne și pronunțare. În chineză, s-a pornit de la semne care reprezentau obiectul, apoi semnele s-au simplificat și legătura între ele și noțiunea pe care o denumesc a încetat de a fi vizibilă. Japonezii au împrumutat scrierea de la chinezi, deci au folosit semnul chinezesc, dar l-au pronunțat cum erau ei deprinși, deci cu totul altfel decât chinezii (astăzi japonezii nu păstrează, din cele 50 000 de hieroglife chinezești, decât 214, cu care notează nu sunetele, ci silabele japoneze).

Găsim exemple asemănătoare la diverse populații în diferite timpuri. În Antichitate, babilonenii au împrumutat ideograme de

la sumerieni; mai târziu hitiții, împrumutând scrierea de la babiloneni, au primit și ei ideogramele sumeriene, sporite cu un număr considerabil de ideograme create de babiloneni. Rezultatul este că specialiștii din secolul nostru au izbutit să descifreze textele hitite, în sensul că au putut să le traducă exact, dar fără să știe cum sunau în limba hitită unele cuvinte dintre cele mai importante, pe care nu le avem decât sub forma de ideograme sumeriene sau babilonene.

Dar aceste fapte au astăzi un caracter de excepție. În general, se întrebuințează scrierea cu ajutorul literelor, care corespund mai mult sau mai puțin sunetelor. Majoritatea limbilor europene și-au fixat de mai multe sute de ani ortografia de care se servesc astăzi. În acest răstimp, limba vorbită a evoluat mai mult sau mai puțin și uneori a ajuns să se deosebească radical de forma scrisă. De exemplu în franțuzește, în momentul când s-a fixat ortografia, adică prin secolul al XI-lea sau al XII-lea, „apă“ se zicea *eaue*, pronunțat aproximativ *eauă*; mai târziu, *e* final a dispărut în pronunțare, *au* s-a transformat în *o*, *e* inițial a dispărut și el, astfel că s-a ajuns la pronunțarea *o*, pe când în scriere, singura modificare admisă a fost suprimarea lui *e* final (în secolul al XVII-lea). Vechiul rus *kover* „covor“ a ajuns să se pronunțe astăzi *kavior*, dar se scrie tot *kover*: singura concesie care se face uneori este că se pune tremă pe *e* (*kověr*), pentru a se arăta că acest *e* trebuie citit *io*.

4. Necesitatea revizuirii scrierii. Din cauza diferențierii tot mai mari care se produce între limba vorbită și cea scrisă, toate popoarele au fost și sunt obligate să-și revizuiască din timp în timp scrierea, pentru a o aduce din nou în concordanță cu pronunțarea. Dar revizuirea duce rareori la o concordanță deplină și aproape totdeauna limba scrisă rămâne în urmă față de pronunțare. Acest rezultat apare paradoxal dacă pornim de la ideea că limba vorbită este în cea mai mare parte independentă de voința individului, pe când cea scrisă este stabilită prin

convenție. Dar tocmai acest lucru explică nepotrivirea dintre pronunțare și scriere: cea din urmă, fiind sub controlul oficialității, este în general ținută în loc, pe când cea dintâi se dezvoltă mai în voie.

Ca un exemplu în această privință vom folosi limba franceză. Academia Franceză, înființată acum mai bine de trei sute de ani, și-a luat ca primă și cea mai importantă sarcină „păstrarea limbii franceze“ în formele ei „pure“. Dicționarul Academiei Franceze, alcătuit de comisii formate din generali, ambasadori etc. (uneori intră în aceste comisii și câte un lingvist), exclude sistematic cuvintele noi, ceea ce nu le împiedică de a fi întrebuințate de toată populația Franței și de a fi chiar împrumutate de popoarele străine.

În schimb, când e vorba de scriere, Academia, prin intermediul autorităților de stat, a izbutit să mențină aproape neatinse formele din secolul al XVII-lea. Mai mult încă, menținerea ortografiei arhaice a avut ca efect transformări în pronunțare, bineînțeles împotriva voinței academicienilor. De exemplu, consoanele finale care nu se mai pronunțau de multă vreme, în cuvinte ca *but* „scop“ (citește *bü*), *dot* „zestre“ (citește *do*), *cep* „butuc de viță“ (citește *se*), sub influența învățătorilor, care țineau cu orice preț să impună elevilor scrierea „corectă“, au ajuns să se răspândească în pronunțare cu consoana finală: astăzi în general francezii pronunță *büt*, *dot*, *sep*. Tot astfel o consoană dublă se pronunță ca una simplă, dar astăzi se revine la forma cea mai veche: mulți francezi zic *colleg*, nu *coleg* (scris *collègue*), *illümine*, nu *ilüimine* (scris *illuminé*). Fenomenul este cunoscut și a fost utilizat pentru a se provoca efecte comice. În comedia *Topaze* a lui Marcel Pagnol, învățătorul, dictând unui elev slab, îl „ajută“ pronunțând până și pe *s* final, semnul pluralului, amuțit de multe sute de ani în vorbire: *mutons* pentru *muton* (scris *moutons* „oi“).

Diferența între pronunțare și scriere este cu atât mai mare cu cât oficialitatea este mai conservatoare și cu cât limba evoluează mai repede. Punctul de vedere inițial, care e cel just, anume

că fiecare literă trebuie să corespundă unui singur sunet și fiecare sunet unei singure litere, a fost de multă vreme lăsat în părăsiere în unele limbi. De exemplu în engleză, sunetul *ʃ* se scrie uneori *sh* (*sheep* „oaie“, citește *ʃip*), alteori *ch* (*machine* „mașină“, citește *mășin*), dar și *s* (*sugar* „zahăr“, citește *șugăr*). În schimb, aceeași combinație de litere, de exemplu *ch*, are diverse valori, fie *ci*, ca în românescul *porci* (engl. *much* „mult“, citește *maci*), fie *ș* (vezi *machine* mai sus), fie *k* (*ache* „durere“, citește *eik*)...

De aceea, după cum se știe, este foarte greu pentru un străin să învețe englezește, căci una se scrie și alta se pronunță. Sau, după cum spunea un umorist francez: „Ciudată limbă! Se scrie *cauciuc* și se citește *gutapercă*!“ Dar nu numai pentru străini produce greutatea ortografia arhaică: un copil francez și mai ales unul englez a[u] de făcut, pentru a învăța scrierea limbii materne, eforturi de două ori mai mari decât un român sau un bulgar. Timpul pierdut în felul acesta ar putea fi întrebuințat cu mai mult folos în alte direcții, dacă ortografia ar fi mai simplă.

Recordul în Europa îl bate desigur limba irlandeză, care păstrează scrierea de la începutul mileniului nostru, deși pronunțarea a evoluat mai mult decât în oricare altă limbă. Se pot găsi astfel cuvinte scrise cu opt litere, când în pronunțare nu e decât un singur sunet (*oidhche* se citește *i*), și adesea tocmai sunetele pronunțate nu se găsesc printre cele scrise.

Trebuie de altfel să mai adaug că scrierea arhaică pe care oficialitățile o apără adesea cu atâta îndârjire nu corespunde nici măcar pronunțării vechi în toate amănunțele ei. Adesea găsim scrise litere de prisos din cauză că în Evul Mediu copiii erau în general plătiți cu rândul, de aceea aveau interes să lungească cuvintele: scriind litere care fuseseră pronunțate mai demult, dar se pierduseră în rostire, și chiar unele care nu avuseseră niciodată o realitate (introduse pe bază de etimologii fanteziste), ei puteau lungi cu câteva rânduri la fiecare pagină textul copiat. Iată un exemplu: în franțuzește, grupul de sunete *us* se scria *x*; pluralul substantivelor de felul lui *cheval* „cal“ ar fi trebuit să fie în *-als*

(*chevals*), dar *l* înainte de altă consoană se transformase în *u*, prin urmare pluralul devenise *chevaus*; având în vedere că *us* se scria *x*, ajungem la scrierea *chevax*, care apare într-adevăr în texte, dar repede a fost amplificată, căci copişti, prefăcându-se a nu şti că *x* înseamnă *us*, l-au introdus în scris şi pe *u*, care, în scrierea *chevaux*, apare deci de două ori, o dată sub forma obişnuită, iar a doua oară în semnul complex *x*. Nemulţumiţi cu atâta, unii copişti au mai reluat şi pe *l* (a cărei urmă o descopereau uşor în singularul *cheval*), ceea ce a dat naştere scrierii *chevauxl*, unde acelaşi sunet figurează de trei ori: o dată ca *l*, valoare pe care o avusese demult, dar o pierduse, o dată ca *u*, valoare pe care o mai avea, şi a treia oară ca parte componentă a lui *x*, deci cu aceeaşi pronunţare de *u*. Astăzi, ce e drept, s-a renunţat la *l*, dar *u* şi *x* continuă să se scrie, deşi nici una din aceste litere nu se mai pronunţă, căci pluralul scris *chevaux* se citeşte şövò.

5. Sisteme aproape fonetice. În schimb, popoarele a căror scriere a apărut mai de curând, a căror limbă a evoluat mai încet, sau care şi-au readaptat radical ortografia, prezintă o potrivire relativ strictă între scriere şi pronunţare şi nu fac greutăţi nici începătorilor (copii sau străini). Amintesc aici, în primul rând, că regimul sovietic, încă pe vremea când se zbătea cu cele mai mari dificultăţi economice şi politice, inerente începuturilor, a găsit timp de consacrat reformei ortografiei şi a simplificat substanţial scrierea tradiţională, suprimând semne care nu mai aveau corespondent în pronunţare (ca *u* scurt la sfârşitul cuvintelor terminate în consoană), renunţând la folosirea a două semne pentru acelaşi sunet (*e* se scria şi *ѣ*, pe care îl transcriem cu *ě*) etc. În felul acesta, generalizarea culturii în masele populare a fost mult uşurată.

Dar potrivirea cea mai apropiată de perfecţie o găsim în notaţia numită „fonetică“, de care se servesc specialiştii, când notează pentru uzul ştiinţei lor pronunţarea observată de ei. Cu ajutorul unor semne în parte diferite de cele ale alfabetului oficial,

și mai numeroase decât conține acesta, savanții notează și amănunte care n-au fost niciodată relevate în scrierea curentă. De exemplu, într-un cuvânt ca românescul *lună*, ei marchează, cu ajutorul unui accent special, pronunțarea mai mult sau mai puțin nazală a lui *u*, cu ajutorul altui accent special (pus pe *s*, care devine astfel *ś*), înseamnă pronunțarea moldovenească a primei consoane din cuvântul *cioară*, consoană care nu se confundă nici cu *ci*, nici cu *ș* din pronunțarea literară.

Există astfel o gamă întreagă de ortografii, după gradul în care ele urmăresc concordanța cu pronunțarea. La un capăt al scării stau limbile care folosesc ideogramele străine, unde deci potrivirea este nulă, iar la celălalt capăt găsim notațiile științifice, care marchează toate diferențele percepute de ureche sau chiar numai de aparate speciale. La mijloc, pe diferite trepte, vom plasa limbile unde nepotrivirea este foarte mare, ca irlandeza, engleza și mai departe franceza, și apoi pe cele unde nepotrivirea este mai mică, de exemplu italiana, româna, sârbocroata, maghiara etc.

6. Ortografii etimologice și fonetice. Se vorbește de obicei de ortografii etimologice și de ortografii fonetice. Prin adjectivul „etimologic“ se definește acea scriere care notează cuvintele nu așa cum sunt pronunțate astăzi, ci cum erau pronunțate într-o fază mai veche a limbii, eventual într-o limbă din care au fost împrumutate. De exemplu, „timp“ în franțuzește se zice aproximativ *tan* (zic „aproximativ“, pentru că de fapt sunt numai două sunete, un *t* și un *a* nazal), dar se scrie *temps*, deoarece așa se pronunța mai demult (cu cinci sunete), și această pronunțare concordă destul de bine cu originalul latin, *tempus*. Prin scriere „fonică“ se înțelege acea scriere care redă mai mult sau mai puțin exact pronunțarea actuală.

La noi se aude uneori afirmația că limba noastră este „o limbă fonică“. Prind ocazia să semnalez aici că formularea este greșită, de vreme ce orice limbă vorbită e fonică. Trebuie spus că *ortografia* e fonică.

Chiar numai din cele arătate mai sus s-a putut vedea că scrierea etimologică are mari inconveniente: cere, pentru învățarea ei, o cheltuială de energie sporită și, prin faptul că întrebuințează mai totdeauna litere mai multe decât sunetele pronunțate, cere de asemenea o cheltuială de material de scris inutilă. Dacă ar calcula cineva câtă cerneală se consumă anual, de cei care scriu englezește, numai pentru literele care nu au echivalent în pronunțare, ar ajunge la cifre astronomice. Nu mai vorbesc de hârtia întrebuințată, de uzarea literelor tipografice și așa mai departe.

Se poate trage deci concluzia că scrierea cea mai bună este cea fonetică. Aceasta are avantajul că este și mai democratică, pentru că pune știința de carte mai la îndemâna celor care nu pot acorda prea mulți ani învățaturii.

7. Ortografia fonologică. Totuși, după cum reiese din cele arătate mai sus, fonetismul în scriere nu trebuie împins prea departe. Notarea exactă a tuturor nuanțelor de pronunțare, așa cum o folosesc specialiștii, nu este necesară în practica de toate zilele. Ne-am întoarce de altfel, și așa, la un număr foarte mare de semne, și nu s-ar simplifica scrierea de mână, nici tiparul. Ceea ce trebuie marelui public este o scriere bazată pe fonologie. Urmează să spun câteva cuvinte despre aceasta.

În limbă, orice formă are o valoare numai întrucât se opune altei forme. Există un prezent, numai pentru că se opune trecutului și viitorului; există un singular, pentru că se opune pluralului; o limbă care nu are genul feminin nu-l are nici pe cel masculin, altfel spus nu cunoaște diferența de genuri (de exemplu, maghiara). Tot prin opoziție între ele se caracterizează și sunetele folosite în vorbire. Facem o diferență de înțeles între *mână* și *lână* numai mulțumită opoziției dintre consoanele *m* și *l* (restul fiind identic la cele două cuvinte); de asemenea, se face deosebire între *mor* și *nor*, pentru că *m* se opune lui *n* și așa mai departe. Foneticienii deosebesc într-o limbă un foarte mare număr de sunete, pentru că disting mai multe feluri de *n*, mai multe feluri de *r* etc.: *r*,

de exemplu, se poate pronunța cu vârful limbii, graseiat (ca în franțuzește), rulat, muiat etc. Dar pentru noi un cuvânt ca *roată* își păstrează înțelesul lui stabilit, indiferent dacă pronunțăm pe *r* rulat, graseiat sau altfel; prin urmare, diversele specii fonetice de *r* nu servesc la diferențierea înțelesurilor cuvintelor, sau, cum se spune, nu au *rol fonologic*. Acele unități de pronunțare care diferențiază cuvintele între ele – care, altfel spus, au rol fonologic – poartă numele de *foneme*.

Numărul și rolul fonemelor diferă de la o limbă la alta. În românește, de exemplu, *ă* este un fonem diferit de *a*, căci grație diferenței dintre ele putem distinge pe *văd* de *vad*, pe *păr* de *par*, pe *jucă* de *juca*. În rusește, unde orice *a* neaccentuat se pronunță *ă* (regula e ceva mai complicată, dar o simplific intenționat pentru a scurta), putem spune că *ă* nu este alt fonem decât *a*, deoarece diferența de înțeles între cuvinte o stabilește în acest caz accentul. În franțuzește, *a* lung este un fonem, iar *a* scurt alt fonem, pentru că diferența dintre ele permite să se facă distincția de înțeles, de exemplu, între *male* (pronunțat *mal*) „rea“ și *mâle* (pronunțat *mal* cu *a* lung) „masculin“. În românește, foneticienii constată, cu ajutorul aparatelor, că *a* din cuvântul *masă* este pronunțat mai lung decât *a* din perfectul simplu (el) *masă*; totuși, putem declara liniștit că între aceste două sunete nu este diferență fonologică, ele formează un singur fonem, deoarece diferența dintre cele două cuvinte citate nu ne-o dă cantitatea lui *a* (chiar dacă, uneori, percepem cu urechea diferența de lungime), ci accentuarea deosebită (pe prima silabă într-un caz, pe ultima în cel de-al doilea). În românește, pronunțarea lui *l* diferă când urmează un *i* și când urmează un *u* (aceasta ne-o arată tot instrumentele), dar putem afirma că *l* este un singur fonem, căci diferența de înțeles dintre *lână* și *lună* n-o stabilesc cele două feluri de *l*, ci vocalele *i* și *u*. În polonă însă, cele două feluri de *l* constituie două foneme diferite, căci ele apar în pronunțare indiferent de vocala următoare și servesc la diferențierea înțelesurilor: *lata* (cu *l* ca în *lină*) „ani“, *lata* (cu *l* ca în *lună*) „cârpit“. Adevărul e că în polonă se face diferență și în scris: în cuvântul al doilea se scrie cu *ł*.

Orice limbă are un număr limitat de foneme, mult mai mic decât numărul sunetelor. Dar în scris, deoarece nu ne interesează decât să putem distinge un cuvânt de altul când au înțeles deosebit, nu avem nevoie de mai multe semne decât foneme. Urmează deci că trebuie întâi să stabilim numărul exact de foneme pe care le are o limbă, apoi să atribuim fiecărui fonem o literă, pentru a avea un alfabet bazat pe fonologie, deci o scriere fonologică, ceea ce reprezintă idealul în materie de ortografie.

8. Ce împiedică adoptarea scrierii fonologice. Rezultă din cele arătate că s-ar cuveni ca toate limbile să-și revizuiască scrierea și să o pună în concordanță cu fonologia. Totuși, există piedici foarte serioase care stau în calea unei astfel de reforme și care fac ca modificările succesive ale ortografiei să nu fie adesea decât simple cârpeli. Desigur, un motiv care împiedică reformele este inerția: oamenii sunt deprinși cu un anumit sistem și orice schimbare, și cu atât mai mult una radicală, li se pare incomodă și inacceptabilă. Dar mai sunt și alte motive, cel puțin tot atât de importante. În vremea când nu exista tiparul, reforma scrisului nu punea decât problema instruirii celor care scriau (și aceștia nu erau prea numeroși). Astăzi, o reformă implică nu numai readaptarea întregii populații, ci și transformarea mașinilor de scris, a celor de tipărit, și e de așteptat ca cei interesați să ridice obiecții.

Pe de altă parte, scrierea așa-zisă etimologică nu are numai dezavantaje. În țările cu diferențieri dialectale serioase, scrierea etimologică este o cuvertură care acoperă mărfuri cu totul diferite în diversele regiuni. Nu voi lua un exemplu foarte complicat, de care se găsesc destule în limbi ca engleza sau franceza, ci mă voi mulțumi cu unul mult mai simplu. Printre dialectele rusești sunt unele în care orice *o* înainte de accent se citește aproape ca *ă*. Scrierea actuală, generalizată, împacă această pronunțare cu cealaltă, care păstrează valoarea tradițională a vocalei (toți scriu *o*, dar unii citesc *o* și alții *ă*). Dacă s-ar trece la scrierea

fonologică, ar fi necesar ca în nord să se scrie cu *ă*, iar în sud cu *o*, deci diferențierea dintre dialecte s-ar adânci.

Nu mai vorbesc de faptul că trecerea bruscă de la ortografia tradițională la una fonologică ar face ca generațiile noi să nu mai poată citi un text din deceniile trecute.

Afară de aceasta, scrierea etimologică are avantajul de a menține formal legătura dintre diversele aspecte morfologice ale aceluiași cuvânt. În rusește, nominativul *god* „an“ se citește *got*, iar genitivul *goda*, unde *d* nu mai e final, e pronunțat cu *d*; singularul *dom* „casă“ corespunde pluralului *doma*, citit *dămă*. Se vede astfel că scrierea etimologică menține unitatea formală a cuvântului.

9. Situația de la noi. Suntem în situația avantajoasă de a nu avea diferențieri dialectale prea grave (dacă nu ne referim la românii din sudul Dunării); fonologia nu este în general atinsă, de exemplu moldovenii pot continua să scrie *ciubotă*, deși pronunță *šubotă*, deoarece între *ci*-ul muntenesc și *š*-ul moldovenesc nu există diferență fonologică, ci numai fonetică. Nici textele vechi nu ne pot aduce argumente în favoarea unei scrieri etimologice, deoarece în orice caz scrierea lor diferă radical de orice sistem am adopta astăzi. De aceea, ar fi fost normal să nu întâmpinăm probleme prea grave. Totuși, de o sută cincizeci de ani încoace ortografia noastră a fost adesea obiect de dispute violente.

10. Scurt istoric. Alfabetul chirilic, folosit pentru scrierea limbii române începând, cel mai târziu, cu secolul al XVI-lea (nu este deloc exclus să se fi scris românește și mai înainte, tot cu chirilice), nu răspundea în toate amănuntele la necesitățile noastre; cu timpul, s-a adaptat din ce în ce mai bine, astfel că, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, se ajunsese ca fiecare sunet să fie redat printr-o literă și fiecare literă să corespundă unui sunet.

Când s-a introdus alfabetul latin, munca a trebuit luată de la început: unele litere latinești nu erau necesare pentru limba română (de exemplu, *q*), dar mai multe sunete românești nu aveau corespondent în scrierea latină (*ș, ț, î, ă* etc.). Au trebuit deci create litere cu semne *diacritice* (așa se numesc elementele adăugate la literele obișnuite pentru a le da valori noi).

Mai grav este alt fapt. Deoarece în acea vreme românii ardeleni erau angajați într-o luptă îndârjită, începută de mult, pentru a obține drepturi politice egale cu ale celorlalte naționalități din Ardeal, intelectualii români au început să scoată în evidență originea latină a limbii române. Dar, pe de o parte, s-au găsit istorici și filologi străini care să tăgăduiască originea latină a limbii române, pe de altă parte, pentru cei neavertizați asemenea cu latina nu era adesea frapantă, din cauză că multe sunete și-au schimbat pronunțarea în decurs de aproape două mii de ani. Cine cunoaște istoria limbii române nu se poate îndoii că substantivul *ie* reproduce latinul *linea* (derivat de la *linum* „în”), dar trebuie să recunoaștem că forma română s-a diferențiat mult de latină și deci unui profan poate să-i scape legătura dintre cele două forme.

S-a găsit pentru această situație un leac: să scriem cuvintele noastre nu așa cum le pronunțăm azi, ci așa cum le scriau romanii, eventual așa cum le pronunțau românii primitivi. Lucrul a putut părea acceptabil, de vreme ce diverse popoare occidentale scriu cum se pronunța acum multe sute de ani. Desigur, comparația nu e valabilă decât dacă neglijăm o diferență capitală: apusenii au păstrat, cu mici schimbări, scrierea cu care s-au deprins de multă vreme și care, în momentul când a fost creată, corespundea pronunțării de atunci, pe când la noi trebuia să părăsim scrierea tradițională și să adoptăm alta, bazată pe ghicirea pronunțării de acum o mie de ani.

În orice caz, propunerile au găsit ecou și s-au creat diverse modele de ortografie etimologică: unii au introdus scrieri ca *scâmba* (în loc de *schimba*) după latinul *ex-cambiare*, sau *tierra*

(în loc de *țară*), după latinul *terra*, alții au modificat neologismele, căutând să le dea forma pe care ar fi luat-o dacă ar fi fost moștenite din latinește (*năciune* în loc de *națiune*) și așa mai departe.

Uneori, voit sau nu, se pornea de la etimologii false, de exemplu o hartă din secolul trecut, pe care o aveam pe peretele clasei din școala primară, purta numele *Stella Latina* (adică, pe latinește, „steaua latină“) în loc de *Slatina* (nume tipic slav, cu înțelesul de „sărătură“). În loc de *gât* (cuvânt de origine slavă) se scria *gût*, ca să semene cu latinescul *guttur*.

În special scrierea lui *î* provoca mari complicații: în cuvintele de origine latină, în anumite situații, toate vocalele au putut deveni *î*, astfel că trebuia scris *ântâiu* (lat. *antaneus*), *vênt* (lat. *ventus*), *rîu* (lat. *rivus*), *fîntîna* (lat. *fontana*), *adînc* (lat. *aduncus*). Se vede ușor că elevii de clasa I trebuiau să știe latinește ca să poată învăța să scrie românește. Și aici se făceau greșeli: *sînt* provine din latinescul *sint* și a fost pronunțat dintotdeauna cu *î*, dar latiniștii noștri din secolul trecut au crezut, ori s-au prefăcut a crede, că provine din latinul *sunt*, de aceea l-au scris *sînt* (vezi § 120).

În cuvintele de origine latină, *z* provine de obicei din *d* urmat de un *i*; de aceea se recomanda scrierea cu *d* cu sedilă, deci *điua*, *orđ*. Bineînțeles, publicul larg nu cunoștea originea cuvintelor și făcea greșeli de scriere: Caragiale citează inscripția *Oprit a face murdărie pe đidul casei mele* (*zid* e de origine slavă, deci trebuia scris cu *z*).

11. Reforme succesive. Sistemul etimologic a fost vehement combătut, în primul rând de o serie de scriitori de mare reputație (C. Negruzzi, Odobescu), la care adaug pe unul care a fost și un mare lingvist: B. P. Hasdeu. S-au scris studii, pamflete (*Prandiulu Academicu* al lui Odobescu), ba chiar și o piesă de teatru (*Trei crai de la răsărit* a lui Hasdeu) care nu au trecut fără a lăsa urme în conștiința publicului.

Academia Română și-a luat de la început sarcina de a supraviețui scrierea. I se datoresc o serie de reforme și constatăm că treptat Academia a luat poziție pentru scrierea fonetică (mai bine zis fonologică), iar în îndreptările care s-au succedat (1881, 1904, 1923) s-a eliminat cu timpul mare parte din balastul etimologic. Evident, presiunea opiniei publice nu a putut fi nesocotită.

Comisiile care au fost însărcinate să facă propuneri de modificări au fost teatrul unor discuții dintre cele mai vehemente; deși mai toți membrii lor erau stăpâniți de dorința de a sublinia romanitatea limbii noastre, ei nu cădeau totuși de acord între ei, fiindcă fiecare voia să scoată în relief alte detalii de tip romanic: unul ținea morțiș la *â* din *a*, dar accepta pe *z*; altul se pronunța pentru *î* din *i*, dar nu voia nici în ruptul capului să audă de *z* în cuvinte ca *poezie* (preferând scrierea *poesie*) și așa mai departe. În 1932, comisia însărcinată cu ultima (până după război) revizuire, după îndelungate și violente discuții între cei doi principali specialiști de atunci, a reușit să ajungă la o formulă tranzacțională. Dar cel care a primit însărcinarea să publice în broșură modificările adoptate a adus în fața publicului propriile sale păreri, care difereau de cele stabilite. A urmat o demisie din Academie (respinsă de altfel), polemici publice, scandal. Broșura Academiei Române, care reglementa noul uzaj, a fost aspru criticată din diverse părți, și trebuie să recunoaștem că pe foarte bună dreptate.

Până și forma redactării nu era altceva decât un reflex al certurilor din comisie, multe paragrafe fiind prezentate sub aspectul negativ: „În acord cu pronunțarea obișnuită, nu se suprimă în general *i* dintre diferitele vocale ce se întâlnesc în hiat...”; „nu se pune *i* nici la neologismele *alee*...” (p. 7). Broșura nu dă nici o explicație, ci numai ordine: se va scrie în cutare fel. De exemplu: „Deși pronunțarea *batjocori*... se aude des, totuși sunt de preferat *batjocuri*...” (p. 5); „Cuvintele terminate în *-ec*, *-ecă*, deși se pronunță de unii [!] cu *-ic*, *-ică*, vor păstra formele dintâi: *piersec(ă)*, *purec(e)*...” (p. 4). De ce? Pentru că așa a vrut autorul broșurii, alt argument nu vedem.

12. Anarhia ortografică. În atare condiții, nu e de mirare dacă regulile Academiei Române n-au fost în totul respectate, cum e cazul cu cele ale academiilor străine. La noi, mulți dintre oamenii de știință au ignorat sistematic ortografia Academiei și și-au creat un sistem personal, deosebit, bineînțeles, nu numai de al Academiei, ci și de al celorlalți savanți. Astfel, N. Iorga și-a avut toată viața scrierea sa, bine cunoscută (*romănesc, țeară*), după cum Ov. Densusianu și-a menținut particularitățile de ortografie (*universității, frances*), iar Al. Philippide pe ale sale și așa mai departe (Philippide reproducea pronunțarea moldovenească în cuvinte ca *videm, fimeie* etc.). A existat o ortografie a revistei *Viața românească*.

Nu mai vorbesc de acei intelectuali care nesocoteau regulile ortografice ale Academiei nu pentru că le socoteau greșite, ci pur și simplu pentru că nu le cunoșteau. Deși ortografia noastră este departe de a fi atât de complicată ca a limbilor apusene pe care le-am pomenit mai sus, foarte adesea am întâlnit greșeli serioase în texte scrise de mâna unor oameni care aparțineau universității, și nu numai ca studenți, ci și ca profesori. O discuție pe care am avut-o înainte de război cu mai mulți intelectuali, între care și un scriitor, membru al Academiei, mi-a arătat că nici unul dintre convorbitorii mei nu cunoștea deosebirea între *fii* și (*nu*) *fi*. Era timpul să se ajungă la o înțelegere asupra modificărilor necesare de adus sistemului în vigoare, în sensul simplificării și raționalizării lui, după care cu toții, mari sau mici savanți, personalități de vază sau simpli absolvenți ai școlii generale, să ne conformăm regulilor oficiale.

13. Reforma din 1953. În aceste împrejurări, noua noastră Academie, creată în 1948, și-a înscris, printre primele sarcini, elaborarea unei reforme a scrierii. S-a deschis o discuție publică, s-au formulat propuneri în ziare și reviste, după care s-a ajuns la o înțelegere asupra liniei generale de urmat, s-a elaborat o Hotărâre a Consiliului de Miniștri, care a fost semnată la

16 septembrie 1953, cu sarcină pentru Academie de a publica *Micul dicționar ortografic* până la 1 octombrie 1953, urmând ca noile norme să intre în vigoare de la 1 aprilie 1954. Cu mici modificări ulterioare, aceste norme au rămas în vigoare până azi.*

Deosebirea esențială față de situația din trecut este că astăzi indicațiile normative sunt luate în seamă. Dacă cineva vrea să scrie altfel decât este indicat, poate să o facă, dar dacă ajunge la publicare, corectorii de la ziare sau redactorii din edituri îi modifică textul în acord cu normele. Este un lucru excelent, căci avem interesul ca limba să fie unitară: cu cât se admit mai multe diferențieri, cu atât mai puțin va putea servi la comunicare. O deosebire cât de mică în aparență poate duce la schisme dialectale, iar dialectele se pot transforma în limbi diferite. Dar cel mai mare progres pe care-l poate obține o limbă este unificarea pe scară largă, astfel încât să poți să te depărtezi de acasă, fără să riști să nu mai fii înțeles de oameni.

* Adunarea Generală din 17 februarie 1993 a Academiei Române a hotărât revenirea la „ă” și „sunt” în grafia limbii române. Hotărârea a fost publicată în *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 51, 8 martie 1993.

14. Greșeli de corectură. Spuneam că în edituri și tipografii redactorii și corectorii veghează ca normele ortografice să fie respectate. Afirmatia este adevărată până la un punct. Sunt unele abateri care, fără să se poată vedea de ce, sunt tolerate, de exemplu citim adesea *delicvent* în loc de *delincvent* sau *complect* în loc de *complet*. La bază stau înțelegeri greșite: *delincvent* nu e format de la *delict* (vezi § 173), iar *complet* nu are nimic de-a face cu *obiect*, *perfect*, *defect* etc.

În alte cazuri, greșelile se datorează faptului că indicațiile *Îndreptarului* n-au fost destul de clare. Gramatica și *Îndreptarul* precizează că *întâi* (la origine adverb) e invariabil în ce privește

genul, trebuie deci spus și scris *clasa întâi*, nu *clasa întâia*. De aici corectorii au înțeles că forma *întâia* trebuie suprimată peste tot, astfel că ne trezim cu formule ca *întâi clasă* sau *întâi și a doua oară* cum nu zice nimeni pe lume, în loc de *întâia clasă* sau *întâia și a doua oară*.

Îndreptarul, într-o ediție mai veche, a notat că trebuie scris *atuncea*, cu intenția de a se evita forma *atuncia*; urmarea a fost că este eliminată varianta *atunci**, pe care nimeni nu se gândise să o condamne.

S-a stabilit că se scrie *devreme* cu înțelesul unitar de „tim-puriu“, *demult* pentru „odinioară“ și altele la fel (vezi § 76). Ne pomenim însă că se scrie într-un cuvânt și în expresii ca *totul depinde de vreme* sau *e atât de mult praf*, unde totuși e ușor de văzut că prepoziția nu face corp cu substantivul.

Îndreptarul recomandă să se scrie într-un cuvânt adverbul *îndeaproape* (format din *în* + *de* + *aproape*), care joacă și rol de adjectiv: *o îndeaproape înrudire*; dar într-o expresie ca *a lua în de aproape cercetare* trebuie să ne fie limpede că *în* își păstrează rolul de prepoziție (putem zice *a lua în cercetare de aproape*) și deci trebuie despărțit.

Urmează de aici că mai e nevoie de unele precizări și mai ales de un instructaj cu privire la folosirea *Îndreptarului*.

* DOOM₂: **atunci**/(pop.) **atuncea**

15. Eventuale modificări. Spuneam că normele trebuie respectate de toți, chiar dacă sunt amănunte cu care nu suntem de acord. În cursul prezentului tratat, se va putea vedea (în parte, cred că s-a simțit și până aici) că nu aprob toate indicațiile *Îndreptarului*. Aceasta nu mă scutește de a mă conforma în totul prescripțiilor lui.

Totuși, dacă avem convingerea că în unele privințe normele sunt greșite, nu avem datoria de a le combate? Întreb aceasta

cu atât mai mult cu cât, așa cum am pomenit mai sus, limba se schimbă cu timpul, pronunțarea nu poate să nu se schimbe, și nu numai pronunțarea, ci, în oarecare măsură, și structura gramaticală, deci, dacă ne ținem strict de indicațiile *Îndreptarului*, ne depărtăm de practică. Este deci evident că în anumite puncte trebuie cerut și trebuie obținut ca ortografia să se schimbe. Numai că nimeni nu are dreptul să procedeze cu de la el putere. Cine are părerea că unele lucruri trebuie modificate are dreptul și datoria să o spună, să provoace o discuție publică și, dacă se va obține acordul necesar, va urma o măsură oficială, care va da noua normă unitară.

Mai adaug că e de dorit ca asemenea modificări să nu se facă tot timpul și mai ales, pentru motivele pe care le-am arătat mai sus, să nu se transforme mereu, în mod radical, sistemul. În anul 1971, a apărut ediția a III-a a *Îndreptarului*, cu câteva mici îmbunătățiri față de ediția a II-a: împotriva chiar a principiilor enunțate de *Îndreptar*, se recomanda să se scrie *o dată ce*, *o dată cu* și *de loc* (în funcție negativă); noua ediție a corectat aceste erori și prescrie corect *odată ce*, *odată cu*, *deloc*. (Acest amănunt nu este însă observat de corectori și foarte adesea tipări-turile actuale mențin norma veche.)

FRAZA ȘI PROPOZIȚIA

16. Generalități. O frază este exprimarea unei gândiri de sine stătătoare. Nu zic „completă“, căci există și fraze care exprimă gândiri incomplete, oprite, intenționat sau nu, în mijlocul lor. De exemplu: *când l-am auzit ce urât vorbește, mi-a venit să...* (vezi § 21).

O frază poate fi împărțită în mai multe propoziții, care exprimă, fiecare în parte, un fragment al gândirii cuprinse în frază. În rostire, sfârșitul frazei este marcat prin intonație și, în general, prin pauze, care despart uneori și propozițiile între ele. În scris, multă vreme aceste intonații și pauzele au rămas nemarcate, ceea ce, bineînțeles, îngreua comunicarea, dar era în acord cu sintaxa primitivă (am văzut la § 1 că în primele stadii vorbitorii nu sunt în stare să izoleze cuvintele în sânul frazei). S-au inventat apoi semnele de punctuație, de care ne servim până astăzi și care ne ajută să urmărim mai de aproape vorbirea. Astfel, sfârșitul frazei este marcat pe de o parte printr-un punct, pe de altă parte prin scrierea cu inițială majusculă a primului cuvânt al frazei următoare. Lăsând pentru capitolul al III-lea problema majusculilor, care privește mai mult cuvântul izolat, vom discuta aici chestiunea semnelor speciale.

17. Semnele de punctuație. Propozițiile se pot clasa după mai multe criterii: principale și secundare; regente, dependente și independente; coordonate și subordonate; simple și dezvoltate. Toate aceste specii sunt discutate în gramatică. Pe noi aici, ne interesează numai în măsura în care afectează folosirea semnelor

de punctuație. În vorbire, toate aceste feluri de propoziții se deosebesc între ele prin tonul cu care sunt pronunțate și prin eventualele pauze dintre ele. Astfel, o frază ca *ai încercat să treci Dunărea înot* are înțelesuri destul de deosebite după cum e pronunțată cu intonație afirmativă, interogativă sau exclamativă; mai mult, intonația exclamativă, la rândul ei, poate exprima mai multe nuanțe: uimire, neîncredere, surpriză, indignare etc. Înțelesul frazei se schimbă, de asemenea, după cum intonația interogativă afectează cuvântul *încercat*, sau *treci*, *Dunărea*, *înot*. Scrierea noastră nu este încă în stare să distingă net între ele toate aceste nuanțe.

La început, limba scrisă nu dispunea de nici un semn special pentru aceasta, de aceea sensul textelor vechi nu e totdeauna clar. În edițiile moderne ale textelor latine, de multe ori editorul ezită asupra semnelor pe care urmează să le introducă și care vor avea o importanță hotărâtoare cu privire la sensul frazelor. Dar chiar cei vechi erau conștienți de confuzia pe care o putea crea neputința de a reda în scris intonațiile din vorbire. O anecdotă din Antichitate, care arată că „tonul face muzica“, spune că oaspetele primit de o gazdă – fie că e recunoscător, fie că e ingrat – se exprimă cu aceleași cuvinte despre cel care-l ospătează; *ce gazdă, cât vin, câtă pâine, câtă carne mi-a dat*. Cel recunoscător ar trebui să folosească în scris semnul exclamării, cu valoare admirativă: *Ce gazdă! Cât vin! Câtă pâine! Câtă carne mi-a dat!* În același timp, ingratul, pe lângă semnul exclamării, cu valoare disprețuitoare, ar trebui să adauge semnul întrebării, care să marcheze indignarea: *Ce gazdă! Cât vin? Câtă pâine? Câtă carne mi-a dat?*

Mai mult decât atât, există mărturii care dovedesc că oamenii lipsiți de scrupule se foloseau chiar de lipsa de precizie a scrierii pentru a înșela pe naivi. Oracolele celor vechi erau date în scris, în versuri; profitând de faptul că intonațiile nu puteau fi reproduse, preoții își redactau textul în așa fel, încât să poată fi citit și înțeles în feluri contradictorii, pentru ca nereușita întreprinderilor

să nu poată fi pusă pe seama sfaturilor greșite ale oracolului. Astfel, un grec care cerea sfat să plece într-o expediție a primit răspunsul *te vei duce te vei întoarce nu vei muri*, ceea ce se putea înțelege ca *te vei duce, te vei întoarce, nu vei muri*, era deci un îndemn să întreprindă călătoria; în cazul unui eșec, cu care ocazie consultantul își pierdea viața, propagandiștii cultului puteau foarte bine să arate că ar fi trebuit să se citească astfel: *Te vei duce; te vei întoarce? Nu, vei muri*.

Treptat, s-au introdus semnele speciale care să corespundă unora dintre intonații și pauzelor. În felul acesta, scrisul redă mai bine ideile rostite și înțelesul devine mai precis. Dar întrebuințarea semnelor nu delimitează totdeauna nuanțările în concordanță cu pronunțarea. Intonațiile sunt mai bogate decât punctuația (deși există unele semne secundare, ca parantezele, ghilimelele, care nu au corespondent în pronunțare). În afară de aceasta, sistemul vorbirii s-a format în mod spontan și anarhic, ceea ce face ca logica exprimării să difere adesea de logica gândirii (de exemplu, atunci când face pauză între subiect și predicat). Scrierea este în mai mică măsură spontană și anarhică (vezi totuși mai jos § 18) și mai ușor de dirijat, de aceea era ascultă în mai mare măsură de logica gândirii.

18. Punctul. Printre semnele de punctuație, cel mai important este desigur punctul. Acesta se pune la sfârșitul unei fraze, tocmai pentru a arăta că șirul de cuvinte precedente a ajuns la încheierea sa. În vorbire, sfârșitul frazei este exprimat printr-o coborâre a tonului și printr-o pauză care se face înainte de a începe fraza următoare. Aceste semne sunt destul de bine transpuse în scris prin punct, la care se mai adaugă, în ortografia actuală, scrierea cu inițială majusculă a cuvântului cu care se începe fraza următoare.

Într-o măsură destul de mare, despărțirea unui text în fraze depinde de bunul plac al autorului, care, prin urmare, va întrebuința și punctul mai des sau mai rar, după voia sa. Astfel, putem scrie (și pronunța) fie:

Limba este cel mai important mijloc de comunicare între oameni în societate. De felul cum vorbim depind adesea rezultatele pe care le obținem. Deci este necesar să ne cultivăm modul de exprimare.

fie:

Limba este cel mai important mijloc de comunicare între oameni în societate, de felul cum vorbim depind adesea rezultatele pe care le obținem, deci este necesar să ne cultivăm modul de exprimare.

După temperament și după gust, după starea afectivă în care se găsește, scriitorul va folosi o formă sau alta. Aceasta, bineînțeles, în anumite limite, de exemplu nu va putea pune punct înainte de a fi ajuns la sfârșitul unei propoziții sau, cel puțin în principiu, între propoziția principală și o secundară care depinde de cea dintâi. Aceste reguli nu sunt însă de domeniul ortografiei, ci de al sintaxei. În orice caz, nu trebuie să ne închipuim că folosirea punctului este lăsată întru totul la discreția scriitorului și mai ales a cititorului. Iată un exemplu care va dovedi contrariul. Înainte de război, un cinematograf din capitală a prezentat cu mare vâlvă un film intitulat *Aristocrată pentru o zi*. Un text de reclamă a fost redactat astfel:

*Cel mai bun film al anului este Aristocrată pentru o zi.
La cinema Rio.*

La radio, reclama s-a citit așa:

*Cel mai bun film al anului este Aristocrata. Pentru o zi la
cinema Rio.*

Mai demult era obiceiul să se pună punct la sfârșitul titlurilor, de exemplu:

*Iarna pe uliță.
A-nceput de ieri să cadă...*

dar astăzi s-a renunțat la acest punct, deoarece titlul se detașează suficient de context prin faptul că e scris într-un rând separat.

Punctul mai servește pentru a marca o prescurtare, de exemplu *tov.* în loc de *tovarăș*, chiar dacă acest cuvânt nu se găsește la sfârșitul frazei. Dar după o literă care servește de simbol, nu se pune punct, de exemplu:

România A întâlnește Ungaria A la Budapesta.

Aici nu lipsește nici o literă după A, deci nu e nevoie de punct.

Dacă fraza se isprăvește cu un cuvânt prescurtat, nu se pune decât un singur punct, care îndeplinește amândouă funcțiile, de exemplu *etc.* Dacă titlul se sfârșește cu un cuvânt prescurtat, se pune, bineînțeles punct. Inițialele prin care se desemnează o instituție, o organizație etc. primesc punctul după fiecare din ele, de exemplu C.F.R. (*Căile Ferate Române*), dar se obișnuiește să se scrie și fără nici un punct, CFR. În acest din urmă caz, literele nu se despart între ele nici prin spații albe.

19. Punctul și virgula. Când fraza s-a isprăvit, dar urmează alta cu conținut destul de apropiat, se poate pune punct și virgulă [;] în loc de punct. Alegerea depinde pe de-a-ntregul de bunul plac al scriitorului, care de asemenea poate, în unele cazuri, să pună punct și virgulă în loc de virgulă sau invers. Se poate astfel scrie:

Pe la 9 ½ ceasuri am pornit cu gând să mergem la Bascov și la Cotmeana; dar surugiii, nu știu de ce, au luat drumul Curții de Argeș ce duce la Tutana; l-am urmat și noi după placul lor, într-o neîncetată stropeală de noroi (Odobescu).

După cuvântul *Cotmeana*, s-ar fi putut tot atât de bine pune virgulă, iar după *Tutana*, punct.

Totul depinde de felul cum scriitorul își analizează gândurile, bineînțeles în limitele dintre drepturile punctului și ale virgulei.

20. Două puncte. Înruit cu punctul și cu punctul și virgula este semnul numit două puncte [:]. Acesta are rolul principal de a atrage atenția asupra a ceea ce urmează, fie un citat, o înșirare, o explicație (o propoziție cauzală), o concluzie, fie chiar un singur cuvânt care trebuie scos în relief. Iată exemple de toate tipurile:

Agenția Agerpres comunică: „La Paris a avut loc joi cea de-a 169-a ședință plenară a conferinței cvadripartite în problema Vietnamului.”

Un discurs se compune din următoarele părți: exordiu, tratare și perorație.

Zadarnice au fost toate încercările de a-l readuce la simțire: murise.

Ai asistat la săvârșirea delictului și n-ai intervenit: ești vinovat.

Un exemplu de mamifer care trăiește în apă: balena.

Așa ai fost tu întotdeauna: nechibzuit.

Acesta este rolul limbii: să servească de mijloc de comunicare.

În ultimele două exemple, cele două puncte ar putea fi foarte bine înlocuite prin virgulă.

Câteodată elementele unei înșirări pot preceda cuvintele care le rezumă, și în acest caz cele două puncte se pot pune după înșirare:

Un mintean negru cu găitan de fir, cioareci la fel, cu pajuri pe genunchi, o mantie scurtă pe umeri, cizme înalte în picioare, cu piteni de argint; la coapsă un paloș scurt și drept, și în mână o ȣrcă de samur cu surguci: iată îmbrăcămintea sa¹ (Odobescu).

¹ Exemplu împrumutat de la Gh. I. Chelaru și Crizante Popescu, *Semne de punctuație și semne ortografice în scrierea românească*, București, 1933, p. 21.

În cazul acesta însă, eu aș recomanda mai curând virgula.

Semnul două puncte se mai poate întrebuința în sfârșit în scopul tehnic de a despărți în două grupuri opuse elementele unei descrieri sau explicații, de exemplu într-un glosar sau într-un act de legitimație:

iobag: șerb; mintean: suman; pajură: vultur etc.

părul: negru; ochii: căprui; nasul: drept etc.

În acest caz însă, se mai poate pune și virgulă sau linioară și eventual distincția se mai poate face numai prin variația caracterelor.

21. Punctele de suspensie. Punctele de suspensie, sau de întrerupere, cărora popular li se mai zice și *puncte-puncte*, exprimă în realitate o întrerupere care poate fi mai mică decât a unui punct simplu, având în vedere că ele se pot pune și între două părți ale aceleiași fraze sau chiar ale aceleiași propoziții. Ce e drept, se întâmplă ca în urma lor să nu se mai noteze ceea ce ar fi trebuit să urmeze. Aceasta de obicei când se lasă neexprimată o amenințare, când vorbitorul se răzgândește și nu mai vrea să spună tot ce începuse, când emoția îl copleșește și îl obligă să tacă. Se pot pune puncte de suspensie și la sfârșitul textului, pentru a sugera că s-ar putea continua sau pentru a menține pe cititor în atmosfera creată. Iată, pe rând, exemple de toate felurile:

Așa ți-e vorba? Lasă că te...

Am aranjat asta cu... Ai să afli la timp.

S-a proclamat republica, am scăpat de...

Semănăturile erau la pământ, câmpul era tot răscolit de șanțuri și de gropi de obuze. Numai apele lacului liniștit continuau să oglindească razele soarelui...

Cu această din urmă valoare, punctele de suspensie se pot pune și după un semn de exclamare sau de întrebare:

Rușinoasa coana Veta trăiește cu Chiriac!...

Coana Veta, rușinoasă?...

De asemenea, punctele se întrebuițează când dintr-un text reproducem numai un fragment sau, dimpotrivă, sărim un fragment dintr-un text citat. Dacă suprimăm începutul, punem și la început puncte:

Minciuna stă cu regele la masă...

Îți dau catarg lângă catarg..., dar moartea nu se poate.

...Să nu dea Dumnezeu cel sfânt să vrem noi sânge, nu pământ.

Punctele se mai întrebuițează și când un cuvânt este lăsat neterminat:

Oare nu sunt eu Dumne... (Eminescu, Sărmanul Dionis).

Tot așa se procedează când pentru motive de cuviință nu reproducem un cuvânt în întregime. Unii autori socotesc că numărul punctelor pus la cuvintele neterminate trebuie să fie egal cu cel al literelor nescrise. Această grijă excesivă de a marca exact limitele termenului necuviincios aduce aminte de obiceiul unui filolog ieșean (care căuta cu lumânarea cuvintele obscene pentru a le folosi ca exemple acolo unde ar fi mers și altfel de cuvinte): scria prima literă a cuvântului jenant, apoi câteva puncte, iar pe urmă reproducea restul cuvântului în întregime. În felul acesta, dacă nu salva buna-cuviință, își satisfăcea măcar gustul de a sublinia obscenitățile. Socotesc că ori de câte ori se întrerupe o frază, o propoziție sau un cuvânt este suficient să se pună trei puncte, indiferent de întinderea părții suprimate.

Punctele de suspensie se mai pun când scriitorul vrea să pregătească cititorului o surpriză. Ele corespund atunci unei pauze mai mari în vorbire:

Ca un exemplu de poet epic, elevul l-a citat pe... Vlahuță!

În sfârșit, punctele se mai pot pune într-o expunere din care nu lipsește nimic, pentru a arăta că vorbitorul ezită să-și exprime gândirea, își caută cuvintele sau, dintr-un motiv sau altul, nu e în stare să vorbească neîntrerupt:

*Ca să-ți spun drept..., așa face-o, dar... mă gândesc că...
Este... cum să-ți spun?... un fel de jenă...
Am venit într-un suflet... să-ți spun... să nu te mai pregătești...
că mașina nu mai pleacă.*

22. Virgula, generalități. Virgula este semnul de punctuație cel mai des întrebuințat. Am căutat, până aici, să tratez deosebit problemele frazei de ale propoziției, deși nu a fost cu putință în întregime; odată cu studiul virgulei, sunt silit să intru din plin în analiza propozițiilor împreună cu cea a frazelor (la fel va fi la unele dintre semnele de punctuație următoare).

Asupra locului unde se pune virgulă nu există o regulă generală, aplicabilă tuturor limbilor. Cel de-al patrulea Congres internațional al lingviștilor, ținut la Copenhaga în 1936, a ales un comitet care să studieze această chestiune și să prezinte materiale pentru discuție Congresului al cincilea, care trebuia să aibă loc la Bruxelles în 1939. Acest congres n-a mai avut loc, din cauza războiului, dar volumul de materiale apucase să apară¹ și poate servi ca punct de plecare pentru examinarea chestiunii. Dar dacă din punct de vedere internațional nu se pot formula reguli general valabile, trebuie să spun că nici pe terenul unei limbi luate separat nu se pot da reguli rigide. Virgula este, dintre toate semnele de punctuație, cel mai puțin fixat și în multe cazuri întrebuințarea ei rămâne la latitudinea celui care scrie. De exemplu, eu sunt deprins să despart prin virgulă propoziția circumstanțială care precedă pe cea principală: *ca să nu lungesc vorba, trec direct la subiect; când am ajuns acasă, se înserase*. Majoritatea colaboratorilor mei mai tineri nu pun virgulă în aceste fraze. Îmi propun deci să prezint mai curând principiile generale după care cititorul să se poată călăuzi, decât dogme stricte.

În linii mari, se poate spune că virgula corespunde unei scurte opriri în pronunțare și unei ridicări a tonului, dar această regulă

¹ *Dokumente zur Interpunktion europäischer Sprachen*, Göteborg, 1939. Se mai poate consulta cu folos și S. I. Abakumov, *Metodica punctuației* (în limba rusă), Moscova, 1947, pp. 9 și urm.

e departe de a fi generală. În fraza *Republica Socialistă România are capitala la București*, în pronunțare se face de obicei o pauză, cu ridicarea tonului, după *România*; totuși, întrebuintarea virgulei în acest loc, foarte frecventă în scrisul multora, este socotită incorectă. Pe de altă parte, când zicem *votul universal, egal, direct și secret*, nu ridicăm tonul nici înainte de *egal*, nici după, iar pauză nu facem, cel puțin după acest din urmă cuvânt. Din cauză că ortografia este, mai mult decât pronunțarea, supusă regulilor logice, ea ține seamă mai mult de înlănțuirea ideilor în propoziție sau în frază. Principiul este că trebuie despărțite prin virgulă părțile de același fel ale propoziției sau frazei și că nu pot fi despărțite prin virgulă părțile de tipuri diferite.

23. Virgula între părți de propoziție diferite. O greșeală foarte frecventă la noi este despărțirea prin virgulă a subiectului de predicat. Într-o frază ca *planul nostru anual a fost îndeplinit*, orice pauză am face în pronunțare și orice intonație am întrebuinta, nu putem pune virgulă după cuvântul al treilea, cu care se termină grupul subiectului, și înainte de *a fost*, cu care se începe predicatul. De asemenea, nu e corectă virgula între un substantiv și atributul lui adjectival (*mergem pe șoseaua, principală cred că n-ar scrie nimeni*), nici între predicat și complementul direct, deși, iarăși, greșeala este aici foarte frecventă. Citim astfel adesea propoziții ca *țara noastră a făcut în mod consecvent, propuneri de eliberare a coloniilor*. Legătura de înțeles între *a făcut* și *propuneri* este prea strânsă pentru ca la mijloc să putem pune virgulă.

24. Virgula înaintea propozițiilor secundare. Pentru aceleași motive, consider greșită virgula înaintea propozițiilor secundare, care nu sunt decât dezvoltări ale părților de propoziție (importante excepții vor fi tratate în paragrafele următoare). Regula pentru limba germană este că orice propoziție secundară se desparte prin virgule și, în oarecare măsură, această regulă este valabilă și pentru limba rusă. Probabil că aici este sursa scrierii întâlnite la noi *vreau, să înțeleg* sau *cred, că știi*. În realitate,

propozițiile secundare cuprinse în frazele citate sunt strâns legate de regentele lor, care nu au înțeles dacă rămân singure, deci logica nu permite despărțirea lor prin virgule.

În unele tratate de ortografie, se spune totuși că virgula în astfel de cazuri e recomandabilă, atunci când fraza este lungă. De exemplu, în textul:

Pompierii au încercat prin toate mijloacele de care dispuneau să localizeze incendiul,

este drept că distanța dintre verbul regent *a încercat* și verbul dependent *să localizeze* este destul de mare, și de asemenea e drept că în vorbire se face o pauză înaintea acestui din urmă verb, pauză menită să despartă pe *dispuneau* de *să localizeze*; dar în primul rând nu se poate adopta o regulă atât de vagă (cine va stabili până la ce dimensiuni o frază e scurtă și de unde începe să fie lungă? Ar trebui de fapt să se vorbească nu de lungimea frazei în general, ci de distanța dintre cele două verbe), iar în al doilea rând nu trebuie să ne abatem fără o justificare de la principiul logic – enunțat mai sus – care ne împiedică de a despărți prin virgulă părțile frazei, strâns legate între ele prin înțeles.

Unii încearcă să salveze situația, punând virgulă și înaintea propoziției atributive: *prin toate mijloacele, de care dispuneau, să localizeze...* Defectul acestei soluții va fi discutat la § 26.

Mai acceptabilă este, în exemplul nostru, virgula înainte de *prin*: *au încercat, prin toate mijloacele de care dispuneau, să localizeze...*, pentru că în felul acesta *mijloacele* sunt intercalate, iar legătura dintre *au încercat* și *să localizeze* rămâne în vigoare. Dar această rețetă nu se poate aplica oriunde și nici nu e perfectă, căci de multe ori ținem să legăm strâns și acea parte pe care s-ar propune să o intercalăm, de exemplu *prin mijloacele normale* (nu prin unele extraordinare; vezi, pentru situația similară a unor propoziții, § 26).

Dacă e necesar să despărțim, cu orice preț, pentru a evita vreo confuzie, propozițiile pe care înțelesul le leagă strâns între ele, este mai practic să se facă apel la linioară (sau pauză, vezi § 44),

semn mai puțin pretențios, pentru că e mai nou în scriere și folosirea lui nu a fost încă reglementată. Se poate deci scrie *au încercat prin toate mijloacele de care dispuneau – să localizeze...*

25. Intercalări. Iată, ceva mai amănunțit, problema părților de frază, sau de propoziție, intercalate. Chiar faptul că sunt intercalate arată că ele ar putea eventual lipsi. Este cazul apozitiei:

T. Lucretius Carus, marele poet roman, a izbutit să exprime într-o formă poetică rezultatele unei adânci cercetări științifice.

Apoziția *marele poet roman* face mai clar înțelesul general al textului, dar e ușor de văzut că fraza ar rămâne corectă și nu și-ar pierde complet înțelesul chiar dacă această apoziție ar lipsi. De aceea, nimic nu ne împiedică să folosim aici virgulele (dar două, nu una). Se poate aminti aici și cazul vocativului, care, neavând un rol sintactic în propoziție, trebuie despărțit prin virgule:

Sper, iubite cititor, că această lucrare va răspunde la toate întrebările pe care i le pui.

Aici *iubite cititor* nu e nici subiect, nici predicat, nici atribut, nici complement, fraza are înțeles și dacă scoatem aceste două cuvinte (care, ce e drept, o fac mai frumoasă prin întărirea elementului afectiv), deci ele pot fi puse între virgule. La fel cu vocativul se comportă și interjecțiile care la origine sunt vocative: *bre, frate* etc.

26. Situația propozițiilor atributive. Un caz ceva mai delicat este acela al propozițiilor atributive sau relative. Cum am arătat mai sus, unii, după modelul german sau rus, le pun pe toate între virgule și scriu, de exemplu, *ochii, care nu se văd, se uită*. Acest exemplu ne va ajuta să înțelegem mai bine de ce modelul german nu e recomandabil pentru noi. În felul în care s-a scris fraza de mai sus, trebuie să înțelegem că ochii în general se uită (și se

uită pentru că nu se văd). Ideea exprimată de zicătoare este însă că numai acei ochi care nu se văd se uită, nu toți ochii.

Propozițiile atributive sunt de două feluri: unele definesc substantivul la care se raportă, ele sunt indispensabile pentru înțelesul frazei, nu pot lipsi, deci nu se despart prin virgule; pe acestea le numim *determinative* și ele răspund la întrebarea: *care?* (mai precis: *care anume?*). Altele aduc informații despre o însușire a substantivului care nu este suficientă ca să-l determine, să-l distingă de toate celelalte exemplare ale speciei; aceste propoziții ar putea lipsi fără ca fraza să devină necorectă, deci trebuie să le punem între virgule. Pe acestea le numim *calificative* și ele răspund la întrebarea *ce fel?* sau *cum?* Exemplu pentru categoria întâi:

Hoții care au fost prinși se află în închisoare.

Care hoți sunt în închisoare? Cei care au fost prinși și numai aceștia, în timp ce pe ceilalți trebuie să-i mai căutăm ca să-i prindem. Dacă am pune virgule, ar trebui să înțelegem că toți hoții au fost prinși și se află în închisoare. Exemplu pentru categoria a doua:

Fiul vecinei, care e foarte capabil, a fost decorat.

Ce fel de fiu are vecina? Foarte capabil. De aceea a fost decorat. Deci atributiva explică, face mai clară principala, dar ar putea lipsi, fără ca fraza să exprime un neadevăr: *fiul vecinei a fost decorat*. Dacă am suprima virgulele, s-ar înțelege că vecina are doi fii, unul capabil, și celălalt nu.

Un exemplu concret, constituit de un afiș pus pe vremuri în tramvaie:

Călătorii, care vor fi găsiți fără bilet, vor fi amendați.

Era ca și cum s-ar fi spus că toți călătorii fac fraude și toți vor fi amendați. În fapt, calificativa poate fi considerată ca

un fel de apozitie, pe când determinativa face parte integrantă din subiect.

27. Situația propozițiilor circumstanțiale. După același principiu, dar nu tot atât de precis, putem stabili când e cazul să despărțim prin virgulă propozițiile circumstanțiale de principala lor, deci cauzalele, temporalele, finalele, condiționalele etc., intercalate sau nu. Analiza frazei arată cât e de strânsă legătura între principală și secundară, și dacă deci este sau nu cazul să fie despărțite prin virgulă. Să zicem, de exemplu:

Satul e vesel pentru că s-au terminat lucrările câmpului.

Aici putem eventual să punem virgulă după *vesel*, arătând astfel că trebuie să ne oprim un moment, explicația veseliei constituind un element special în gândirea noastră.

Pentru a face distincția necesară între secundarele despărțite și cele nedespărțite prin virgulă, propun un mijloc care ar fi putut servi și la atributive, dacă n-am fi avut metoda mai precisă pe care am discutat-o acolo. Anume, socotesc că întrebuințarea virgulei depinde de gradul în care accentul cade pe principală sau pe secundară. Când accentul cel mai important al frazei este pe principală, despărțim secundara prin virgulă, iar când accentul esențial cade pe secundară, aceasta face corp cu principala și nu se mai desparte:

Plec, din cauză că mi-e frică.

Aici important este că plec, motivul ar putea eventual fi lăsat neexprimat. Accentul principal e pe *plec*.

Plec din cauză că mi-e frică (nu pentru alt motiv).

Aici important este motivul, că plec poate se știa și fără să o spun, iar accentul cade pe secundară. Mai clar reiese diferența dacă introducem o cauză nereală:

Nu plec din cauză că mi-e frică, ci pentru că nu mai am timp să aștept.

Între cele două cauzale s-a pus, cum e normal, virgulă. Dar dacă am despărți principala de prima cauzală (care e în fond negativă), *nu plec, din cauză că mi-e frică*, înțelesul ar suferi (ar însemna că nu plec). Accentul pus pe secundară ne obligă să citim fără pauză, deci să nu punem virgulă.

Alte exemple pentru a ilustra aceeași regulă. Propoziții temporale:

Să ne vedem când mi-oi vedea ceafa.

Accentul cade pe secundară, deci nu punem virgulă.

Mai stăm și noi de vorbă, când avem un moment liber.

În primul exemplu, înțelesul ar fi fost complet denaturat dacă principala ar fi rămas singură; în cel de-al doilea, secundara ar putea lipsi, fără ca principala să enunțe ceva fals, deci o despărțim prin virgulă. Dar dacă modificăm sensul și trecem accentul pe secundară, atunci virgula trebuie să dispară:

Mai stăm și noi de vorbă când avem un moment liber, pentru că în timpul lucrului nu putem vorbi.

Propoziții finale:

Trebuie să citim mult, ca să luăm examenul.

Important aici este cititul; dacă suprimăm virgula, atunci important este să luăm examenul și cititul devine numai mijlocul pe care-l folosim ca să ne ajungem scopul; în primul caz accentul principal e pe *mult*, în al doilea pe *examenul*.

Propoziții condiționale:

Vin dacă mă chemi.

Aici accentul cade pe *chemi* (altfel nu vin). Cu virgulă după *vin*, accentul cade pe primul cuvânt, iar propoziția secundară capătă un înțeles apropiat de al unei cauzale.

Propoziții modale:

Când intră în casă, copilul dă bună ziua, așa cum a fost învățat.

A fost învățat că la intrarea în casă trebuie să dea bună ziua, și el respectă prescripția. Fără virgulă după *ziua*, s-ar înțelege că, dacă nu intră în casă, copilul dă bună ziua în alt chip decât i s-a recomandat.

28. Inversiuni. Se despart prin virgulă propozițiile secundare, oricum ar fi ele, atunci când ordinea normală este inversată. Mai peste tot, socotim că ordinea normală este cu propoziția principală la început, deci în general propoziția secundară pusă la începutul frazei trebuie urmată de virgulă. Iată exemple de inversiune și de folosire a virgulei:

Temporală:

Oricând vrei, poți pleca.

În ordinea normală, ar fi fără virgulă: *poți pleca oricând vrei.*

Cauzală:

Fiindcă planul a fost îndeplinit, se plătesc gratificații.

În ordinea normală, s-ar pune sau nu virgulă, după cum accentul cade pe principală sau pe secundară.

Finală:

Ca să-mi țin zilele, trebuie să muncesc.

Condițională:

Dacă mărim producția, vom putea trăi mai bine.

E posibil totuși să nu punem virgulă, cu condiția ca accentul să cadă pe secundară:

Numai dacă mărim producția vom putea trăi mai bine.

29. Propozițiile subiective. Am lăsat la urmă un caz mai spinos, acela al propozițiilor subiective. Aici nu pun problema inversiunii, deoarece locul normal al acestor secundare este înaintea principalei. Pe de altă parte, fiind asimilate cu subiectul, urmează să nu fie despărțite de principală prin virgulă. Dar părerea mea este că aici trebuie să facem o excepție. În primul rând, mă refer la cazurile unde predicatul propoziției principale urmează imediat după cel al propoziției subiective: fără virgulă, cele două verbe succesive ar face o impresie curioasă. De exemplu: *cine cere capătă*.

Mai grav este că cel de-al doilea verb poate fi luat drept infinitiv, de exemplu când e la persoana a 3-a singular a prezentului de la conjugarea a III-a sau la imperfect la conjugările I și a II-a: *cine poate merge* sau *cine putea mânca*. De asemenea, este ocazie de confuzie când între cele două predicate se intercalează un complement care ar putea ține de oricare dintre ele:

Cine nu muncește toamna nu va culege nimic.

Trebuie să înțelegem că nu muncește toamna, sau că toamna nu va culege nimic?

Situația se prezintă la fel și când e vorba de propoziții complementive directe sau de complemente directe:

Îndrăznește a privi cu-o cătare numai omul ce te-ngâmfi a-l slăvi (Heliade).

Numai se leagă de a privi, sau de omul? În toate aceste cazuri, o virgulă salvează situația: *cine nu muncește, toamna nu va culege nimic*, sau *cine nu muncește toamna, nu va culege nimic*; *a privi cu o cătare numai, omul sau a privi cu o cătare, numai omul*.

Pentru a salva regula generală care se opune la folosirea virgulei, putem admite, în cazul subiectivei, că se subînțelege la începutul propoziției principale un pronume demonstrativ: *cine poate*, (*acela*) *merge*. Fiind vorba de o apozitie, putem folosi virgula.

Ar mai fi totuși și o altă soluție: să folosim linioara de pauză, pentru care nu există nici o opreliște: *cine poate – merge*.

30. Propozițiile de același fel. Propozițiile de același fel se despart prin virgulă: *câinii latră, caravana trece* (principale coordonate); *vei ajunge la rezultat dacă muncești serios, dacă procedezi cu metodă* (secundare, condiționale, coordonate între ele).

Lucrurile se complică prin faptul că, în loc de virgulă, se poate pune *și*, prin urmare *și* este echivalent cu o virgulă. De aici s-a tras concluzia că nu se pune virgulă înainte de *și*, nici după el. Este o regulă mecanică *și*, ca atare, fără valoare. Dar, înainte de a discuta acest aspect, se cuvine să notăm că s-au formulat și alte reguli mecanice, după care, în anumite situații formale, trebuie pusă virgulă tocmai când în frază figurează un *și*.

31. Virgula înainte de *și*. Chelaru și Popescu, în broșura pe care am citat-o mai sus, declară (la p. 48) că: „Propozițiunile principale scurte și legate între ele prin vorba legătoare *și* nu se despart între ele prin virgulă.” Primul exemplu citat este *Boii ară și caii mănâncă*. Se pune numai întrebarea: câte cuvinte trebuie să aibă o propoziție ca să poată fi declarată scurtă?

Mai departe, la aceeași pagină, ni se spune: „Dacă într-una din cele două propozițiuni sau în amândouă se află *și*, atunci între ele se pune virgulă, deși sunt legate cu această vorbă legătoare.” De exemplu:

Nici nu închisese ochii Traian, și țara era plină de sate și orașe.

S-ar înțelege de aici că toate propozițiile legate prin *și* trebuie despărțite prin virgulă. La pagina următoare, găsim altă regulă cel puțin echivocă: „Dacă într-una din cele două propozițiuni

legate cu *și* sau în amândouă se află virgulă, atunci între ele se pune virgulă, deși sunt legate prin *și*.” De exemplu:

„*Eu sunt*“, *răspunse cizmarul, un om în puterea vârstei, frumos, voinic și vesel, și apropiindu-se..., îi pofti să șeadă.*

Ce legătură poate fi între virgula pusă după *Traian* și cuvântul *și* de la sfârșitul frazei? Întru cât virgula de după *sunt* poate avea vreun efect în ce privește întrebuintarea aceluiași semn înainte sau după *și*? Dacă la primul exemplu am tăia sfârșitul (*și orașe*), ar trebui automat să schimbăm și punctuația începutului? În realitate, e foarte simplu de înțeles pentru ce s-au întrebuintat aici virgulele. În exemplul al doilea, *un om în puterea vârstei, [frumos,] voinic și vesel* este o intercalare (apozitie) și, ca atare, trebuie pusă între virgule, indiferent dacă urmează sau nu un *și*. Dacă nu punem virgula, nu se mai știe unde se termină intercalarea. De asemenea, *apropiindu-se...* este o intercalare, deci trebuie neapărat o virgulă înainte. Adevărul este că *și* leagă pe *răspunse* de *pofti* și, ca atare, nu poate avea nici un efect asupra lui *vesel* și al lui *apropiindu-se*.

32. Și nu înlocuiește automat virgula. Regula ar trebui formulată așa: cu toată prezența lui *și*, virgula este necesară atunci când cele două părți legate prin *și* nu sunt în contact nemijlocit. Într-un exemplu ca:

Țara arde și baba se piaptână,

nu avem cum înțelege greșit raporturile, e clar de la prima vedere că *și* leagă cele două propoziții, nu putem crede că leagă pe *baba* de *arde*. Deci nu avem nevoie de virgulă. Dar în exemplul reprodus mai sus, am putea ușor înțelege că *Traian* e legat prin *și* de *țara*, ceea ce se evită prin întrebuintarea virgulei. Trebuie să mai adaug că cele două propoziții nu sunt coordonate decât în aparență. În realitate, cea dintâi e secundară (temporală) și,

ca atare, fiind prepusă, e normal să fie despărțită prin virgulă: *când Traian încă nu murise, țara era plină...* Deci și are aici înțeles mai larg decât o simplă conjuncție copulativă.

33. Valorile lui și. Iată alte exemple unde și înseamnă mai mult decât o virgulă:

Boii ară, și caii mănâncă.

Aici și înseamnă „iar“ și e precedat, în rostire, de o pauză; fără pauză, ar fi într-adevăr copulativ și ar însemna o simplă consemnare a activității celor două feluri de animale, desfășurată paralel.

Un cerșetor / Te-ntorci acum acasă, / Și ce fecior frumos erai!... (G. Coșbuc).

Ți-am spus să pleci, și tu ai rămas.

Aici, și are valoarea lui „dar“. Pe de altă parte, și leagă pe *ți-am spus de tu ai rămas*, nu pe *să pleci de tu ai rămas*. Virgula nu ar avea ce căuta într-un exemplu ca

Ți-am spus să pleci și să nu te mai întorci,

pentru că aici și într-adevăr leagă pe *să pleci de să nu te mai întorci*. De asemenea, și e mai mult decât o virgulă în

Am avut încredere în tine, și ai meritat-o,

sau în:

Dacă o carte bună nu este difuzată suficient, se pierde, odată cu valoarea comercială, și valoarea artistică sau științifică,

unde, de altfel, *odată cu valoarea comercială* este o intercalare.

34. Și după intercalări. Iată alte exemple de intercalări înaintea lui și.

Mi-am făcut un palton, care mă costă 1 500 de lei, și un rând de haine.

Fără virgulă înaintea lui *și*, ar trebui să înțelegem că pentru palton am dat nu numai bani, ci și un rând de haine.

La locul incendiului a sosit d. X, prefectul județului și proprietarul localului.

Așa a apărut informația într-un ziar mai vechi, ai cărui cititori au fost în drept să înțeleagă că prefectul județului era în același timp proprietarul localului. Un text al lui Bălcescu reprodus după un manual:

Se dedese voie atunci soldaților și neguțătorilor a trece care cum va putea, ca să scape și soldații, stricându-și rândurile, neguțătorii părăsindu-și avuțiile încărcate în care, se repeziră toți cu totul și în amestec spre pod.

Desigur, elevii numai cu greutate au putut înțelege în ce fel soldații scăpau mai ușor prin faptul că s-a dat voie *neguțătorilor a trece care cum va putea*; o virgulă înainte de *și* salvează situația, marcând intercalarea *ca să scape* (negustorii). În general, consider că nu e nici o greșeală dacă înainte sau după *și* se pune virgulă pentru a face mai limpede analiza frazei.

Un exemplu ne va arăta că și alte cuvinte, ca *sau*, prezintă situații asemănătoare cu cele discutate cu privire la *și*:

Poți să pleci dacă vrei, sau, dacă nu vrei, rămâi.

Dacă n-am pune virgule înainte și după *sau*, s-ar înțelege, cel puțin la o lectură grăbită, că și dacă nu vrei, tot poți să pleci.

35. Virgula și *însă*, *deci*, *așadar*. Dacă unii caută să suprimă cu orice preț virgula dinainte sau de după *și*, alții, în schimb, pun totdeauna pe *însă* între virgule:

Bolnavul e sleit de puteri, cunoștința, însă, nu și-a pierdut-o.

Ce rost are oprirea frazei după *însă*? Nici unul. Dacă în loc de *însă* am pune *dar*, ideea nu s-ar schimba cu nimic: *e sleit, dar nu și-a pierdut cunoștința. Însă* nu creează nici o întrerupere a frazei între *cunoștința* și *nu*, nu corespunde nici unei pauze. Să comparăm aspectul scris și pronunțat al unei fraze ca:

Acele zile... tu le-ai uitat, eu însă nu,

și ne vom da seama că virgulele sunt inutile și dăunătoare pentru aspect ([...], *eu, însă, nu* fragmentează fraza).

Îndreptarul precizează (§ 228 și 229) că *însă*, *deci* și *totuși*, așezate în interiorul unei propoziții, nu se despart prin virgule, pe când *așadar* și *prin urmare* se despart. Mărturisesc că regulile mi se par totuși prea tranșante.

36. Virgula între părți de propoziție similare. Pentru întrebuintarea virgulei între părțile propoziției, nu sunt în general alte reguli decât între părțile frazei. Virgula servește ca să despartă între ele părți similare ale propoziției, adică două sau mai multe subiecte, predicate etc., nelegate între ele prin conjuncții. De exemplu:

Uniunea Sovietică, Bulgaria, Iugoslavia și Ungaria sunt țări vecine cu a noastră.

Cum am spus și mai sus, nu se poate pune virgulă între părți nesimilare ale propoziției, decât în cazul unei intercalări, pentru că altfel se rupe legătura logică a gândirii. În principiu, dacă ultimele două părți ale înșiruirii sunt legate între ele prin *și*, nu se pune virgulă între ele. Dacă nu sunt legate prin *și*, regula școlărească spune că trebuie pusă virgulă și după ultima, în exemplul nostru de mai sus ar trebui deci scris... *Iugoslavia, Ungaria, sunt...* Singura justificare pe care ar putea-o avea această regulă ar fi că toate membrele înșiruirii, afară de primul, se consideră

intercalate. Dar într-un caz ca exemplul nostru această justificare nu se poate invoca, deoarece primul subiect este la singular, iar predicatul e la plural, deci acordul s-a făcut cu toate elementele înșiruirii luate la un loc. Urmează de aici că, dacă punem virgulă înainte de ultimul termen, despărțim prin virgulă subiectul de predicat. Deci regula nu e valabilă și ultimul subiect nu trebuie urmat de virgulă.

În schimb, atunci când *și* se repetă înaintea tuturor termenilor, se poate pune și virgulă la fiecare în parte, pentru a marca accentuarea și repetiția:

Țara noastră are și aur, și cărbuni, și petrol, și cereale...

Mai multe adjective înșirate la rând nu se despart neapărat prin virgulă. Dacă fiecare dintre ele se referă la același substantiv, deci ele stau pe același plan, virgula este indispensabilă:

haină curată, simplă, ușoară.

Dacă însă fiecare adjectiv adăugat se referă la întregul complex precedent (deci nu numai la substantiv, ci și la adjectivele imediat următoare), atunci nu se pune virgulă:

Partidul Comunist Român.

Adjectivul *român* nu se referă la *partidul*, ci la *partidul comunist* luat împreună.

37. Virgula între părți de propoziție nesimilare. Ca și părțile corespunzătoare ale frazei, atributul și complementul se despart prin virgulă de substantivul sau verbul lor când sunt așezate în ordine inversă celei normale:

Încălzite, sarmalele sunt mai bune decât proaspete.

E ca și cum am spune *când sunt încălzite*.

Grijuliu, șeful de atelier își controlează mașinile.

Primul cuvânt este echivalent cu *dacă e grijuliu* sau *deoarece e grijuliu*.

Dimpotrivă, în ordinea normală virgula este exclusă: *sarmalele încălzite, șeful grijuliu*. Totuși, în cazul părților de propoziție regula e mult mai puțin strictă decât în cazul părților frazei. Dacă scriitorul vrea să lege strâns complementul de restul frazei, el poate suprima virgula:

Pe stradă, aerul rece m-a înviorat.

dar:

Pe stradă m-am simțit mai bine.

Anul trecut, vacanța mea a fost mai scurtă.

dar:

Anul trecut am renunțat la vacanță.

Totul depinde de ideea pe care vrea să o exprime scriitorul.

Când complementul este un verb nepredicativ, mai totdeauna virgula este obligatorie, pentru că atunci complementul echivalează cu o propoziție secundară:

Dorind să respir aer curat, am ieșit din oraș.

Ideea este echivalentă cu *deoarece doream*. Dar chiar când un asemenea complement este așezat după predicat, el poate fi despărțit prin virgulă, dacă logica o cere:

Copiii s-au săturat, bând și lapte la sfârșitul mesei.

Poate însemna „după ce s-au săturat, au mai băut și lapte”; fără virgulă, înțelesul este că „s-au săturat prin faptul că au băut și lapte”. Trebuie deci și aici să ținem seamă de gradul în care complementul este legat cu verbul.

38. Virgula ca marcă a elipsei. Virgula mai poate servi și pentru a însemna locul unde lipsește un verb, mai ales când acest verb a fost scris o dată, apoi e subînțeles, eventual de mai multe ori:

Rușii citesc cu plăcere pe Pușkin; francezii, pe Hugo; germanii, pe Heine...

Dacă s-ar fi scris de fiecare dată verbul *citesc*, virgula n-ar mai fi avut ce căuta. De notat că acesta e singurul caz când se admite virgula între părți de propoziție diferite.

39. Preocupări estetice. Unii întrebunțează virgula pentru a separa două cuvinte care, citite împreună, ar da naștere unei cacofonii:

Gherea crede că, Caragiale...

Ba, mai mult, se ajunge să fie și citită această virgulă: *crede că virgulă Caragiale...* Dar virgula nu este făcută pentru aceasta și însăși preocuparea de a evita cacofonia prin introducerea de cuvinte în plus nu este serioasă.

În textele culese cu litere capitale (titluri mai extinse, pan-carte etc.) se evită de obicei virgula la sfârșit de rând, deoarece ar strica simetria ansamblului. Este o considerație justificată din punct de vedere artistic, dar gramatica nu o poate lua în seamă și trebuie să-și susțină până la capăt punctul ei de vedere logic.

40. Semnul întrebării. Când rostim o întrebare, unul dintre cuvinte primește un ton mai ridicat. În scris, urcării tonului îi corespunde un semn special, numit *semn de întrebare* [?]. Acest semn se pune totdeauna la sfârșitul frazei, adesea în chip nelogic, căci de multe ori la citire tonul trebuie ridicat cu mult înainte, iar cititorul nu are de unde să o știe. De exemplu:

Când vezi măreția piramidelor egiptene, te gândești la munca istovitoare a sclavilor care le-au construit?

Tonul trebuie ridicat la cuvântul *gândești*. Cititorul neprevenit crede că *te gândești* este o afirmație și citește cu tonul afirmativ, până când, de-abia la sfârșitul frazei, vede semnul de întrebare. Atunci ridică tonul acolo unde nu se potrivește sau, mai bine, repetă fraza. Deci pierdere de timp, zăpăceală, fâstăceală în public etc.

Unele limbi au cuvinte speciale care se pun imediat după cel la care trebuie ridicat tonul, de exemplu, în rusește, *li*. Franceza marchează întrebarea de multe ori prin inversiunea subiectului și a predicatului (în propozițiile afirmative, subiectul precedă predicatul), în care caz semnul de întrebare nu mai joacă un rol prea important și poate chiar lipsi. În românește, se poate întrebuița cuvântul interogativ *oare*, de exemplu, în fraza citată mai sus, *te gândești oare...?* Dar acest uzaj nu este nici pe departe generalizat și în orice caz nu scutește de scrierea semnului de întrebare.

Printre limbile în care întrebarea se exprimă în pronunțare prin ridicarea tonului, iar în scris prin semnul întrebării, singură spaniola a găsit un leac pentru defectul pe care l-am semnalat: semnul de întrebare se pune și la începutul frazei sau la începutul membrului de frază, pentru a atrage atenția că urmează un loc unde tonul va trebui ridicat. Și, ca să nu se creadă că semnul întrebării privește fraza sau porțiunea de frază precedentă, el este pus la început inversat:

Ați mai auzit vreodată așa ceva?

După ce termini treaba, pleci imediat?

Acest sistem este cu atât mai folosit, cu cât adesea întrebarea privește numai începutul frazei, iar sfârșitul, care e destul de departe, nu are nimic de-a face cu întrebarea:

De ce ai mai venit, dacă nu rămâi până terminăm treaba pe care ne-am angajat să o facem?

Întrebarea se limitează la verbul *ai venit*.

41. Semnul întrebării cu punct. În ultima vreme, se vede uneori scris, după semnul întrebării (și de asemenea după cel al exclamării), un punct suplimentar, deci [?.] sau [!.]. Ideea care stă la bază este că orice frază trebuie să se termine cu un punct, indiferent ce ar fi înaintea lui. În realitate, semnul întrebării sau al exclamării este suficient pentru a marca sfârșitul frazei și de altfel aceste semne conțin și ele un punct.

Un singur amănunt s-ar părea că dă dreptate celor care adaugă un punct: uneori, după ce se termină propoziția interogativă sau exclamativă, mai urmează, în aceeași frază, o propoziție care arată cine a pus întrebarea sau cine a exprimat mirarea. Această ultimă propoziție se scrie cu inițială minusculă, deoarece nu e început de frază:

Când pleci? întrebă el.

Se poate deci susține că, de vreme ce fraza nu se termină totdeauna cu semnul de întrebare, punctul simplu rămâne necesar la sfârșitul frazei chiar după semnul de întrebare, pentru a arăta că nu mai urmează nimic. Argumentul este pedant și i s-ar putea răspunde că nici punctul nu termină totdeauna fraza (de exemplu, când e pus după un cuvânt prescurtat în mijlocul frazei). În fapt, cazurile în care fraza nu se termină odată cu semnul de întrebare sunt bine delimitate și clare, astfel încât confuzia nu este posibilă și deci nu recomand să se pună punct după semnul de întrebare sau de exclamare. Într-un singur caz e necesar să se pună punct înainte de semnul de întrebare sau de exclamare: când acest punct marchează o prescurtare cu care se termină o propoziție interogativă sau exclamativă:

Ai lucrat la C.F.R.?

Plec în U.R.S.S.!

42. Interogative fără semn de întrebare. Există propoziții care nu sunt net interogative, pentru că întrebarea e numai de formă: de fapt, ea dă propoziției valoare condițională. În acest

caz, folosirea semnului de întrebare este facultativă, scriitorul fiind singurul în drept să stabilească până la ce punct este totuși o întrebare:

Mă crezi pe cuvânt? Bine. Nu? Iar bine.

sau:

Mă crezi pe cuvânt, bine; nu, iar bine.

Ideea reală este: „Dacă mă crezi sau nu mă crezi e treaba ta.“

În ce privește interogativele indirecte, adică propozițiile complementive care încep cu o particulă interogativă, acestea nu primesc semnul întrebării, nefiind în general formulate cu gândul de a primi un răspuns de la cel căruia i se adresează relatarea:

L-am întrebat cine locuiește în casa aceea.

43. Semnul exclamării. Semnul exclamării, sau al mirării [!] se întrebuințează după frazele, propozițiile, membrele de propoziții sau cuvintele încărcate de înțeles afectiv: mirare, uimire, spaimă, bucurie, poruncă etc., prin urmare se pune de obicei după interjecții. Întrebuințarea acestui semn este însă lăsată la aprecierea scriitorului, care singur este în măsură să hotărască în ce grad expresia este afectivă. Desigur, după o interjecție ca *ura* vom pune semnul exclamării. Dar după *măi*, este discutabil. Se poate scrie în mai multe feluri:

Măi! Da' lacom mai ești!

Măi, da' lacom mai ești!

Măi, da' lacom mai ești.

Mă! Ioane! Vino încoace!

Mă, Ioane! Vino încoace!

Mă Ioane, vino încoace!

Mă Ioane, vino încoace.

Cele spuse cu privire la repetarea, cu inversare, a semnului de întrebare (§ 40) sunt valabile în teorie și pentru semnul de exclamare. În spaniolă se scrie în felul următor:

¡Vai de oaia care nu-și poate duce lâna!

Dar posibilitatea de confuzii este mult mai mică decât în cazul semnului de întrebare, după cum în general valoarea semnului de exclamare este mai vagă, căci îmbrățișează prea multe sentimente pentru a le putea adânci. De aceea, repetarea lui la început este mult mai puțin necesară.

Semnul exclamării se poate asocia cu cel al întrebării, pentru a exprima o uimire mai intensă:

Rasiștii vorbesc în numele umanității!?

Semnul de întrebare marchează aici indignarea și e echivalent cu „cum e posibil?“. De asemenea, pentru o mirare mare se poate repeta semnul mirării:

Rasiștii sunt umanitari!!

Cu o valoare similară se poate întrebuința și dublul semn de întrebare:

Rasiștii sunt umanitari??

Problema raporturilor dintre semnul de exclamare și punct a fost discutată la § 41.

44. Pauza. Semnul numit în tipografie *pauză*, iar de marele public *linie* [—] are întrebuințări foarte variate, dar nu precis fixate. Se pune, de exemplu, în general, într-un dialog, de câte ori se schimbă vorbitorul:

— *Ce zi e astăzi?*

— *Vineri.*

Pentru obiceiul de a pune și pauză, și ghilimele vezi § 62.

Pasajele intercalate în mijlocul unei fraze se pot pune între pauze. Este o chestiune de gust individual. Se folosește mai ales acest procedeu în mijlocul unei paranteze, pentru a nu se trece o paranteză în mijlocul alteia:

Industria noastră se dezvoltă impetuos (cererile pieței interne — dar și necesitățile exportului — stimulează producția) și duce la o modificare adâncă a structurii populației.

Dar pauza se mai întrebuințează, după preferința scriitorului, și în loc de virgulă sau combinată cu unul din celelalte semne de punctuație: punctul, virgula, punctul și virgula, semnul de întrebare sau de exclamare, în general pentru a marca o întrerupere mai mare în vorbire sau pentru a despărți grafic unele cuvinte, ca titluri, expresii de explicat într-un vocabular etc. Se mai poate întrebuința pauza în locul unui cuvânt suprimat, în propozițiile eliptice etc.:

Vorba lungă — sărăcia omului.

După propunerea pe care am făcut-o mai sus (§ 24), pauza se mai pune acolo unde scriitorul simte nevoia unei virgule, dar regulile curente de punctuație interzic folosirea acesteia.

45. Cratima. Ceea ce în tipografie se numește cratimă, iar în limbajul curent *linioară* sau *trăsătură de unire* [-] are în primul rând rolul de a lega între ele cuvintele care formează o singură unitate accentuală sau sintactică. De exemplu, *-mi* în *spune-mi* nu are accent, formează un tot cu verbul precedent; dar dacă analizăm complexul format astfel, reiese că avem două idei deosebite, un verb și un pronume. Complet despărțit nu le putem scrie — căci s-ar citi greșit —, dar nici complet unit. E drept că unii scriu *ne ați dat*, dar fac astfel dovadă de pedanterie sau chiar de ignoranță: numai dacă pronumele este accentuat, spre a fi

opus altui pronume, se poate scrie separat: *nu ne ați dat, ci le ați dat*. E drept iarăși că în italienește asemenea grupuri sunt scrise împreună: *dimmi* „spune-mi“. Este însă preferabil să arătăm în scris din ce e compus grupul, pentru a împiedica definitivă contopire a celor două elemente și pierderea conștiinței lor în mintea vorbitorului.

Trebuie să mai recunosc că măsura legării prin cratimă nu este generalizată: în primul rând, pronumele proclitice, legate și ele de verbul următor, sunt scrise totuși separat (*ne lasă*, dar *lasă-ne*), afară de cazul când cuvântul al doilea începe cu o vocală neaccentuată (vezi paragraful următor); tot așa și cu verbe auxiliare: *a făcut*, dar *făcut-a*. Pe lângă aceasta, pronumele proclitic se leagă în scris de particula precedentă (*nu-l lăsa*, *ți-l lasă*, *să-l lași*), deși înțelesul arată clar că trebuie legat de verbul următor. Desigur, n-ar fi prea ușor să combinăm pe *l* cu verbul următor, când acesta începe cu o consoană, dar legătura cu particula precedentă se face și când verbul începe cu o vocală (*nu-l aduc*). La fel se întâmplă cu *s*, forma scurtată a lui *sînt* (*că-s buni*, *nu-s acolo*). Tradiția mai cere ca pronumele reflexiv să fie legat de verbul precedent, dar nu și de cel următor (*plimbă-se*, dar *se plimbă*), ceea ce are efect și asupra scrierii celorlalte pronume asemănătoare cu *se*: *pare-mi-se*, dar *mi se pare*, lucru nelogic. Unii, ce e drept, scriu *i-se pare*, dar scrierea aceasta nu se bucură de aprobarea oficialității, și pe drept cuvânt: deoarece accentul e pe verb, ar trebui legate amândouă pronumele (*i-se-pare*), căci *i-se* luat singur nu reprezintă nimic. Diferența crește când numărul cuvintelor neaccentuate se mărește: *arde-mi-te-ar focul*, dar *de mi te-ar arde* (trăsătura de unire între *te* și *ar* se explică prin faptul că *ar* începe cu o vocală neaccentuată). Apoi pronumele în dativ se leagă de un *să* precedent (*să-și facă*), dar dacă-i mai adăugăm un pronume neaccentuat, se leagă de acesta din urmă (*să și-l facă*), fără să se vadă vreo explicație.

În fapt, trebuie să spunem că chiar limba vorbită face în unele cazuri aceeași distincție ca și cea scrisă. Pronumele aton,

în pronunțare, este legat de verbul precedent, dar nu e legat de cel următor: *bate-l*, dar *îl bate*. Asupra acestei chestiuni voi reveni cu prilejul discuției asupra apostrofului (§ 51).

46. Sinereza. Un caz mai mult sau mai puțin analog este acela al cuvintelor legate între ele grație faptului că primul se termină cu o vocală, iar al doilea începe tot cu o vocală (în versuri, exemplele sunt foarte numeroase): *ce-aud*, *unde-ai fost*, *pe-aproape*, *vale-adâncă*.

Contopirea a două vocale în una singură se numește *sineră**. După cum se vede, nu este nevoie ca unul din cele două cuvinte să fie neaccentuat. Contopirea se face însă numai atunci când vocala inițială a cuvântului al doilea este neaccentuată (sau când își pierde accentul în frază, cum este cazul cu *ai* în exemplul *unde-ai fost*). În poezie, apar excepții (de exemplu: *Când privesc zilele de-aur*), dar în vorbirea obișnuită, nu. Accentul unor cuvinte ca *nu*, *ce* trece asupra vocalei inițiale a cuvântului al doilea: *n-ăpucă*, *ce-ăduce*.

* DOOM₂, XLI: „Sinereza poate fi **obligatorie** (*de-a dreptul* [d^ăea], *le-a dat* [l^ăea], *mi-a spus* [m^ăia], *mi-o dă* [m^ăio], *ne-am dat* [n^ăeam] sau **facultativă**, redând rostirea în **tempo rapid** (*de-abia* [d^ăea**ă**ia] față de *de abia* [de abia] în tempo lent).“

47. Cratima între cuvinte accentuate. Trăsătura de unire se întrebuințează între cuvinte care de felul lor nu sunt atone, dar care sunt strâns legate între ele și, în aceste combinații, pot ajunge să-și piardă accentul. E vorba în primul rând de adjectivele posesive, care se leagă adesea de substantivul precedent (acesta trebuie să fie un nume de rudenie; în unele cazuri, poate denumi o relație socială): *tată-meu*, *soră-mea*, *stăpână-sa* etc., unde, după cum se vede, cuvântul al doilea a devenit enclitic.

Sunt formule tradiționale și nu se mai formează altele, noi, după acest model.

Se mai pune cratimă (fără să se piardă vreun accent) între două sau mai multe cuvinte care formează un tot aparte, de exemplu la numele proprii compuse. Găsim astfel nume de persoane, ca *Gheorghiu-Dej*, *Jolliot-Curie*, *Țară-Lungă* (mai cu seamă printre porecle găsim exemple de acest fel), nume de locuri, ca *Techirghiol-Sat*, *Căpuș-Câmpie*.

Urmează la rând elementele legate pentru un moment sau pentru mai multă vreme, ca *războiul franco-german*, *tratatul anglo-portughez*, *dicționar român-maghiar*, *Institutul Medico-Legal*.

48. Formule rimate și repetiții. Mai greu de tratat sunt expresiile proverbiale sau idiomatice, de felul lui *târâș-grăpiș*, *calea-valea*, de obicei cu rimă, unde cuvintele legate între ele prin cratimă au de multe ori și o legătură marcată prin accent: unul dintre ele este mai puternic accentuat și îl ține oarecum pe lângă sine pe celălalt. Dar cratima în acest caz nu este folosită de toată lumea. Destul de asemănătoare sunt cazurile unde același cuvânt se repetă, uneori sub o formă ușor schimbată: *repede-repede*, *gol-goluț*. Unii preferă să pună virgulă: *repede, repede*. Situația e mai clară acolo unde unul dintre cuvinte nu se întrebuințează izolat, de exemplu în formula *câine-câinește*, substantivul *câine* apare cu o întrebuințare pe care n-ar putea-o avea fără să fie urmat de *câinește*, ceea ce face obligatorie folosirea cratimei.

49. Cratima cu sensul de „până la“. Alt rol al cratimei: leagă două numerale când alegerea între ele nu se poate face sigur: *două-trei ore* (sau *două până la trei*, adică „sau două, sau trei“, „vreo două“). De aici decurge întrebuințarea în locul unor prepoziții cu înțelesul de „de la... până la“ (ca și cum linioara ar marca distanța sau durata): *șoseaua București-Ploiești*. Pe firme sau pe ușile întreprinderilor citim: *consultații 3-5*; *deschis 8-12*; *orele de birou 3-7*. Formula aceasta, ca prescurtare, este admisibilă.

Vedem însă adesea scrieri hibride, care iau o parte din formula pronunțată și o parte din cea scrisă: *consultații de la 8-12*, ca și când trăsătura de unire ar însemna „până la“. Când se citesc anunțuri la radio sau la televiziune, auzim și citit așa, adică *de la opt-douăsprezece*. Ori prescurtăm complet, și scriem *8-12*, ori nu prescurtăm deloc, și scriem *de la 8 (până) la 12*. Greșeala merge și mai departe, și cratima ajunge să țină loc și de verb, atunci când se scrie pe invitații:

Începutul balului de la 9 seara - 5 dimineața.

Dacă începutul durează opt ore, cât trebuie să ne închipuim că va dura întregul bal? Aici, cratima ar trebui tradusă prin „și balul durează până la“, ceea ce, evident, e cam mult.

O greșeală asemănătoare este suprimarea conjuncției *și* în formule ca *între București-Ploiești*, pornindu-se de la exprimări prescurtate (corecte) ca *șoseaua București-Ploiești*. E ca și cum am scrie *între mine-tine*.

50. Cratima despărțitoare? Sunt și cazuri unde la prima vedere s-ar părea că liniuța de unire desparte, nu unește. Anume, e vorba de despărțirea accidentală a unui cuvânt în două sau mai multe părți, fie pentru că vrem să arătăm silabele din care e format (*le-gă-tu-ra*) sau să apăsăm pe fiecare dintre ele în parte, ca să le dăm mai mare greutate (*a-fa-ră! strigă el*), fie pentru că, ajunși la sfârșitul unui rând, n-am izbutit să terminăm un cuvânt (despre aceasta se va vorbi în amănunt la § 83 și 87). În realitate, și în aceste cazuri rolul cratimei este tot de a uni: motive de natură stilistică sau practică ne-au silit să despărțim cuvântul în două sau mai multe bucăți, dar, pentru a nu lăsa aceste bucăți să se răzlețească, să se piardă una de alta, le legăm între ele prin cratimă.

51. Apostroful. Rolul apostrofului ['] este să marcheze suprimarea uneia sau a mai multor litere (și sunete). Până în 1953,

regula era că se pune apostrof peste tot unde lipsea o parte dintr-un cuvânt, de cele mai multe ori o vocală. Se scria deci *s'aduc* (dar *să duc*), *într'atât* (dar *întrucât*), *m'am dus* (dar *mă duc*) etc. La întâlnirea a două cuvinte strâns legate între ele, primul terminându-se cu o vocală, iar al doilea începând tot cu o vocală, foarte adesea prima dintre cele două vocale în contact este suprimată (astăzi, în această situație punem cratimă). Trebuie totuși să notez că o modă relativ recentă restituie adesea vocala care fusese suprimată. În tinerețea mea, mi se părea o extremă pedanterie să se pronunțe *nu a venit* în loc de *n-a venit*; de atunci înapoi, mișcarea a continuat și se pare că pronunțarea lui *u* se impune din nou, în orice caz mă surprind uneori și pe mine pronunțând așa.*

A fost o vreme când unii, împotriva regulii, puneau și apostrof, și liniuță de unire: *într'-atât*, ceea ce, evident, era o risipă de energie, de vreme ce ambele semne marcau același lucru. Altă greșeală care se făcea adesea era punerea apostrofului înaintea pronumelor enclitice sau în urma celor proclitice, cum și a verbului aton *s* („sînt“). În expresii ca *dă-mi*, *lasă-ți*, *nu-și*, *ia-i*, *bate-l*, *unde-s* sau *mi-a dat*, *ți-o spun*, *l-am văzut*, *nu-s*, *s-acolo* etc. nu lipsește nimic, deci apostroful nu are ce căuta. Pronumele sunt *mi*, *ți*, *i* și *l*, așa cum reiese din exemple ca *mi l-a dat*, *ți se pare*, *i s-a părut*, și *l-a luat* etc. Este adevărat că în unele cazuri găsim înainte un *i*, dar acesta nu reprezintă păstrarea unei vechi vocale, ci, dimpotrivă, este un adaos relativ recent: putem pronunța *l-am văzut*, dar *l vād* nu, de aceea s-a simțit aici nevoie de o vocală de sprijin, care se adaugă înaintea pronumelui (*îl vād* și tot așa *îmi dă* etc.). Într-adevăr, *i* inițial nu apare decât acolo unde pronumele nu are altă vocală (când *i* e „scurtat“, nu rămâne din el decât pronunțarea muiată a consoanei precedente) și unde nu e legat de un cuvânt următor care începe cu o vocală (de exemplu, *mi-aduc*) sau de un cuvânt anterior terminat în vocală (de exemplu, *dă-mi*). Nu putem deci spune că în *mi-aduc* lipsește *i* și că trebuie scris cu apostrof (*'mi-aduc*), odată

ce forma primitivă este fără *î*, iar acolo unde acesta apare este adăugat. E greșită, bineînțeles, și scrierea *î-mi*, deoarece *î* nu constituie un cuvânt. Și mai greșite sunt scrierile ca *l'a*, *l'am*, foarte frecvente în trecut: între *l* și *a*, oricum am interpreta faptele, nu lipsește nimic. Cam la fel stau lucrurile cu verbul *s*: *sînt*, scurtat în *s*, primește un *î* de sprijin acolo unde nu poate fi pronunțat fără o vocală. Deci *nu-s*, *s-aproape*, dar *îs mulți*. Dar amănuntul acesta privește mai mult graiurile regionale, deoarece limba literară folosește rar forma scurtată *s*.

* DOOM₂, XLI: „Și eliziunea poate fi **obligatorie** (*dintr-un, într-un, printr-un* < *dintru/întru/printru* + *un*; *într-adevăr* < *întru* + *adevăr*; *m-a (văzut)* < *mă* + *a*; *v-a (văzut)* < *vă* + *a (văzut)*; *s-a (zis)* < *se* + *a (zis)*) sau **facultativă** (*c-a văzut/că a văzut*; *cu un copil/c-un copil, după o oră/dup-o oră, fără a vorbi/făr-a vorbi*; *n-aveam/nu aveam*; *n-a văzut/nu a văzut*; *n-o să vadă/nu o să vadă*; *până acolo/pân-acolo*; *s-o vadă/să o vadă*).“

52. Unde se mai pune apostrof. Unii, constatând că apostroful a fost înlocuit cu cratima în rolul de legătură între cuvintele sudate prin suprimarea unei vocale, își închipuie că apostroful a fost desființat. Ideea e greșită, apostroful continuă să fie folosit acolo unde o parte a unui cuvânt a fost suprimată, fără să existe contopire a două cuvinte. În primul rând, se suprimă uneori o vocală în mijlocul unui cuvânt, de exemplu *văz 't* pentru *văzut*; alteori, se suprimă o consoană, de exemplu în *po 'tret* pentru *portret*. Apoi, se poate să lipsească mai mult decât un sunet, de exemplu când se pronunță *nost '* în loc de *nostru* sau *don '* în loc de *domnul*.

Adverbul *parcă* este compus din *pare* *că*. Nu se scrie cu linioară, deoarece nu s-au contopit două vocale. Dar nu se scrie nici cu apostrof (cum se scria în trecut), ceea ce se bazează pe

o regulă pe care o vom vedea mai departe (§ 67) și care privește autonomia înțelesurilor; într-o frază ca următoarea:

Mă vait eu, dar parcă mă aude cineva?

Înțelesul izolat al celor două elemente a dispărut cu totul, avem de-a face cu un cuvânt nou, diferit de părțile lui componente.

53. Parantezele. Urmează la discuție câteva semne care nu au corespondent în pronunțare. Începem cu parantezele. Se închid între paranteze pasajele unui text care puteau eventual lipsi, nefiind date decât ca explicație la ceea ce precedă sau urmează:

*Am trecut prin orașul Aachen (Aix-la-Chapelle).
Oghealul (plapuma) servește pentru învelit.*

Se mai pune între paranteze tot ce ar putea stânjeni mersul normal al frazei sau al unei relatări, de exemplu indicațiile bibliografice etc.

În baza principiului că micile schimbări cantitative duc la mari schimbări calitative (Engels, Anti-Dühring), vom cerceta dacă...

Sărbătorim astăzi un sfert de veac de la instaurarea Republicii (aplauze furtunoase, strigăte de „ura!“).

De asemenea, se pun între paranteze aprecierile autorului cu privire la un text citat:

Poliția, pretinzând că apără cuceririle civilizației (ce glumă!), a împrăștiat publicul care manifesta contra abuzurilor.

Câteodată întreruperea consistă numai dintr-un simplu semn de întrebare sau de exclamare intercalat între paranteze:

S-a putut susține că limba a fost dăruită (?) omului ca să-și ascundă gândurile (!).

54. Intercalări. Parantezele pot fi utilizate uneori pentru a aduce claritate într-o frază, de obicei lungă, unde sunt prea multe intercalări și întreruperi. Iată o frază greu de înțeles în forma în care a fost scrisă:

Avioanele X., fabricate în grabă, întrebuințate pentru transportul de călători, făcând curse adesea destul de lungi și luând pe bord femeii și copii, din cauza defectelor de fabricație, căci constructorii folosesc material prost, dau loc la numeroase accidente care costă în fiecare an viața a sute de persoane, nu numai adulte, ci și în vârstă fragedă.

Se poate înțelege că avioanele iau pe bord femeii și copii din cauza defectelor de fabricație. Totuși fraza, în general prea lungă, nu se poate scinda în două fraze mai scurte, pentru că o serie de amănunte sunt pomenite doar în treacăt și, dacă ar fi separate, ar însemna să li se acorde o atenție mai mare decât merită. Pe de altă parte, autorul nu vrea să renunțe la nici unul dintre detaliile prezentate. Soluția este să se pună între paranteze una sau mai multe părți, și acestea, din punct de vedere sintactic, pot fi complet dezlegate de restul frazei:

Avioanele X., fabricate în grabă, întrebuințate pentru transportul de călători (ele fac adesea curse prea lungi și iau pe bord femeii și copii), din cauza defectelor de fabricație (constructorii folosesc material prost), dau loc la numeroase accidente care costă în fiecare an viața a sute de persoane, nu numai adulte, ci și în vârstă fragedă.

Între paranteze se pot închide și cuvinte și chiar fragmente de cuvinte. De exemplu, se vorbește de revoluționarul de la 1848 *Golescu (Negru)*, care, prin epitetul adăugat, este diferențiat de omonimul său *Golescu (Albu)*. Cuvântul *jumătate* se pronunță uneori *jumate*. Pentru a nu se pierde legătura cu forma originală, se poate reda în scris astfel: *jum(ăt)ate*.

55. Alte întrebuințări ale parantezelor. Paranteza de închidere se întrebuințează singură, pentru a deosebi o literă sau o cifră de restul textului, fie că aceasta marchează termenii unei înșirui, fie că trimite la o notă în josul paginii:

Editurile care publică lucrări de lingvistică sunt: 1) Editura Academiei, 2) Editura Științifică, 3) Editura Enciclopedică, 4) Editura Didactică...

Primele realizări ale regimului nostru au fost: a) reforma agrară, b) reforma monetară, c) naționalizarea marilor întreprinderi, d) reforma învățământului...

În textele mai vechi, se punea paranteză și în subsol, după cifrele care numerotau notele.

Donici s-a inspirat în fabulele lui din opera lui Krâlov¹.

1) I. A. Krâlov, mare fabulist rus.

Astăzi, s-a renunțat la această paranteză, care este inutilă: în note, cifrele, fiind puse la începutul alineatelor, se detașează destul de bine. Adesea nici în text nu se mai pune paranteză după cifra care arată la ce se referă nota.

[Unii autori preferă să marcheze notele cu o stelută (*), numită *asterisc*. Acest semn mai servește în cărțile de lingvistică pentru a însemna cuvintele care nu sunt atestate în texte, ci au fost reconstruite prin comparație, de exemplu vechiul slav **go"sakŭ*, din care provine românescul *gânsac*, nu apare în nici un text vechi slav.]

În școala elementară, se capătă uneori deprinderea de a folosi parantezele în loc de ștersătură atunci când ceva a fost scris greșit:

Capitala țării noastre este (Bucure) București.

Acest obicei nu este recomandabil, deoarece, după cum am văzut, textele închise între paranteze trebuie citite și luate

în seamă, chiar dacă întrerup pentru o clipă mersul normal al exprimării.

56. Parantezele franceze. În afară de parantezele rotunde, pe care le-am discutat până aici, mai există și paranteze drepte, de forma următoare: []. Acestea poartă în tipografie numele de *paranteze franceze*, pe când în franțuzește li se spune *crochets*. Rolul lor este dublu: pe de o parte, servesc pentru a închide un text care trebuie pus între paranteze, dar [care] mai cuprinde în sânul lui un pasaj între paranteze; pe de altă parte, p[ot] marca un pasaj adăugat de alt autor sau scris de altă mână decât restul textului, sau un pasaj care poate fi eventual lăsat la o parte (am recurs eu însumi la acest procedeu în paragraful precedent):

Înțelegerea între oameni din țări diferite devine tot mai ușoară [„În vremea noastră are loc un nou fel de unificare lingvistică, pe deasupra frontierelor naționale, fără constrângere și folosind verificarea neîncetată în procesul comunicării, deci pe cale naturală” (Tratat de lingvistică generală, București, 1971, p. 413).].

În paranteză, e citat un pasaj din *Tratat de lingvistică generală*, iar citatul comportă, la rândul lui, o paranteză care arată proveniența textului. Deci, paranteză în paranteză.

Și eu sunt de neam mare [zice Samson mai departe], dar s-o arăt nu-mi place...

Avem aici un citat dintr-o fabulă a lui Gr. Alexandrescu, dar textul dintre parantezele pătrate nu aparține acestui autor, ci e o explicație dată de cel care a reproduș versul.

Am vorb[i]t cu el...

Textul original cuprinde cuvântul *vorbt*, evident greșit, iar editorul l-a corectat, dar, pentru a arăta că a intervenit în text,

că originalul se prezenta altfel decât e reprodus aici, a pus între paranteze drepte litera adăugată. Mulți în această situație preferă parantezele ascuțite: < >.

57. Paranteza și punctul. O problemă care rareori este examinată e aceea a locului parantezei în raport cu semnele de punctuație. În ce privește punctul, de cele mai multe ori el se pune mecanic după paranteză. Acest lucru este just numai dacă fraza a început înaintea parantezei, de exemplu:

Țara noastră a repurtat adesea succese mari în sport (la tenis de masă, la handbal, la tenis de câmp).

Punctul privește aici întreaga frază, și e normal să fie pus acolo unde ea de fapt se isprăvește, adică după paranteză. Dar dacă în paranteză se începe o frază aparte, este normal ca punctul cu care se termină să fie înăuntrul parantezei, de vreme ce el face parte integrantă din frază, iar dacă o înlăturăm pe aceasta, cu paranteză cu tot, punctul nu mai are nici un rost:

Nu cel ce bagă lemne în cuptor; ci cel ce le aprinde se înțelege că dă foc. (Citatul provine din Iordache Golescu și e reprodus după I. Zanne, *Proverbele românilor*, III, p. 138.)

Aici, textul introdus între paranteze a fost o referință bibliografică, dar ar putea fi și o frază de orice altă natură:

În cinstea aniversării republicii, ne-am angajat să depășim planul de muncă cu 10%. (Alte întreprinderi și-au luat angajamente mai mari.)

58. Paranteza și virgula. Raporturile dintre paranteză și virgulă trebuie de asemenea reglementate. Mulți pun automat virgula înaintea primei paranteze, fie că o repetă sau nu și după a doua paranteză. De exemplu:

*Am plecat cu Constanța, (cumnată-mea) să însoțim niște prieteni.
Am plecat cu Constanța, (cumnată-mea), să...*

Aceste feluri de punctuație sunt amândouă greșite. Paranteza întâi, conținând o completare a cuvântului sau a propoziției care precedă, se leagă strâns de ele și nu rămâne loc pentru virgulă la mijloc. În schimb, după a doua paranteză e normal să se pună virgulă, dacă aceasta e cerută de logica frazei:

Am plecat cu Constanța (cumnată-mea), să însoțim...

Există totuși cazuri, destul de rare, când e corect să punem virgula înainte de paranteză, eventual chiar și înainte, și după. Când, prin înțelesul lui, textul din paranteză se leagă strâns numai de ceea ce urmează, e normal să punem virgula înaintea parantezei:

Tocmai când soarele e d-asupra amiazului, (căruța) sosește la locul de întâlnire al vânătorilor (Odobescu).

Între limbile scrise în țara noastră, (paleo)slava este una din cele mai importante.

În aceste citate, este clar că trebuie virgulă înainte de *(căruța)* sosește și că prefixul *paleo-* e legat de *slava*, nu de *noastră*.

Virgula și înainte, și după paranteze are rost numai în cazul extrem când, printr-o convenție între autor și cititori, anumite cuvinte se pun între paranteze pentru a sublinia natura lor specială, prin urmare paranteza poate să nu fie strâns legată nici de ce precedă, nici de ce urmează. De exemplu, într-o înșiruire a statelor europene hotărâm că vor fi trecute între paranteze cele care mai păstrează regimul monarhic:

Albania, (Anglia), Austria, (Belgia), Bulgaria...

59. Paranteze drepte și cursive. O ultimă chestiune, care privește numai tiparul. Se obișnuiește ca paranteza finală să se culeagă din aceleași caractere ca ultimul cuvânt dinaintea ei, indiferent de caracterul parantezei inițiale. De exemplu:

Profesorii din trecut explicau că răscoala de la 1907 a avut caracter național (asta se chema pe atunci istorie).

Este neestetic și în același timp nelogic. Lucrul sare în ochi mai ales când între paranteze este un singur cuvânt:

Zeciuiala (dijma) împiedica progresul agriculturii.

Lipsa de simetrie între cele două paranteze este net supărătoare. În realitate, ambele paranteze trebuie culese cu caracterele folosite în general pentru textul înconjurător, căruia îi aparține. De fapt însă, regula propusă aici nu se aplică nicăieri.

60. Semnele citării. Ghilimelele sau semnele citării servesc în primul rând pentru a marca un text reprodus după alt scriitor sau vorbitor, indiferent dacă i se dă numele sau nu:

Având în vedere că „Numele unui lucru este cu totul exterior naturii sale“ (Karl Marx), nu ne putem aștepta ca două limbi străine una de alta să aibă același cuvânt pentru aceeași noțiune.

Deși „veșnic tânăr și fericit“, Alecsandri a scris și versuri triste.

Logic este ca, atunci când în mijlocul textului citat se găsește intercalat un pasaj care nu face parte din citat, [acesta] să fie distins prin închiderea ghilimelelor înaintea lui și redeschiderea lor după el:

„Românul are șapte vieți“, spunea un ministru acum cincizeci de ani, „el nu are nevoie de dispensare medicale...“

În general însă, scriitorii neglijează acest detaliu atunci când intercalarea cuprinde numai arătarea originalului după care se citează:

„La toamnă, zicea tânărul, voi fi student.“

Este evident că *zicea tânărul* nu face parte din citat, astfel că nu există pericol de confuzie: în forma prezentată aici, s-a evitat încărcarea textului cu semne suplimentare.

61. Ghilimele de mai multe feluri. Germanii sunt pedanți în această privință. Nu numai că închid și redeschid citatul în cazul despre care am vorbit, dar folosesc semnele citării chiar pentru o povestire de zeci de pagini, dacă se reproduc în stil direct cuvintele cuiva. Iar dacă în interiorul acestei povestiri se introduce alt citat, folosesc ghilimele de mai multe feluri pentru a se putea diferenția fiecare citat în parte. În general, pornesc de la un semn [grafic] mai simplu decât cel cu care suntem deprinși noi, anume folosesc o singură bară[/virgulă] [‘/’], pe care o pun la începutul și la sfârșitul întregii povestiri (după acest model, unii români folosesc și ei ghilimele cu o singură bară[/virgulă], ceea ce are un defect: se poate confunda cu [semnul grafic pentru „prim“, numit în tipografie] „primă“ – vezi § 108 – și chiar cu apostroful). Citatul care intervine la mijlocul povestirii se marchează prin două bare[/virgule] la început și două la sfârșit, deci prin semnul cu care suntem obișnuiți noi. Dar, în cazuri mai complicate (să ne gândim de exemplu la *O mie și una de nopți* sau la *Metamorfozele* lui Ovidiu, unde intervin mereu alte povestiri în sânul celor începute), se ajunge până la patru sau cinci bare[/virgule]. Este logic, dar greoi. Noi punem în aceste cazuri același fel de ghilimele. Iată un fragment din *Ideologia germană* de K. Marx și Fr. Engels:

„Drumul spre unic este pietruit cu deducții proaste, cu apoziiții care sunt „scara“ sa „cerească“, împrumutată de la chinezi.“

Aceleași semne ale citării au servit pentru a marca, la începutul și la sfârșitul textului, faptul că acesta e citat din clasicii marxismului, iar înainte și după cuvintele *scara* și *cerească*, faptul că acestea provin din frazeologia lui Stirner. Nu e nici o confuzie, deși nu s-au folosit semne suplimentare. Din păcate

însă, lucrurile nu se prezintă totdeauna atât de simplu: ce ne facem atunci când citatul intercalat se termină odată cu cel care-l cuprinde? Iată același pasaj, redat însă de astă dată mai complet:

„Drumul spre unic este pietruit cu deducții proaste, cu apoziiții care sunt „scara“ sa „cerească“, împrumutată de la chinezi, și „frânghia obiectivității“ (pag. 88) pe care își execută el „salturile de purice“.

Acum, ghilimelele puse la sfârșit servesc și pentru a închide expresia *salturile de purice*, și pentru a încheia întregul citat [dat] de noi. Dar după ce poate cunoaște cititorul acest lucru? De unde știe el că textul citat nu continuă, dacă se poate crede că ghilimelele privesc numai ultimele două cuvinte? În cazul de față, încă am mai putea scăpa printr-un subterfugiu: observăm că punctul face parte din citat (problema va fi dezbătută mai jos), deci trebuie pus înăuntrul ghilimelelor. Am putea deci la rigoare să considerăm că ghilimelele pe care le-am scris încheie citatul interior, iar după punctul cu care se termină întregul pasaj reprodus să punem din nou ghilimele [, pe cele] generale (dacă pot să mă exprim așa): ...*purice*“. “ Dar nici acest subterfugiu nu ne salvează întotdeauna. Iată un exemplu concludent:

Sarcina principală a congresului consta „în a fonda un partid adevărat pe bazele principiale și organizatorice pe care le formulase și elaborase „Iskra“.

Aici, cititorul nu mai poate cunoaște dacă ghilimelele puse după cuvântul *Iskra* închid numai acest cuvânt, sau întregul citat, dar nici nu putem pune punct înainte de ghilimele, de vreme ce *Iskra* face parte din citatul inițial.

Soluția care se adoptă de obicei se bazează pe folosirea unui alt fel de ghilimele, numit în tipografie *ghilimele franceze* [« »]. Se începe și se încheie citatul general cu acest tip, iar citatul din mijloc e marcat prin tipul curent, deci, în cazul citat,

«în a fonda... „Iskra“.»

Trebuie numai să se aibă în vedere că fiecare dintre cele două tipuri [de ghilimele] e compus din [câte] două semne și că nu se poate începe cu un tip și să se termine cu celălalt (uneori, vedem această greșeală: *mi-a spus «lasă-mă în pace»*).

62. Alte întrebuițări ale ghilimelelor. Se pun adesea între ghilimele numele de instituții, de vapoare și altele de acest fel, pentru a le distinge de context: *cinematograful „Central“, crucișătorul „Variag“*. Fără ghilimele, am putea crede că e vorba de un cinematograf care întâmplător e central, dar poartă alt nume (majuscula nu e totdeauna de ajutor, căci s-ar putea ca întregul text să fie scris cu majuscule, de exemplu pe o firmă).

De asemenea, se pot pune între ghilimele titlurile de cărți sau de capitole despre care vorbim:

Coșbuc, în „Noi vrem pământ“, a formulat foarte bine sentimentele țăranilor săraci din vremea lui.

Nu se pun însă între ghilimele numele autorilor. Semnalez aceasta, deoarece oamenii mai puțin instruiți au tendința de a pune între ghilimele toate cuvintele care li se par că ies din comun și ar merita să fie scoase în relief, de exemplu:

Directorul fabricii, anume „Gheorghe Popescu“...

Dacă într-adevăr se simte nevoia marcării speciale a numelui, se poate folosi pentru aceasta sublinierea.

În studiile de limbă, se pun între ghilimele cuvintele care arată înțelesul elementelor lexicale studiate (acestea se subliniază). De exemplu:

Latinescul labor înseamnă mai curând „osteneală“ decât „muncă“.

A fost într-o vreme obiceiul ca în dialoguri să se pună ghilimele la începutul și la sfârșitul pasajului care aparține unui vorbitor. Unii puneau chiar și linie de pauză, și ghilimele:

— „*Ai fost la târg?*“ — „*Am fost.*“

Acest obicei, care încarcă mult textul, a fost astăzi aproape complet părăsit. Întâi, s-au suprimat ghilimelele din mijloc, rămânând numai cele de la început și de la sfârșit, pentru a se marca faptul că avem un dialog:

„*Ai fost la târg?* — *Am fost.*“

Astăzi, ne mulțumim să punem linioare de pauză înaintea textului fiecărui vorbitor și fiecare replică o începem cu [alineat] nou, ceea ce este suficient pentru a lămuri pe cititor.

Alt obicei învechit este acela de a începe cu ghilimele toate rândurile unui pasaj citat:

*M. Kogălniceanu scrie: „Negreșit că una din trăsăturile cele
„mai caracteristice a unui popor este portul național; însă
„acesta, ca și atâtea alte obiceiuri vechi strămoșești ce ne da
„un tip original, a trecut și s-a șters în Moldova.“*

Astăzi, foarte puțini mai pun ghilimele în această situație și toată lumea înțelege unde se termină textul citat.

Cuvintele altuia se pot reproduce și în ironie sau în bătaie de joc. De aici obiceiul de a întrebuița semnele citării pentru a arăta că nu ești de acord cu o idee sau cu înțelesul care se încearcă să se dea unui cuvânt:

*Explicația „succesului“ pe care l-a repurtat echipa locală
a fost slaba comportare a oaspeților.*

Ghilimelele arată că „succesul“ nu a fost succes. La citire, e nevoie de inflexiuni speciale ale vocii pentru a reda nuanțele de acest fel. Unii citesc așa: ...*succesului între ghilimele pe care*

l-a repurtat... Poate mai simplu ar fi să zicem explicația așa-zisului succes.

63. Ghilimelele față de celelalte semne. Ca și în cazul parantezei, trebuie să analizăm începutul și sfârșitul frazei dintre ghilimele, ca să stabilim locul punctului. Dacă ghilimelele încep în mijlocul frazei, atunci e natural ca punctul să se pună după ghilimelele de închidere. Dacă însă întreaga frază este un citat, și deci înaintea ei se deschid ghilimelele, atunci e normal ca punctul să fie pus înainte de închiderea ghilimelelor:

Filmul se prezintă la cinematograful „Patria“.

„Modul în care oamenii își produc mijloacele de trai – scrie Marx – depinde în primul rând de felul mijloacelor de trai pe care le-au găsit și pe care trebuie să le reproducă.“

Bineînțeles, când punctul final marchează numai o prescurtare, iar citatul nu a început de la primul cuvânt al frazei, mai trebuie un punct și după ghilimele:

Mi-a spus că volumul „costă 100 l.“.

Când fraza dintre ghilimele se termină cu semnul întrebării sau al exclamării, ghilimelele se vor pune normal după aceste semne. Dar dacă citatul nu cuprinde întreaga frază, atunci după ghilimele mai trebuie pus și punct, pentru a încheia fraza:

Eu i-am atras atenția că greșește, dar el mi-a răspuns „dă-mi pace!“.

Ceva mai greu de lămurit este cazul punctelor de suspensie legate de ghilimele. Când începem un citat din mijlocul frazei sau când îl întrerupem înainte de a se fi sfârșit fraza citată, trebuie să punem și puncte, și ghilimele. Dar punctele vor fi cuprinse între ghilimele, sau nu? Depinde dacă punctele reprezintă ceva subînțeles în pasajul citat sau în textul celui care citează:

*„Mai am un singur dor:
În liniștea sării... “*

Aici, am suprimat sfârșitul strofei bine cunoscute a lui Eminescu. Mai departe, dau continuarea, suprimând însă începutul:

*„...În liniștea sării
Să mă lăsați să mor
La marginea mării. “*

Și într-un caz, și în celălalt, punctele reprezintă suprimarea unei părți din citat, deci e normal ca ele să fie cuprinse între ghilimele. La fel procedăm când reproducem o frază completă, dar vrem să arătăm că nu este nici începutul, nici sfârșitul unui text:

*„...De ce nu m-aș legăna,
Dacă trece vremea mea?... “*

În exemplul următor însă, nu lipsește nimic din citat, punctele pregătesc numai o surpriză pentru cititor, de aceea e normal ca ele să nu fie închise între ghilimele:

*Artista de cinema Anabella mi-a spus odată că stăpânirea
mai multor limbi... „e un noroc “!*

Când înainte de ghilimele sunt puncte de suspensie, trebuie să distingem dacă citatul începe odată cu fraza sau în mijlocul ei. În primul caz, terminăm cu semnele citării, pe când în cel de-al doilea, concluzia frazei, adică punctul, se pune după semnele citării:

*„E ușor a scrie versuri când nimic nu ai a spune... “
Eminescu zice că „e ușor a scrie versuri... “.*

64. Ghilimelele și sublinierea. Ca să marcăm importanța unui cuvânt sau a unui pasaj, tragem dedesubt o linie, ceea ce în textele imprimate se traduce prin întrebuițarea altui fel de caractere (de exemplu, dacă textul e cules cu litere drepte, ceea

ce e subliniat apare în cursive, și viceversa). Ghilimelele sunt tot un fel de subliniere. Din ce în ce mai mult întâlnim astăzi în manuscrise și chiar în tipărituri greșeala de a se sublinia orice text pus între ghilimele. Zic că e o greșeală, pe de o parte pentru că se face risipă de material, pe de altă parte pentru că se pierde posibilitatea de a arăta că un cuvânt sau un pasaj din textul citat merită să atragă în mod special atenția asupra sa. Iată un pasaj dintr-o scrisoare publicată de *Contemporanul* din 29 decembrie 1972, p. 2, col. 5:

„*Drama celor rupți de locurile natale a fost evocată cu multă duioșie de marele nostru Nicolae Iorga în piesa Dor de-acasă.*“

Dacă subliniem tot pasajul citat, titlul piesei nu mai poate fi scos în relief prin subliniere. Pe de altă parte, se întâmplă adesea ca acela care citează să vrea să atragă atenția asupra unui pasaj din citat. Pentru aceasta poate folosi sublinierea, cu condiția să nu fie subliniat întregul citat. De exemplu, în pasajul reprodus mai sus, pe mine mă interesează în mod special cuvântul *rupți*, cu valoare figurată. Nimic nu mă împiedică să-l subliniez pe acesta singur. De obicei, în asemenea situație, se marchează, între paranteze sau într-o notă, *subliniat de mine* și se adaugă inițialele numelui celui care citează. Alteori, când sublinierea se găsește în textul original, se marchează: *sublinierea aparține autorului citat*.

65. Alineatul. Pentru a ajuta la clasarea ideilor, pentru a delimita diferitele pasaje, se întrebuințează *alineatul*, sau, cum i se zice în tipografie, *starea*: se părăsește un rând înainte de a se fi ajuns la capăt și se începe un rând nou, lăsând un oarecare spațiu liber la începutul acestuia. Stabilirea alineatelor este în totul la alegerea scriitorului, care însă trebuie să se conducă după criterii logice: să nu despartă una de alta fraze care sunt strâns legate între ele prin conținutul lor și să nu scrie în continuare fraze care aparțin unor grupuri de idei cu totul diferite. Schimbările de alineat ar trebui să corespundă unor pauze mai lungi în vorbire sau în citire.

CUVÂNTUL

66. Generalități. Am arătat în introducere că, de multe ori, chiar oameni într-un stadiu de civilizație mai înaintat nu sunt în stare să analizeze o frază și să o despartă în elementele ei componente. Cu atât mai puțin se știe a se despărți propoziția în cuvinte.

Pentru oamenii de azi, trecuți prin școală, analiza propoziției este totuși relativ ușoară. În formularea *calul paște iarbă*, este lesne de deosebit un prim cuvânt, *calul*, care ne deșteaptă în minte imaginea unui animal bine cunoscut, și cuvântul *iarbă*, care de asemenea ne aduce în gând o imagine precisă, o suprafață acoperită cu o plantă știută, de obicei de culoare verde. Între aceste două cuvinte, rămâne un grup de sunete, în care va trebui să recunoaștem un al treilea cuvânt, deși imaginea concretă este în cazul acesta ceva mai greu de evocat, dacă-l izolăm de celelalte două. E vorba, într-adevăr, de acțiunea pe care o face animalul pomenit, subiectul, și ale cărei efecte le suferă celălalt obiect, denumit prin al treilea cuvânt (complementul direct).

În cea mai mare parte a cazurilor, situația este la fel de ușoară ca aici; ne-am deprins să manevrăm cu cuvântul izolat, reprezentând un concept precis; la această deprindere a contribuit și nevoia de a folosi dicționarele, fie pentru a găsi traducerea dintr-o limbă într-alta, fie pentru a căpăta explicații asupra unui cuvânt din propria noastră limbă. În dicționar, cuvintele se găsesc izolate.

Nu este însă la fel de ușor pentru oamenii cu mai puțină învățatură, după cum n-a fost totdeauna ușor nici pentru cei învățați. Separarea cuvintelor în scris a ușurat enorm munca de analiză gramaticală, dar această separare nu s-a făcut totdeauna și peste

tot. Ea ne apare astăzi ca un element indispensabil al scrierii și al citirii; dar textele latinești, în Antichitate, nu cunoșteau în general altă oprire decât sfârșitul rândului. Din această cauză, editorii se izbesc adesea de dificultăți de interpretare. Un exemplu ne va arăta până unde pot merge încurcăturile. Filozoful Seneca, într-o scrisoare, discută definiția filozofiei. El spune:

Philosophia unde dicta sit apparet: ipso enim nomine fatetur. Quidam et sapientiam ita quidam finierunt, ut dicerent...

Textul acesta a rămas neînțeles aproape două mii de ani. Traducerea lui se făcea astfel: „Se vede de unde și-a luat filozofia numele: o mărturisește chiar cu numele ei. Unii au definit și înțelepciunea unii zicând că...“. Evident, nu putem vedea aici nici un sens. În sfârșit, în secolul trecut, s-a găsit un filolog care a avut ideea să despartă altfel cuvintele:

Philosophia unde dicta sit apparet: ipso enim nomine fatetur quid amet. Sapientiam ita quidam finierunt...

În felul acesta, ideea devine imediat clară: „Se vede de unde și-a luat numele filozofia: chiar cu numele ei mărturisește ce-i place. Unii au definit înțelepciunea zicând că...“ (*Filozofia*, în grecește, înseamnă „iubire de înțelepciune“.)

Iată cum simpla despărțire justă a cuvintelor a lămurit perfect textul. Ca să ne dăm seama cât de mult ne ușurează înțelegerea faptul că despărțim cuvintele, ajunge să facem un exercițiu de tipul celor întâlnite în unele publicații „enigmistice“: să cerem cuiva un text în care cuvintele să nu fie despărțite și vom vedea că ne vom încurca adesea la descifrare. Întâlnind grupul de litere *săseducă*, vom putea ezita dacă trebuie despărțit *să se ducă* sau *să seducă*, înțelesurile fiind total diferite. Luând la întâmplare o serie de silabe, am găsit un număr apreciabil de înțelesuri după cum le despărțim într-un fel sau într-altul:

da cam așa

da, cam așa

da c-am așa
dac-am așa
da ca Mașa
daca Mașa
da camașa

(Am folosit formele regionale *daca* pentru „dacă“ și *camașa* pentru „cămașa“.) Nu mă îndoiesc că un „enigmist“ cu experiență ar reuși să găsească exemple mai complicate și mai convingătoare.

Cu toată importanța pe care o are despărțirea cuvintelor, problema nu este (și nu poate fi) complet rezolvată. Am văzut cu toții scrisori ale oamenilor puțin instruiți din trecut, cu despărțiri anapoda, de exemplu: *vărog fru Mos sām dațivoie...* Dar nu despre aceasta va fi vorba aici, ci despre faptul că nici oamenii instruiți de astăzi nu nimeresc totdeauna cum trebuie despărțirea cuvintelor. Mai mult decât atât, există și cazuri unde chiar specialiștii nu sunt toți de aceeași părere.

67. Un cuvânt, sau mai multe? Au existat în trecut două atitudini opuse, ambele tranșante: unii erau de părere să fie despărțite în elementele lor toate cuvintele compuse pe care le putem analiza, de exemplu *de și* (nu *deși*); alții scriau la un loc toate grupurile mai mult sau mai puțin sudate, de exemplu *pânăla*, *pedealtăparte*. Socotesc justă atitudinea temperată pe care a luat-o broșura Academiei Române în 1932: atunci când fiecare cuvânt în parte și-a păstrat înțelesul său propriu, scriem separat, iar dacă grupul în ansamblu a căpătat un înțeles nou, iar cuvintele alcătuitoare au pierdut contactul noțional cu înțelesurile lor primitive, scriem totul într-un singur cuvânt. Înainte de a fixa scrierea, este deci nevoie să facem o analiză a gândirii exprimate. În unele cazuri, vom scrie despărțit, în altele la un loc, și există o a treia situație, mijlocie, unde pronunțarea este categoric unitară, dar logica ne arată că avem mai multe cuvinte (de obicei unul sau mai multe dintre ele sunt enclitice): în acest caz, vom despărți sau, dacă vreți, vom lega prin cratimă elementele componente.

68. Cine hotărăște? Spuneam mai sus că sunt de acord cu propunerile Academiei Române de a scrie la un loc cuvintele care și-au pierdut înțelesul individual, și separat pe cele care nu și l-au pierdut. Dar broșura Academiei mai spune și alte lucruri, care au nevoie de lămuriri. În primul rând, se afirmă că „uzul decide”; dar se pune întrebarea: al cui uz și din ce timp? În unele cazuri, uzul se va stabili tocmai pe baza regulilor pe care le fixăm acum. Al doilea, ni se propune să scriem separat atunci când cuvântul compus, fiind prea lung, ar căpăta „un aspect rebarbativ”; dar după ce criteriu putem stabili de la ce lungime înainte cuvintele devin „rebarbative”? Al treilea, în sfârșit, ni se cere să scriem separat „când vreuna dintre forme, chiar dacă nu apare cu întrebuintările ei obișnuite, trebuie totuși să-și păstreze independența”. De ce? Mister! Cu asemenea regulă, fiecare poate continua să scrie cum îl taie capul.

În continuare, broșura Academiei Române dă liste de exemple, dintre care multe mi se par notate fals. Voi discuta însă în primul rând indicațiile date de *Îndreptar*.*

* Pentru actualele norme ortografice, ortoepice și morfologice ale limbii române, vezi DOOM₂, pp. XXV–XCVIII.

69. Se scriu într-un cuvânt. Voi da aici numai câteva exemple pentru a ilustra teoria. În compusul *deunăzi*, care înseamnă „acum câțva timp”, „nu demult”, nimeni nu mai întrezărește înțelesul fiecărui element în parte: *de*, *ună*, *zi* (cu atât mai mult cu cât *ună* nici nu există izolat), de aceea îl scriem într-un cuvânt. Tot așa vom scrie într-un cuvânt *astfel*, deoarece *ast* nu se folosește singur. Între părțile componente ale acestor cuvinte nu se poate intercala nici un alt cuvânt, ceea ce dovedește că ele sunt sudate. În schimb, *o sută*, *o mie*, *un milion*, deși arată numere unitare, sunt analizabile: putem zice *unei sute*, *altă mie*, *două milioane* etc., deci le vom scrie despărțit.

Problema se complică prin faptul că același grup de cuvinte, cu un anumit înțeles, este sudat și trebuie scris împreună, iar cu alt înțeles trebuie scris despărțit, deoarece fiecare dintre părțile lui și-a păstrat valoarea obișnuită și deci poate fi ușor recunoscut. Urmează o serie de exemple pe care socotesc necesar să le tratez pe larg, deoarece sunt dintre cele care dau mai multe complicații.

70. *Altfel* și *alt fel*. În formulări ca:

Așa trebuie, altfel nu se poate.
altfel de purtare, altfel de purtări.

trebuie să scriem *altfel* la un loc, ceea ce se poate demonstra cu mai multe argumente. Contrariul lui *altfel* este *astfel*, care am văzut că nu poate fi scindat; faptul că nu punem o prepoziție (*în*) înainte de *altfel nu se poate*, faptul că articolul *o* se acordă cu *purtare*, nu cu *fel*, demonstrează că în aceste formulări *altfel* este adverb, deci un cuvânt sudat. Dar când spunem:

Există și alt fel de oameni,

îl putem înțelege pe *alt* ca adjectiv și atunci putem să folosim pluralul, *alte feluri*, ceea ce exclude scrierea într-un cuvânt. Tot așa în:

întâmplare de alt fel,

alt fel este opus lui *de felul acesta*, iar *fel* e substantiv, deci trebuie scris despărțit.

71. Formații cu *bine-*. Adverbul *bine* intră într-o serie de compuse adjectivale și adverbiale ca *binecunoscut*, *binecuvântat*, *bineînțeles*, *binevenit*, în verbe ca *a binevoi* etc., scrise fiecare într-un singur cuvânt, ceea ce e normal, deoarece adverbul și-a pierdut independența: e destul să ne gândim că adjectivele primesc articolul la sfârșit (*binecunoscutul* etc.), că verbele pot

primi înainte auxiliare (*ați binevoit*) etc., ceea ce ne obligă să atașăm pe *bine* de elementul următor.

Se face însă adesea greșeala de a nu se distinge cazurile unde adverbul își păstrează funcția lui originală și deci trebuie scris separat: *este un lucru bine cunoscut, regula n-a fost bine înțeleasă* etc.* S-ar putea spune și *lucru cunoscut bine, n-a fost înțeleasă bine*, deci aici nu avem un compus, ci un adverb urmat de un adjectiv sau un verb, fiecare cu construcția sa.

* DOOM₂, p. LXIV:

„**I. Se scriu într-un cuvânt:** [...]

— **adverb** (uneori substantivizat) + **adjectiv** (uneori provenit din participiul unui verb compus): *binecuvântat, binefăcător, binemeritat, binevoitor; clarvăzător; preafericit*.

Aceste compuse se deosebesc de îmbinările cu o structură și o componență asemănătoare, care reprezintă fie **compuse** mai puțin sudate, scrise cu **cratimă** (!*bine-crescut* „cuvios”), fie **grupuri de cuvinte**, care se scriu **separat** (!*bine crescute* „dezvoltate bine“).“

72. Numai și nu mai. Se scrie în amândouă felurile, în acord cu ideea pe care vrem să o exprimăm. Desigur, la origine, în ambele cazuri, nu a fost decât unirea a două cuvinte pe care le mai folosim separat și astăzi: *nu și mai*. Dar când zicem

...pe râu e numai fum,

este clar că *numai* exprimă o idee unică, pe care de altfel putem să o exprimăm și printr-un cuvânt necompus, de exemplu prin *doar* (necompus din punctul de vedere al vorbitorului actual, căci la origine și *doar* a fost compus). În afară de *doar*, *numai* se mai poate înlocui prin *exclusiv, fără excepție* etc. Dacă l-am despărți în *nu și mai*, fraza n-ar mai avea nici un înțeles

sau, în cel mai bun caz, ar avea alt înțeles decât cel pe care am vrut să i-l dăm.

Când însă zicem *pe râu nu mai e fum*, e ușor de arătat că *nu* și *mai* constituie două cuvinte diferite, fiecare cu înțelesul lui lămurit. *Nu* reprezintă o negație, ceea ce înseamnă că acțiunea verbului nu se realizează, iar *mai* arată că ideea exprimată de întreaga propoziție este valabilă doar de aici înainte, lăsând să se înțeleagă că în trecut lucrurile se petreceau altfel. Cele două cuvinte puse în discuție pot fi chiar despărțite prin alte cuvinte. Se zice, de exemplu, *nu mă mai duc* (unii zic *nu mai mă duc*, dar această construcție nu este recomandată). Acolo unde s-a format un cuvânt unitar, *numai*, este imposibil să intercalăm ceva între *nu* și *mai*. De notat că în unele situații cele două formule au ajuns să exprime idei total opuse: *el numai cântă* înseamnă „nu face nimic altceva, tot timpul cântă“, iar *el nu mai cântă* este „a încetat de a cânta“ (deci face altceva).

Când *nu* și *mai* nu formează un singur cuvânt, ele pot face chiar parte din fraze diferite, de exemplu în loc să zicem *nu mă mai duc*, putem, sub formă de întrebare și răspuns, să redactăm fraza așa: *mă mai duc? Nu*. Se înțelege că această construcție este imposibilă acolo unde *numai* exprimă o singură idee. Cu toate acestea, se mai face greșeala de a confunda pe *nu mai* cu *numai*, scriindu-se într-un singur cuvânt, cu denaturarea sensului. Într-un ziar din trecut s-a publicat o scrisoare a unui cetățean care mulțumea unui doctor pentru îngrijire și încheierea era:

...sunt acum la al patrulea flacon și mă aflu bine, numai sufăr.

Am fi putut înțelege că nu era bine de tot, de vreme ce suferea. În pronunțare, avem un mijloc de a distinge cele două idei: când *nu* este negație independentă, punem un accent puternic asupra lui: *boala mi-a trecut, nù mai sufăr*. În cazul celălalt, *numai* este foarte slab accentuat, accentul principal este pe alt cuvânt: *pe râu e numai fùm*. În scris, diferența aceasta nu se poate marca decât prin unirea sau prin despărțirea celor două elemente. Mai

adaug că, pentru simplificarea discuției, am neglijat o a treia posibilitate de analiză și deci de scriere: *nu m-ai*, într-o propoziție ca *nu m-ai înțeles*.

73. Odată și o dată. Avem de-a face cu numeralul *o* și substantivul *dată* (de fapt, la origine este forma feminină a participiului trecut al verbului *a da*): în *mai spune-mi încă o dată* se disting bine cele două elemente (pluralul este *două dați* sau, mai bine, *de două ori*); se poate și intercala ceva între ele: *o singură dată*, *o ultimă dată* etc. Dar în *a fost odată ca niciodată*, nu se mai poate distinge din ce e format *odată*, căci înțelesul este „odinioară“, „demult“. Aici nu putem intercala nimic între *o* și *dată*. Cât despre *niciodată*, aici putem în teorie să distingem trei formații: 1. *nici o dată* (de exemplu: *de câte ori ai mâncat astăzi? Nici o dată*; tot așa scriem despărțit *nici de două ori*); 2. *nici odată* (de exemplu *nici odată*, *nici astăzi*); 3. *niciodată* (contrariul fiind *uneori*; de exemplu: *niciodată nu voi mai face aceasta*).

Mai complicat e cazul pluralului: este foarte ușor de stabilit că vom scrie *alte ori*, *rare ori*, *de două ori*, *de multe ori*, căci fiecare element își păstrează înțelesul lui distinct. Dar ce facem cu *uneori*? În aparență, situația e aceeași, dar cuvântul *une* nu are existență independentă. De aceea, *Îndreptarul* prescrie forma nedespărțită și la *alteori*, *rareori*. Cu aceasta, problema nu s-a soluționat, de vreme ce nu se prescrie și *dedouăori*, *demulteori*. După părerea mea, numai *uneori* ar trebui scris unit, mai ales dacă ne gândim că la celelalte compuse se pot face intercalări: *de alte multe ori* etc.*

Odată mai are și altă valoare: „împreună“. De vreme ce aici înțelesul elementelor componente nu mai apare, trebuie scris nedespărțit și atunci când urmează *cu* sau *ce*. Într-o ediție anterioară a *Îndreptarului*, împotriva principiului adoptat chiar de autorii lui, se nota *o dată cu*, *o dată ce*. Ultima ediție a revenit, corectând eroarea, deci se recomandă *odată cu*, *odată ce*.

* DOOM₂, pp. LXVI–LXVII:

„Adverbele compuse (dintre care unele sunt și **adjective** sau **conjecții**) se scriu într-un **cuvânt** sau cu **cratimă**. [...]

Scrierea împreună deosebește asemenea adverbe de **grupurile de cuvinte** cu o structură asemănătoare, în care componentele își păstrează independența și înțelesul și care se scriu în cuvinte **separate**: *altă dată, alt fel, bine înțeles, câte o dată, de cât, de fel, de grabă (De grabă, a greșit), de loc, de mult, de plin, *de sigur (De sigur, e sigur), de vale, de vreme, *după amiaza (După amiaza aceea toridă a urmat o seară răcoroasă), *după masa (A plecat imediat după masa de prânz), *fie cum (Fie cum vrei tu), în continuu, într-una* (scris cu cratimă din motive fonetice), *nici când, nici (de) cum, nici odată, nici o dată, nu mai, numai de cât, oare cum, o dată, ori cât, tot odată, tot o dată, tot una, va să zică «vrea să însemne»*.”

74. Formații cu *vreo* și *nici*. Un subiect ceva mai delicat este scrierea lui *vreo*. S-a scris în trecut și *vreo* și *vre-o*, uneori chiar cu apostrof, *vre 'o*, deși nu lipsea nimic. *Îndreptarul* recomandă numai scrierea *vreo*, și, într-adevăr, în cazuri ca *vreo șapte*, nu se vede nici o posibilitate de analiză a lui *vreo*. Dar în *vre-o sută, vre-o mie, vre-o parte* etc., dacă scriem pe *vreo* într-un cuvânt, lipsește un *o*, acela pe care îl găsim separat în *o sută, o mie, o parte*. Ar urma deci să scriem *vreo o sută*? Nu, pentru că nimeni nu spune așa și nici nu e nevoie. Analiza atentă ne dovedește că aici particula este *vre*, nu *vreo*. De unde a apărut *o*? Este simplu de răspuns: după modelul lui *vre-o sută, vre-o mie* etc., unde *o* este la locul său, de vreme ce este folosit și fără să se pună înaintea *vre*, s-a introdus acest *o* și pe lângă numeralele de la *doi* până la *o sută*, unde nu avea ce căuta. Ce e drept, explicația aceasta privește istoria limbii și nu ne îndreptățește să despărțim pe *vre* de *o*, atâta timp cât nu găsim pe *vre* păstrat izolat în limba

actuală. Dar întâmplarea face să găsim forma care ne trebuie: alături de femininul *vre-o* există masculinul *vre-un* și chiar femininul determinat *vre-una* și aici nu mai avem nici o încurcătură; este clar că *un* este numeralul bine cunoscut, masculinul lui *o*, iar *vre*, particula care aduce valoarea nedefinită. Urmează deci să scriem *vre-un om*, *vre-o femeie*, rămânând însă ca forme recomandate *vreo doi*, *vreo trei* etc. Aceasta, cu condiția ca *Îndreptarul* să adopte propunerea mea.

În același fel trebuie tratată problema paralelă a lui *nici*. Multă vreme s-a recomandat să se scrie într-un cuvânt *niciun*, *nicio*, cu toate că în aceste grupuri valoarea numeralului este limpede, iar *nici* își păstrează înțelesul negativ obișnuit, ca în *nici atât*, *nici acum*, *nici așa*, *nici în ruptul capului* etc.* De vreme ce nu se poate scrie într-un cuvânt *nici doi* sau *nici trei*, de ce am scrie *niciun*? Problema se mai complică prin faptul că *o* poate fi și articol nehotărât care, bineînțeles, nu are de ce să fie legat de *nici*. Iată totuși un exemplu de scriere unită: în cuvântul de deschidere al unei reviste, reprodus într-un manual, se citește:

Trebuie să adaug că nu e nicio revistă închinată polemicii...

Admițând că numeralul *un* (*o*) se leagă de *nici*, ar trebui să înțelegem că „nu există reviste de polemică“, pe când autorul a vrut să spună că revista sa nu e consacrată nici polemicilor.

Îndreptarul face o diferențiere justă între *nicicând*, cu înțelesul de „niodată“, și *nici când*, unde cele două elemente își păstrează fiecare valoarea sa: *soldatul nu doarme în post nicicând*, dar *nu doarme nici când e obosit*. La *nicicum* însă, se marchează în *Îndreptar* că se scrie într-un cuvânt (*nu vrea să doarmă nicicum*), fără să se specifice că în cele mai multe cazuri cele două cuvinte trebuie scrise separat: *n-a ieșit nici cum am spus eu*, *nici cum ai spus tu*. Bineînțeles, *nicidecum*, devenit neanalizabil, se scrie la un loc, afară de cazuri speciale ca: *nu vorbesc nici de cum m-a primit* (adică „de felul în care m-a primit“).

* DOOM₂, p. LXIX:

„!Se revine astfel la scrierea într-un cuvânt a tuturor formelor pronumelui **!niciunul** și ale adjectivului pronominal corespunzător **!niciun** (*niciuna, nicio* etc.) – la fel ca a lui *vreunul, vreun* –, prin aplicarea consecventă a principiului conform căruia compusele trebuie distinse și grafic de îmbinările libere asemănătoare: *nici un* adverb + articol (*Nu e nici un om prost, nici un incult*), adverb + numeral (*Mă confundăți, eu nu am nici un frate, nici mai mulți*), **nici unul* adverb + pronume nehotărât (*Nu-mi place nici unul, nici celălalt*).“

75. Formații cu *ne-*. Destul de complicată este și chestiunea particulei negative *ne-*. În general, ni se recomandă să o unim cu elementul următor: *neînțelegere, negreșit* etc. și recomandăția aceasta este logică, deoarece particula *ne* nu apare niciodată izolată, deși înțelesul ei se păstrează distinct. Mai mult decât atât, uneori partea a doua a compusului *nici* nu există izolată, de exemplu zicem *nepăsător*, dar *păsător* singur nu apare nicăieri. Există totuși o complicație, și anume faptul că între *ne* și partea a doua a compusului se poate intercala adverbul *mai*. În alte cazuri, posibilitatea de intercalare *ne-* a servit ca argument în favoarea scrierii separate. Se recomandă totuși să se scrie *nemaiînțelegînd*, cu toate că *mai* își păstrează valoarea sa obișnuită, cu toate că în mod obișnuit *î* nu poate urma după un *i* în același cuvânt, cu toate, în sfârșit, că se creează adesea formații foarte lungi, ca *nemaiîndeletnicindu-se*. Mai grav este însă altceva: există cazuri unde în vorbire se disting construcții diferite, care ar trebui separate și în scriere, de exemplu *sînt nevoit să plec* și *un gest nevoit* sau *nesocotind pericolul, pompierul a intrat în casa incendiată* și *am ajuns la o sută de exemplare, nesocotind pe cele stricate*. În fiecare din cele două perechi de exemple, avem

în primul un cuvânt cu accentul pe finală (*nevoit*, *nesocotind*), iar în al doilea, unul cu accentul pe inițială (*nèvoit*, *nèsocotind*). Poate însă că toate acestea nu sunt suficiente ca să propunem să se scrie în unele cazuri cu *ne* separat.*

* DOOM₂, pp. LXII–LXII:

„[...] 2. Se scriu cu **cratimă** între prefix și cuvântul de bază **anumite** derivate cu prefixe (acest mod de scriere corespunzând unei **rostiri** mai **insistente**), și anume: [...]

— **facultativ**, pentru punerea în **evidență** a **prefixului** sau/și a **bazei**, unele derivate scrise în mod obișnuit fără cratimă, mai ales: [...]

— derivate cu **sensuri** mai **puțin** obișnuite: **ne-voie** «absența voinței», **pre-text** «ceea ce precedă un text», **a re-crea** «a crea din nou».

Acestea se deosebesc astfel de omonimele obișnuite, care se scriu **într-un cuvânt**: **nevoie** «necesitate», **pretext** «pretins motiv», **a recrea** «a destinde».“

76. Formații cu de-. Ajung acum la formații cu prepoziție și, printre ele, locul întâi îl ocupă *de*, care în trecut avea un număr mare de întrebuințări cu valori diferite. Încep cu *deloc* și *defel*, ambele cu aceeași valoare negativă, mai puternică decât a lui *nu*, dar egală cu a lui *nicidecum*, *cătuși de puțin*. Nepăstrându-se înțelesul primitiv al elementelor componente, ele trebuie scrise împreună. *Defel* e totuși mai clar decât *deloc*, formula primitivă fiind desigur *de (nici un) fel*. *Deloc* a apărut, după toate probabilitățile, în construcții ca *nu se mișcă de loc* (adică „din loc”; în Transilvania se mai zice *de loc vin* cu înțelesul de „vin de pe loc”, adică „imediat”). Bineînțeles, vom separa prepoziția acolo unde substantivul își păstrează valoarea primitivă, de exemplu vom scrie *e de fel* (sau *de felul său*) *din Vashui*, *e de loc din Galați*,

o palmă de loc etc., dar *nu-mi place deloc vorbăria*. În edițiile anterioare, *Îndreptarul* recomanda peste tot scrierea separată, *de fel, de loc*, dar în ultima ediție a revenit, just după părerea mea, la formula pe care am prezentat-o.

Când zicem *să vii devreme la masă*, nu se mai poate recunoaște nici sensul lui *vreme*, nici al lui *de*, prin urmare trebuie scris într-un cuvânt (e un adverb opus ca înțeles lui *târziu*). Desigur, nu vom scrie la fel într-o propoziție ca *totul depinde de vreme*, unde ultimul cuvânt înseamnă „starea timpului“, iar *de* își păstrează valoarea de prepoziție.

În cazul lui *de mult* și *demult*, *Îndreptarul* rezolvă problema cu ajutorul întrebării la care răspunde adverbul: dacă întrebarea conține prepoziția *de*, atunci adverbul se va scrie în două cuvinte (*de când ești aici? De mult*), iar în caz contrar, se scrie într-un cuvânt (*când s-au petrecut acestea? Demult*). Desigur, vom scrie separat în alte cazuri ca *nu e atât de mult* sau *am nevoie de mult repaos*, unde *mult* e adjectiv (vezi și § 14).

Se scrie într-un cuvânt *degrabă* cu înțelesul de „repede“ (*să vii degrabă*), dar separat acolo unde substantivul *grabă* înseamnă „zor“ (*nu e nici un motiv de grabă*, adică „de a ne grăbi“).

Se scrie întotdeauna într-un cuvânt *degeaba* (*geaba* izolat nu se mai folosește în limba literară). De asemenea, într-un cuvânt *desigur* (înțelesul este același ca al lui *sigur* fără prepoziție), dar *nu sunt atât de sigur*.

Iată și câteva cazuri unde nu sunt de acord cu *Îndreptarul*. Se recomandă scrierea *de-abia**, fără să se arate ce înțeles ne aduce aici prepoziția. De asemenea, găsim notat *de-a valma*; dar cine mai știe ce este *valma*? În sfârșit, ni se cere să scriem *de-a face*** în expresia *a avea de-a face*. Este foarte adevărat că se spune și fără *de*, adică *a avea a face*. Dar în ambele cazuri înțelesul verbului e cel puțin voalat. Realitatea este că avem aici o traducere greșită din franțuzește: *avoir affaire* à înseamnă „a avea treabă cu“, „a avea de lucru“ (mai pe românește, zicem *a avea de furcă*), *affaire* fiind vizibil substantiv. Cei care au

introdus în românește expresia l-au luat drept verb cu prepoziție: *à faire* „de făcut“ și l-au tradus cu infinitivul. Mi-ar fi greu să propun revenirea la traducerea corectă, *a avea afacere*, dar poate totuși am salva ceva scriind într-un singur cuvânt *deaface*.

Mai adaug aici un exemplu mai amplu: *pederost*. Ni se cere să-l scriem descompus, *pe de rost*. Cum însă nimeni nu mai distinge aici trei cuvinte (*rost* însemna în vechime „gură“), așa fi de părere să se scrie într-un singur cuvânt.***

* DOOM₂: **de abia** (tempo lent)/**de-abia** (tempo rapid) (-*bia*) loc. adv.

** DOOM₂:!**de a** (+ inf., tempo lent: *de a face*)/**de-a** (în loc. adv./+ inf., tempo rapid: *de-a face*) prep. + prep.

*** DOOM₂: **pe de rost** loc. adv.

77. Formații cu *în-*, *într-*. Ni se recomandă să scriem *în afară* (desigur la fel și *de afară*, *pe afară*, care nu figurează în *Îndreptar*). Cred că indicația e justă, căci *afară* își păstrează în toate aceste formații sensul său original. Dar s-a marcat în *Îndreptar* că trebuie scris *dinafară* (desigur cu gândul la expresii ca *învață pe dinafară*, ceea ce înseamnă „pe de rost“). Urmarea a fost că în tipărituri au început să apară scrieri ca *moda aceasta vine din-afară*, evident greșit, deoarece aici se simte clar valoarea lui *din* și a lui *afară*. Ultima ediție a *Îndreptarului* marchează scrierea *din afară* cu sensul „din exterior“. Mi se pare că mai practic ar fi să recomande să se scrie *din afară*, fără explicații, adăugându-se că se va scrie *dinafară* cu înțelesul de „pe de rost“.*

Trebuie să diferențiem, de asemenea, pe *într-una* de *întruna*. Când spunem *două lucrări au fost contopite într-una singură*, avem o prepoziție și un numeral; când spunem *vorbește întruna*, ultimul cuvânt înseamnă „mereu“ și nu se mai poate recunoaște numeralul, nici prepoziția. De notat că aici cratima este impusă de contopirea a două vocale, nu de înțelesul mai mult sau mai puțin unitar.

Îndreptarul recomandă scrierea *în zadar*; dar unde apare *zadar* singur? Mi se pare clar că trebuie scris într-un singur cuvânt.**

* DOOM₂: **din afară** (din exterior) prep. + adv.
(partea ~, vine ~)

: **dinafară** (pe ~) loc. adv.

** DOOM₂: **în zadar** loc. adv.

78. Prepoziții compuse. Începem cu *decât*: într-o propoziție ca *doarme mai mult decât o marmotă*, s-ar putea crede că *decât* e analizabil: cât de mult doarme o marmotă? El doarme mai mult de atâta. Dar dacă zicem *mai mult decât mine*, constatăm că analiza nu a fost făcută just, căci *mine* e la acuzativ și nu putem spune *mai mult decât dorm mine*. Se vede astfel că *decât* este un element gramatical care introduce acuzativul ca al doilea termen al unei comparații, deci îl vom scrie într-un cuvânt. Dar când spunem *de cât timp doarme?* e clar că *de* trebuie separat de *cât*, odată ce se poate spune *cât timp e de când doarme*, ba pe *cât* putem să-l punem și la plural: *de câte ore doarme* (adverbul *decât* nu poate fi pus la plural, bineînțeles).*

* DOOM₂: **decât¹** adv. (*i-a dat mai mult lui decât ~ ei; n-au venit ~ doi*)

: ***decât²** conjct. (*mai mult stă ~ muncește*)

: **de cât** prep. + pr./adj. pr. (~ *are nevoie/~ timp are nevoie*)

Voi aminti aici de un compus al lui *decât* care nu e prepoziție, dar cuprinde în formația sa o prepoziție: e vorba de *numaidecât* adverb. La întrebarea: *când pleci?* se poate răspunde *numaidecât*, ceea ce înseamnă „imediat“. Mai poate avea, în alte situații, înțelesul de „neapărat“, „obligatoriu“. În orice caz, nu se vede aici

nici urmă de înțelesul părților lui componente, *numai* și *decât* (de notat că ambele, la rândul lor, sunt compuse, primul din *nu* și *mai*, al doilea din *de* și *cât*). Găsesc însă într-un manual de școală vechi un pasaj din Geo Bogza (*Țara de piatră*), reprodus astfel:

Voi vorbi numaidecât trebuie să muncească o moață pentru a scoate din mâinile ei aspre o cămașă de cânepă.

Aici se vede ușor că trebuia scris în trei cuvinte: *numai de cât*. Căci *numai* are înțelesul lui obișnuit („doar“), *de* este egal cu *despre*, iar *cât trebuie să muncească* înseamnă „ce muncă trebuie să depună“.

Iată și compuse formate din două prepoziții. Broșura din 1932 a Academiei Române ne recomanda să scriem *de la*, *pe la*, dar *depe*. De ce? Cineva e *la* București și vine *de la* București, tot așa cum e *pe* câmp și vine *de pe* câmp. Nu e nici un motiv să tratăm cele două compuse în mod diferit. Păstrăm despărțit pe *de la*, deoarece fiecare dintre cele două părți își păstrează valoarea, dar aceeași e situația lui *de pe*. *Îndreptarul* a introdus și aici ordine, generalizând scrierea separată. La fel vom scrie *de către* (care nu figurează în *Îndreptar*).

Tot așa ni se cerea să scriem *despre*, unit, dar *din spre*, *în spre*, despărțit. Și aici *Îndreptarul* a simplificat lucrurile, recomandând să se scrie compusele citate fără despărțire. *Despre* și *dinspre* trebuie scrise unit, căci *spre* nu are aici înțelesul lui obișnuit („către“), iar *înspre*, de asemenea într-un cuvânt, pentru că între *spre* și *înspre* nu este adesea nici o deosebire de înțeles.

79. Conjuncții. Situația lui *încât* seamănă cu a lui *decât*. Scriem într-un cuvânt într-o frază ca:

E atât de frig, încât a înghețat Dunărea,

unde nu putem distinge un înțeles al lui *în* și altul al lui *cât*, ci compusul sudat este un instrument gramatical, o conjuncție care

introduce o propoziție consecutivă. Dar dacă spunem *în cât timp se va topi zăpada*, vom scrie despărțit, pentru că ambele cuvinte își păstrează valoarea proprie.

Instrucțiunile mai vechi recomandau să se scrie separat *așa dar*, iar *deaceea* într-un cuvânt. *Îndreptarul* a inversat regula și notează *așadar* și *de aceea*. În ce-l privește pe primul, cred că are toată dreptatea, înțelesul este „deci“, deosebit de al fiecărei părți componente. În ce-l privește pe al doilea, cred că trebuie să facem o distincție: în *o haină de aceea de care am văzut în vitrină*, fiecare dintre cele două părți își păstrează sensul obișnuit, deci trebuie scrise separat; în *e frig, de aceea m-am îmbrăcat gros*, vedem că grupul *de aceea* a devenit o conjuncție cauzală și e altceva decât *de + aceea*. Totuși, nu am curajul să propun scrierea într-un cuvânt, căci atunci ar trebui să scriem și *de asta, pentru asta* într-un cuvânt.*

* DOOM₂: **de aceea** (tempo lent)/**de-accea** (tempo rapid) loc. adv.

80. Prefixe. Ajungem la problema substantivelor, adjectivelor și verbelor formate cu prefixe latinești. Cum aceste prefixe erau la origine prepoziții și adverbe, uneori le putem întâlni și izolate. Mă gândesc la formații ca *supraproducție*, *extraordinar*, *a contra-balansa* etc. Bineînțeles, nu se pot scrie decât unit, având în vedere că nici nu e vorba de cuvinte compuse, ci de derivate cu prefix. De altfel, dacă am detașa prefixul, acesta n-ar putea fi înțeles în nici un fel. Totuși, se întâlnesc cazuri de scriere despărțită. Citez din notele pe care le-am strâns în tinerețe:

Sala fiind supra încălzită...
...sforțare supra omenească.
...fiare supra naturale.
Super producție.
Super fluu

(dar ce poate însemna *fluu* singur?)

extra fin

agitație extra ordinară

raze infra roșii

contra expertiză

contra facere

activitate contra revoluționară.

Unde poate duce această scriere greșită am văzut când am întâlnit într-un text *planul contra ofensivei*: în loc să se vadă că e vorba de planul unei contraofensive, cititorul putea înțelege că se propune un plan contra unei ofensive.

81. Despărțirea cu cratimă. S-a văzut (§ 45) că există cuvinte enclitice și proclitice care se leagă prin cratimă de cuvinte accentuate. Se întâmplă destul de des ca, paralel cu complexul format astfel, să existe un cuvânt unitar, format din aceleași sunete, dar cu alt înțeles. Acestea dau naștere la unele confuzii în scris. Iată câteva exemple:

Se scrie *al*, într-un cuvânt, când e articol (semn al genitivului) și în două cuvinte, *a-l*, când e compus din prepoziția *a* și pronumele *-l*. Zicem deci *băiatul e al vecinului* (dacă schimbăm substantivul cu un feminin, de exemplu zicem *fata e a vecinului*, nu mai putem întrebuința forma cu *l*), dar *am luat ceasul pentru a-l repara* (dacă punem un feminin, se vede ușor că *l* e pronume: *am luat pendula pentru a o repara*). Mai clar se vede diferența dacă înlocuim formula a doua cu *ca să-l repar*: un cuvânt unitar *săl* nu există.

Avem o prepoziție *la*, care arată locul, direcția: *plec mâine la Brașov*. Paralel există complexul *l-a*, format din pronumele *l-* și verbul auxiliar *a*: *adunarea l-a ovaționat pe vorbitor*. Dacă schimbăm timpul și punem de exemplu prezentul, *a* dispare și spunem *îl ovaționează*, pe când prepoziția *la* nu se schimbă dacă înlocuim timpul.

Alături de pronumele feminin *sa* avem pronumele reflexiv *s-* urmat de verbul auxiliar *a*, deci *s-a*. Scriem deci *copilul s-a spălat* și *fiecare cu soarta sa*. În primul caz, dacă schimbăm timpul și punem prezentul, vom avea *se spală*, deci se vede că pronumele e *se*, în al doilea caz, dacă înlocuim substantivul cu un masculin, vom avea pronumele unitar *său*: *fiecare cu norocul său*.

Cele mai multe greșeli se fac la conjuncția *sau*, confundată cu verbul cu pronume *s-au*: *îți voi răspunde sau din gură, sau în scris; oamenii s-au hrănit cu ce-au găsit*. În primul exemplu, putem înlocui pe *sau* cu *ori*, cuvânt unitar; în al doilea exemplu, avem verbul la perfectul compus *au hrănit* și pronumele *se*, care arată că persoanele care au primit hrana sunt aceleași cu cele care au administrat-o; dacă punem prezentul, *se hrănesc*, se vede că pronumele rămâne, iar verbul ajutător nu e folosit.

82. Cum scriem în alte cazuri? Din cele arătate până aici, s-a văzut clar, cred, că în materie de despărțire a cuvintelor nu se pot da reguli generale și definitive. Nu numai că situația se schimbă cu timpul și un grup care ieri nu era sudat se prezintă astăzi ca un tot unitar, dar se ivesc mereu noi situații, atât de multe și de variate, încât nici *Îndreptarul* nu le poate cuprinde pe toate. Ceea ce este important e să se stabilească anumite principii după care ne conducem, astfel încât oricine are ocazia să scrie vreunul dintre cuvintele care ridică probleme să poată să reflecteze asupra conținutului lor și să hotărască just cum trebuie să le despartă. Desigur, expresiile mai uzuale, întâlnite adesea, ajung să fie precizate în așa fel, încât le scriem corect fără să ne mai gândim la modul lor de formare.

83. Generalități. După cum propoziția poate fi despărțită în cuvinte, tot așa cuvântul se poate despărți în silabe. O definiție unică a silabei nu avem încă (faptul că există mai multe dovește că problema nu este încă definitiv rezolvată), totuși în practică suntem cu toții de acord, cel puțin în marea majoritate a cazurilor, asupra felului cum se despart silabele.

Problema ne interesează aici pentru un singur amănunt: despărțirea cuvintelor atunci când nu pot fi scrise în întregime în același rând. Sunt limbi, de exemplu engleza, unde se întrerupe cuvântul la oricare literă se întâmplă să fie la marginea hârtiei. Dacă e de scris un cuvânt ca *transport*, de exemplu, nimic nu se opune să fie despărțit *tra-nsport* sau *transpo-rt* etc. Această metodă este evident practică și evită complicațiile; astăzi, majoritatea cititorilor parcurg textul destul de repede ca să-și poată da seama dintr-o ochire care e cuvântul întreg, chiar dacă e împărțit între sfârșitul unui rând și începutul celuiilalt.

La noi, obiceiul este să ne oprim numai la sfârșitul unei silabe, ceea ce cauzează neplăceri mai ales la tipar: trebuie găsite artificii pentru a se introduce litere în plus (există silabe care au până la șase litere, de exemplu *strâns*) sau pentru a lăsa loc gol înainte de sfârșitul rândului. Cât timp se va menține acest obicei, este necesar să discutăm în cadrul ortografiei cele câteva cazuri unde putem avea îndoială asupra despărțirii în silabe.

Regula primară spune: o consoană unică după o vocală aparține silabei următoare (bineînțeles, afară de cazul când e la sfârșitul cuvântului): *a-pă-ra-re* (dar *a-pă-rat*). Dacă după o vocală avem

două consoane, ele se atribuie, fiecare, altei silabe (iarăși, evident, cu excepția sfârșitului de cuvânt): *pier-dut* (dar *că-zând*). Când este un grup de trei consoane, numai prima se atribuie silabei precedente: *tâm-plar*, *Dâr-ste*. În linie generală, această regulă e justă, dar câteva amănunte trebuie totuși adăugate.

84. *Muta cum liquida*. Este vorba, în primul rând, de ceea ce în gramatica noastră se mai numește uneori, cu o expresie latinească, puțin potrivită, *muta cum liquida*; mai științific, dar mai complicat, mă refer la grupul format dintr-o consoană oclisivă (*b, p, d, t, g, k*) și o laterală (*l, r*); alături de oclusive, ar trebui adăugate și spirantele *f* și *v* (care nu sunt „mute“). Grupurile de acest fel (de exemplu, *tr, pl*) au o situație specială și dau naștere, în diverse limbi, la unele complicații de ordin ortografic sau prozodic. De exemplu, în franțuzește un *e* urmat de două consoane nu primește în scris accentul, dar dacă cele două consoane sunt o oclisivă plus o laterală, se pune totuși accentul (*espoir, serment*, dar *écrire, mépris*); în latinește, o vocală scurtă urmată de două consoane formează o silabă lungă, dar dacă cele două consoane sunt o oclisivă și o laterală, silaba rămâne scurtă. Explicația în toate aceste cazuri este că cele două consoane, oclisivă plus laterală, se grupează amândouă în silaba următoare, lucru ușor de constatat dacă analizăm propria noastră pronunțare: *a-cru*, nu *ac-ru*, *va-tră* nu *vat-ră*. În chip logic, urmează că și în scris trebuie să le despărțim tot așa.

85. Alte grupuri de consoane. Pe vremea când eram elev, gramatica școlară spunea că un grup de consoane începător cu *s* trece în întregime la silaba următoare, oricâte consoane ar conține acel grup, de exemplu se desparte *a-spru*. Mi se pare totuși clar că pronunțăm *as-cut*, nu *a-scut*. Regula amintită își are rădăcinile în gramatica veche grecească: acolo se prescria ca orice grup consonantic să rămână unit, deci să treacă la silaba următoare, dacă există cuvinte care încep cu acel grup; deoarece nici

un cuvânt românesc nu începe cu *rt*, vom despărți *ar-ticol*, dar, deoarece sunt cuvinte care încep cu *spr-* (*sprijin*, *sprânceană* etc.), să despărțim *a-spru*. De atunci, s-a renunțat la această regulă și *Îndreptarul* notează *as-pru*, intrând deci în norma generală. Bănuiesc că totuși regula pomenită a lăsat urme în recomandarea de a se despărți *jert-fă*, nu *jer-tfă*, deși cuvântul e format în slavă cu sufixul *-tva*.

Îndreptarul prevede că grupurile de consoane *ct*, *çt* și *pt* se despart, de exemplu *onc-tuos*, *func-ție*, *somp-tuos*. Notez însă că toate exemplele propuse încep cu *n* sau *m* și se terminau în latinește cu un *t* cu care începea un sufix. Mă îndoiesc însă că s-ar recomanda despărțirea *arc-tic* (aici, sufixul latinesc este *-ic*).*

* DOOM₂, p. LXXX:

„!Normele actuale prevăd despărțirea după pronunțare.

Este acceptată și despărțirea după structură, însă cu unele restricții față de recomandările din DOOM¹.“

DOOM₂: **arctic** (*arc-tic*) adj. m., pl. *arctici*; f. *arctică*, pl. *arctice*

86. Compuse și derivate cu prefixe. Dacă în cazul sufixelor, și mai ales al sufixelor latinești, pe care vorbitorul actual nu le recunoaște totdeauna în neologismele noastre, nu se pune în general problema menajării integrității lor, la compuse și la formațiile cu prefixe această cerință este enunțată în mod categoric: indiferent de aranjamentul vocalelor și al consoanelor, părțile componente trebuie să apară clar. Regula aceasta este fără îndoială excelentă în teorie, dar în practică ridică mari greutăți: compunerea și prefixarea nu sunt la fel de transparente pentru toată lumea. Iată cazul adjectivului *limitrof*: e ușor de văzut că partea întâi e *limit-*, dar care e partea a doua? Este, de fapt, *trof*, cuvânt grecesc.

În ce privește prefixele, greutățile sunt mai mici, pentru că sunt rare prefixele cu care se formează numai câte un cuvânt sau două. Vom scrie deci *in-evitabil* (nu *i-ne-*), *a-gno-stic*, *des-prinde*, *re-strânge** etc., separând, când e nevoie, prefixul intact. Dar iată un exemplu ca *apoftegmă*: sunt vorbitori care pot recunoaște aici un prefix *apo-*, dar puțini vor ști ce e *ftegmă*. Deci, în lipsa unui indice complet, scrierea va varia în funcție de cunoștințele celui care scrie. Toate aceste dificultăți ar dispărea dacă s-ar adopta metoda engleză și s-ar renunța la obligația de a termina rîndul cu un sfârșit de silabă.

* DOOM₂: **!agnostic** (*ag-nos-/a-gnos-*) adj. m., s. m., pl. *agnostici*; adj. f., s. f. *agnostică*, pl. *agnostice*
: **!restrânge** (*a ~*) (*res-trân-/re-strân-*) vb., ind. prez. 1 sg. și 3 pl. *restrâng*, perf. s. 1 sg. *restrânsei*, 1 pl. *restrânserăm*; part. *restrâns*

87. Cuvintele cu cratimă. Ne mai rămâne de discutat un amănunt care se menține în orice caz: ce trebuie să facem când la capătul rîndului avem un cuvânt care cuprinde o trăsătură de unire? Să luăm ca exemplu cuvântul *rugându-vă*. Dacă rîndul se termină cu silaba *du*, vom pune, bineînțeles, linioara după *u*, dar de unde se va ști că *vă* ar fi fost în orice caz legat de silaba precedentă prin linioară? Unii pretind să simplificăm lucrurile în felul următor: să nu mai despărțim silabele care comportă vreun semn oarecare, ci să aranjăm astfel rîndul, încât întregul grup să cadă sau la sfârșitul rîndului, sau la începutul celui următor. De exemplu, *căutați-mi-l* sau *vedea-ți-l-aș* ar trebui forțate în același rînd; în cel mai bun caz, am putea să le despărțim, dar pe primul numai după *căuta-*, pe al doilea numai după *ve-*. Mi se pare că e un formalism greoi și inutil.

O soluție mai simplă este să repetăm linioara la începutul rîndului următor, deci dacă trebuie să despărțim pe *rugându-vă*

după *du*, punem linioara la sfârșitul rândului și o mai punem o dată la începutul celui următor, astfel încât să se vadă că despărțirea nu a fost cauzată numai de sfârșitul rândului. Această formulă este indispensabilă în lucrările de lingvistică în care se discută despre prefixe și sufixe. Acolo se scrie, de exemplu, *locui-tor* și chiar numai *-tor*, pentru a se arăta că e un sufix. Dacă nu repetăm linioara la începutul rândului, înainte de *-tor*, nu se mai cunoaște că e sufix.*

* DOOM₂, p. LXXIX:

„!Regula **generală** și **obligatorie** a despărțirii cuvintelor la capăt de rând în limba română, valabilă pentru ambele modalități, este interdicția de a lăsa la **sfârșit** sau la **început de rând** o secvență care **nu** este **silabă**. **Excepție:** **grupurile ortografice** scrise cu **cratimă** (*dintr-|un, într-|însa*), la care se recomandă însă, pe cât posibil, **evitarea** despărțirii.“

88. Îmbinare greșită. Urmează o chestiune care nu este în totul similară cu cele de mai sus. Mai întâi, un caz special pe care ni-l prezintă numeralele ordinale, la forma feminină. Foarte multă lume scrie *clasa doua, partea treia*, suprimând deci pe *a*, articolul cu care se începe obligatoriu numeralul ordinal. Că este o greșeală se poate dovedi întâi prin comparația cu masculinul; nu se poate zice *capitolul doilea, paragraful treilea*, ci trebuie neapărat articolul *al*; apoi, notăm că *a doua* se poate întrebuița și altfel decât în urma substantivului (*a doua parte*) și, de asemenea, la genitiv (*clasei a doua*), și în aceste cazuri este imposibil să-l suprimăm pe *a*; în sfârșit, dacă este adevărat că articolul postpus la *clasa, partea* s-a contopit cu articolul prepus la *doua, treia*, nu e mai puțin adevărat că rezultatul acestei contopiri în pronunțare este un *a* care de obicei e sensibil mai lung (durează mai mult în rostire) decât un *a* obișnuit, prin urmare nici pentru

pronunțare nu se poate spune că articolul ar fi dispărut fără urme. Trebuie deci să dăm atenție în scriere și să marcăm regulat pe *a* înainte de femininul numeralelor ordinale. În prescurtări însă, putem să-l suprimăm: scriem sau *cl. a II-a*, sau *cl. II* (deci ori cu doi *a*, ori cu nici unul).

Alte greșeli care provin din aceeași contopire în pronunțare a unui *a* final cu particula următoare *a*: se scria curent *legea de accelerarea judecăților, proiectul de încadrarea funcționarilor, certificat de absolvirea liceului* (așa a fost tipărit formularul de vechiul Minister al Educației Naționale), în loc de *accelerare a judecăților, încadrare a funcționarilor, absolvire a liceului*. Un exemplu dintr-un manual de ortografie: *aceste trei cazuri de întrebuintarea punctului* (Chelaru și Popescu, *lucr. cit.*, p. 8). În aceste exemple, *a*, caracteristica genitivului următor, s-a alipit de substantivul precedent, cu a cărui vocală finală a format diftongul *ea*. Există și cazul contrar, când substantivul în nominativ e articulat, dar, din cauză că urmează un *a*, articolul se detașează de la substantiv și se contopește cu particula următoare. Foarte adesea citim formula *am onoare a vă ruga*, deși *onoare* în acest caz trebuie să fie articulat, după cum ne dovedește iarăși comparația cu masculinul. Într-adevăr, nimeni nu va scrie *am regret a vă anunța*, deoarece aici articolul nu mai e *a* și nu se mai poate confunda cu *a* următor.

PRESCURTĂRI

89. Generalități. În oarecare măsură, și prescurtarea este o împărțire a unui cuvânt, eventual analiza lui. De aceea, socotesc nimerit să discut aici cuvintele prescurtate.

Cuvintele foarte uzuale, pe care ascultătorul le așteaptă și deci le ghicește de la primul sunet pe care îl aude, se scurtează adesea în vorbire, până când nu mai rămâne din ele decât o vagă indicație: *'neața* pentru *bună dimineața*, *nea* pentru *nenea*, *don* pentru *domnul* și așa mai departe. Corespunzător cu aceasta, există cuvinte care se prescurtează în scris, în oarecare măsură din aceleași motive. Putem să le împărțim în două categorii: **1.** cuvintele de specialitate pe care oamenii de meserie le cunosc bine și le ghicesc ușor, pe care le întrebuințează foarte des și, prin urmare, prescurtându-le, fac o economie simțitoare de hârtie, de cerneală și de energie (dar pentru neinițiați există pericolul să nu înțeleagă despre ce e vorba); **2.** cuvintele de uzaj general, pe care toți cei care scriu le prescurtează la fel, indiferent de ocupația lor principală.

90. Cuvintele de specialitate. Ca exemple din această categorie pot servi *cos* pentru *cosinus* în matematici, *fol.* pentru *folia* „frunze“ în farmacie, *ald.* pentru *aldine* în tipografie și așa mai departe. S-ar părea că această categorie nu ne privește aici, deoarece autorii specialiști sunt și rămân liberi să-și aleagă prescurtările după voia lor. Un geograf poate scrie *Gg.* pentru *Giurgiu*, un critic literar poate nota *Al.* în loc de *Aleksandri*. Dar în orice specialitate vine ocazia să se scrie și pentru nespecialiști și atunci

nu se pot evita prescurtările foarte frecvente în meserie. Leacul în această situație este ca autorul să prevină pe cititor asupra codului pe care și l-a format, să dea o listă de prescurtări cu explicațiile necesare. Situația aceasta ne întâmpină foarte adesea în dicționare: scriind *s* în loc de *substantiv*, se face economie de zeci de pagini.

Dificultatea apare atunci când specialiștii încep să se adreseze cu prescurtări marelui public, fără a da explicații asupra lor. Astfel, *div.* pentru *divizie*, *M.U.* pentru *mare-unitate* au depășit limitele stilului militar. Mi-aduc aminte ce privire disprețuitoare mi-a adresat un furier de la cercul de recrutare, pentru că, cerând o amânare pentru studii, n-am știut ce înseamnă „formular *md.* E“. De atunci cred că și în alte activități decât cea militară a început să se scrie *md.* pentru *model*.

Prin urmare, ocupându-mă de cuvintele care circulă în limbajul general, nu voi putea face cu totul abstracție de notațiile tehnicienilor.

91. Formule generalizate. Iată mai întâi pe *d.* sau *dl.* pentru *domnul*. Desigur, prescurtarea este transparentă, deoarece după ea urmează totdeauna un nume de persoană. Dar dacă e vorba să scurtăm, nu are nici un rost să-l mai scriem pe *l* de la sfârșit, care de altfel nu se mai pronunță de mult (vezi § 169) nici când cuvântul e scris complet. S-ar putea obiecta că e nevoie să distingem pe *domnul* de *doamna* sau *domnișoara*. Dar odată ce acestea din urmă se prescurtează *dna* și *dra*, nu încape nici o îndoială că *d.* nu poate fi decât *domnul*.

Numărul e scris de unii *n°*, cu *o* final din franțuzește (*numéro*) sau poate direct din latinește (ablativul *numero*), iar de alții, „românește“, *nr.* Primul fel de prescurtare are avantajul că e internațional, cam ca *a.m.* pentru latinul *ante meridiem* „înainte de amiază“, și este susținut de analogia scrierii în cifre de felul lui 1°, 2° etc. (care provine și ea tot din latinește: *primo*, *secundo* etc.). Al doilea fel de prescurtare, *nr.*, e greu de explicat: de ce *nr.* și

nu *nm.* de exemplu? Mai justificat ar fi *num.*, dar s-ar putea scurta și mai mult, scriindu-se *n.* În ultimele decenii, scrierea *nr.* s-a generalizat.

92. Prescurtări nerecomandabile. De asemenea, găsesc curioasă prescurtarea, foarte răspândită, *pt.*, în loc de *pentru*: *cremă pt. pantofi* (am văzut odată, într-un text de reclamă, prescurtarea *p-tru*, adică a fost pocit cuvântul pentru a se face economie de un singur semn din șase). De ce nu, mai simplu, *p.*? În același fel, nerecomandabilă e și scrierea *cca* pentru *circa*, *p. că* în loc de *pentru că*, *f.f.* în loc de *foarte, foarte*. Desigur, în notele pe care și le ia pentru sine fiecare dintre noi, poate scrie cum vrea (de exemplu, eu notez *lbă* pentru *limbă*), dar în publicațiile destinate publicului nu au ce căuta asemenea formule. Și în scrisori prescurtările de felul acesta sunt considerate ca puțin respectuoase față de persoana căreia ne adresăm.

Tot printre prescurtările nerecomandabile mai trec și numele de persoană de felul lui *C-tin*, *D-tru* pentru *Constantin*, *Dumitru* (la un moment dat, se răspândiseră și scrieri ca *C-tinescu*, *D-trescu*). Numele de botez masculine se pot prescurta păstrându-se numai inițiala, eventual primele două sau trei litere: *I.* pentru *Ion*, *Al.* pentru *Alexandru*, *Nic.* pentru *Nicolaie*, iar cele de familie nu se prescurtează în nici un chip.

93. Numere prescurtate. În ce privește numerele, situația este mai complicată. Aici, prescurtarea se operează prin însuși faptul că întrebuițăm semnele speciale pentru cifre: *1973* este mult mai scurt decât *o mie nouă sute șaptezeci și trei*, iar din cele patru cifre, în principiu nu se poate suprima nici una. Totuși, când e vorba de ani, s-a luat obiceiul să nu se pronunțe primele două cifre, cele care denumesc secolul, de exemplu se zice *96* și se înțelege *1896*. Se folosește, în principiu, acest procedeu pentru datele care nu sunt mai vechi de un secol, de exemplu zicem *războiul din 77* și se înțelege *1877*, pe când dacă am zice *64* pentru *1864*, s-ar putea înțelege *1964*. Totuși, pentru date care

au marcat evenimente importante, anul este adesea pomenit prescurtat, până când lumea se deprinde cu forma mai scurtă și o păstrează și după ce trece un secol, de exemplu se mai zice 48 cu referire la 1848. Mai puține șanse de confuzie sunt când se omite numai prima cifră, care marchează mileniul, și zicem, de exemplu, 864 pentru 1864.

Prescurtarea aceasta în pronunțare a creat cu timpul o problemă de scriere. În ultimii ani, după model străin, s-a luat obiceiul de a se pune apostrof acolo unde se suprimă una sau două cifre, de exemplu se scrie '70 în loc de 1970. Nu văd nici o utilitate a acestui semn; numărul este în orice caz convențional, astfel că 70 înseamnă atâția ani din secolul nostru.

Spuneam că însăși folosirea cifrelor este o prescurtare. Aceasta nu e admisă oricum și oriunde. Este natural că într-o lucrare de matematici nu se pot folosi literele pentru a marca numerele. Chiar și în alte feluri de scrieri suntem obligați să preferăm cifrele pentru numerele mari, care ar ocupa un spațiu amplu dacă ar fi trecute în litere. Se obișnuiește apoi să se treacă în cifre zilele lunii, de exemplu *2 aprilie*. Dar în alte situații, numerele mici, în special cele de o singură cifră, și mai ales când sunt întrebuintate ca adjective, se scriu numai cu litere. Un cunoscut umorist al nostru scotea efecte comice scriind, de exemplu, *a venit la mine 1 coleg*.

94. Numerae în formule prescurtate. În diverse profesii, apare necesitatea de a prezenta socoteli formulate în cifre și trecute în diferite rubrici. Pentru economisirea de spațiu, se fac adesea prescurtări, în primul rând prin suprimarea cuvintelor auxiliare. De exemplu, în loc de *20 de lei* se scrie *20 lei*. Mulți ajung apoi să citească așa cum e scris, chiar și cu mai multe elipse: *20 mii lei*, lucru care nu poate rămâne fără urmări asupra întregii structuri a limbii.

Tot așa se suprimă particulele de la numeraele ordinale, când se scrie *anul 2, secolul 16*, în loc de *anul al 2-lea, secolul al 16-lea*. De aici s-a ajuns la pronunțarea, foarte răspândită, *anul doi, secolul șaisprezece*. Ce e drept, la numerele mari nici nu se poate

altfel, căci n-am putea zice *pagina a o mie cincisute douăzeci și treia*. Aici nu mai avem de-a face numai cu suprimarea unei prepoziții, ca în cazul de mai sus, ci și cu o înlocuire a numeralului ordinal cu cel cardinal. Dacă uzajul acesta va continua – și nu văd de ce n-ar continua –, într-un viitor mai apropiat sau mai depărtat limba română va pierde numeralul ordinal, ceea ce va însemna că nici nu era nevoie de el.

Un ultim amănunt în legătură cu numeralul ordinal: *întâi* se prescurtează, natural, I, dar multă vreme regula oficială a pretins să se... lungească prescurtarea, în mod inutil, adăugându-se o terminație. La început, dispoziția era să se scrie *I-iu* și la masculin, și la feminin, apoi broșura Academiei publicată în 1932 a renunțat la *-u* pentru feminin, menținându-l însă la masculin și, lucru mai grav, indicând ca formă corectă *I-âiu*. Aceasta ar fi însemnat că I singur s-ar citi *înt-*, lucru cu totul fals. Astăzi nu se mai păstrează această indicație și lucrurile au devenit normale.

95. Prescurtări în citire. Se întâmplă ca unele cuvinte prescurtate în scris să ajungă să fie citite cum sunt scrise, de exemplu într-o vreme se auzea adesea *efef* (adică *f.f.*) pentru „foarte, foarte (bun)“. Unii zic *tov* în loc de tovarăș, folosind și vocativul *tovule*, pluralul *tovii*, femininul *tova*. Că nu e cuviincios se înțelege de la sine.

Mai interesant este cazul întreprinderilor și al instituțiilor ale căror nume se prescurtează prin menționarea numai a inițialelor sau a unor fracțiuni de cuvinte: cu timpul, formulele scurte ajung să fie considerate cuvinte obișnuite. Atunci nu se mai scrie decât primul sunet cu literă mare, celelalte urmând regimul lexical normal și, bineînțeles, nu se mai pun puncte între litere: *Întreprinderea de Rețele Electrice București*, IREB, se transformă în *Ireb*, *Uniunea Centrală a Cooperativelor Municipitorești*, UCECOM, devine *Ucecom*. Unele cuvinte de acest fel dau naștere și la derivate, care intră în regula generală a ortografiei: de la *C.F.R.*, *ceferist*.

96. Generalități. Scrierea de mână s-a dezvoltat anarhic, întrucât modificarea semnelor existente sau chiar adăugarea unora noi nu cerea eforturi deosebit de mari. Este curios că apariția tipografiei nu a schimbat nimic în organizarea literelor. Să ne gândim că automobilul, de pildă, a avut ca prim model trăsura. Dar câtă diferență s-a creat între formele celor două vehicule după numai zece sau douăzeci de ani! În tipografie, în cinci sute de ani, n-a intervenit aproape nimic: literele au rămas la fel de numeroase și la fel de complicate ca în secolul al XV-lea. Iată bunăoară litera *x*: această literă, cum se va arăta mai departe (§ 172), este absolut inutilă, deoarece poate fi perfect înlocuită prin grupul *ks* (sau *cs*). Pentru cel care scrie de mână este poate mai simplu să facă un singur semn în loc de două, dar pentru mașina de scris sau de imprimat, fabricarea unui semn în plus înseamnă o muncă suplimentară și o complicare a construcției.

În această ordine de idei vor fi discutate câteva amănunte privitoare la litere în general.

97. Majusculele sunt necesare? O primă problemă este aceea a literelor mari, numite și majuscule sau capitale. În Antichitate, nu existau decât acestea, orice text, cu orice conținut, era scris, de la început până la sfârșit, cu litere mari. Cum nu existau altele, nu li se dădea un nume special, ceea ce pare de la sine înțeles.

În legătură cu modificarea materialului pe care se scria, au apărut mai târziu literele minuscule. În latinește, ele au fost utilizate

începând din secolul al V-lea și au fost generalizate în secolul al VIII-lea al erei noastre. După aceea, literele mari nu s-au mai întrebuințat decât la începuturile de paragrafe, unde li se lăsa un loc mai mare, ca să poată fi înflorite și colorate și să dea astfel un aspect estetic textului. Munca aceasta o făcea de obicei un specialist, altul decât cel care scria restul textului.

Mai pe urmă, s-au stabilit anumite reguli, diferite de la o limbă la alta, pentru întrebuințarea majusculilor și în mijlocul frazelor. Pentru scrierea de mână, singura complicație pe care o aduce păstrarea capitalelor este că trebuie să înveți câte două semne pentru un singur sunet, și încă de multe ori literele mari nu se deosebesc de cele mici decât prin dimensiuni. Pentru mașini însă, complicația este enormă. În loc de douăzeci și cinci de litere, de clape etc., trebuie fabricate și turnate cincizeci. Este nevoie, la mașinile de scris, de adaptat o claviatură în plus, pentru care și dimensiunile mașinii trebuie sporite.

Și toate acestea, cu ce efect? Care ar fi nenorocirea dacă în loc să scriem *Oceanul Atlantic* am scrie *oceanul atlantic*? În imensa majoritate a cazurilor, textul ar fi perfect clar, rarele cazuri de confuzie (de exemplu, *Olanda*, numele țării, diferit de *olanda* „pânza“) n-ar fi supărătoare în scris, de vreme ce nu sunt supărătoare în vorbire, unde nu avem majuscule și minuscule.

Suprimând majusculele, am face o economie de timp și, mai ales, de material nebănuită. Iar dacă totuși socotim că e nevoie, din diverse motive, să marcăm în mod special anumite nume, nu avem decât să creăm un semn, unul singur, pe care să-l punem înaintea numelor în chestiune, să zicem un pătrat, sau o stea sau orice alt semn, și nimeni n-ar avea nimic de spus. Am face astfel un semn în plus și douăzeci și cinci în minus.

Am făcut această propunere într-o lucrare acum douăzeci și cinci de ani, rămasă nepublicată. O aplicare a avut loc, nu știu dacă nu cumva pornind chiar de la ideea mea; cu ani în urmă, buletinele Agerpres prezentau textele așa:

la ■new ■york, a sosit cu un avion ■dakota președintele ■eisenhower.

După câțeva vreme, procedeul a fost părăsit. S-ar putea crede că, pentru a-l menține și a-l generaliza, ar fi fost nevoie de consens internațional. Adevărul este că regula folosirii majusculelor diferă de la o limbă la alta, de exemplu în germană se scriu cu inițială majusculă toate substantivele, deci și cele comune, iar în transcrierea numelor de persoană chineze cel de-al treilea nume se scrie cu inițială minusculă: *Sun Yat-sen*, deci nimic nu ne-ar împiedica să adoptăm o regulă a noastră.

98. O procedură anarhică. Am pomenit de sistemul de notație folosit într-o vreme de Agerpres. Trebuie să notez că era vorba de texte destinate unui uz oarecum intern, cu circuit închis, de aceea socotesc că experiența a fost permisă. În timpul din urmă însă, întâlnim foarte des numele de persoane scrise cu inițiale minuscule pe afișe, pe copertele cărților, în sumarul revistelor, pe ecranele de televiziune etc. Lucrul stârnește vii proteste, pe care nu pot să nu le socotesc justificate. Copiilor li se arată la școală că numele autorilor, titlurile operelor trebuie scrise cu inițială majusculă, dar ei constată imediat că nu se face așa, ceea ce îi zăpăcește astfel, că nu mai știu pe cine să asculte.

Graficienii pretind că minusculele sunt mai estetice decât majusculele, ceea ce nu mi se pare cătuși de puțin convingător: dacă scrii *Petre*, prima literă depășește rândul în sus, iar dacă scrii *petre*, îl depășește în jos; ce amestec are aici estetica? Pe de altă parte, cei care inovează nu o fac peste tot, ei își dau foarte bine seama că în anumite cazuri procedeul folosit de ei ar provoca scandal; aceasta dovedește însă clar că acolo unde totuși întrebuintează minusculele o fac pentru că socotesc că purtătorii numelor pot fi luați peste picior.

Prin urmare, dacă, pentru cu totul alte motive decât graficienii, aș fi pentru folosirea minusculelor la inițiala numelor proprii,

socotesc că trebuie pentru aceasta două condiții: întâi ca măsura să fie aplicată la toate numele și al doilea să fie aprobată în mod oficial. Până atunci, urmează să ne ținem de regula actuală.

99. Eliminarea unor majuscule. Reforma din 1953 a restrâns în oarecare măsură folosirea majusculilor. În primul rând, la numele de popoare ca *român, rus, francez, englez* etc. Regula mai veche era că, atunci când sunt substantive, se scriu cu inițială majusculă, iar când sunt adjective, cu minusculă. Evident, despărțirea nu se poate face totdeauna tranșant: când zicem *dau examen la română*, ultimul cuvânt e substantiv (ce e drept, prin eliminarea substantivului *limbă*), totuși nu s-a scris niciodată cu majusculă. Mai grav e altceva, anume că, dacă *România* e nume propriu, *român* e de același tip cu *om*, deci nume comun.

Încă din 1932 s-a recomandat scrierea cu inițială minusculă a numelor de zile ale săptămânii (*luni* etc.), păstrându-se însă majusculile la numele lunilor. Reforma din 1953 a mers mai departe și a dispus scrierea cu inițială minusculă și a numelor lunilor (*ianuarie* etc.).

100. Propun alte minuscule. Cred că aceasta este calea cea justă: reducerea numărului de majuscule. Chiar dacă nu ne gândim să ajungem la suprimarea lor totală și vrem să le păstrăm pentru a marca situația specială a unor nume, tocmai pentru a le scoate în relief este de dorit să nu fie prea multe. Astfel, nu se prea vede de ce ar fi necesar să se înceapă versurile cu majuscule, căci chiar de la dispoziția în pagină se vede ușor când avem de-a face cu o poezie.

Vechea normă recomanda să se scrie cu inițială minusculă numele punctelor cardinale: *apus, răsărit*, dar, fără nici o explicație, *Est, Vest* cu majusculă. *Îndreptarul* actual le trece cu minusculă, dar adaugă într-o notă (p. 28) că totuși se scriu cu majusculă când au sensul de toponimice. De ce? Nu se prea vede. *Apusul*, ca toponimic, înseamnă „populația din apus“, dar aceasta nu

justifică majuscula: de ce *apusenii* ar fi nume propriu mai mult decât *francezii* sau *germanii*?*

* DOOM₂, pp. LVI, LX:

„Se scriu, de regulă, cu literă **mare la inițială**: [...] — **punctele cardinale**, când au valoare de **nume propriu**, desemnând o **regiune**: *importat din Apus/Vest, din Orient, în Apusul Europei, în Orientul Apropiat*. Când nu au această valoare, numele punctelor cardinale se scriu cu literă **mică**.“

101. Majuscule pentru delimitarea textului. În orice caz, până la eventuale modificări ale actualelor norme, rămâne să le aplicăm întru totul, deci trebuie să le cunoaștem. Se începe obligatoriu cu literă mare orice text, pe de o parte titlul cărții sau al capitolului, pe de altă parte primul cuvânt care urmează după titlu. De asemenea, este obligatorie marcarea cu inițială majusculă a primului cuvânt după un punct cu care se isprăvește o frază, nu și după orice punct care marchează o prescurtare:

Mama însă era în stare să toarcă-n furcă și să învâț mai departe. Și tot cihăia mama pe tata...

Pe la cinci d.a. am plecat.

Deoarece semnul întrebării și semnul exclamării sunt considerate ca având în constituția lor un punct și deoarece ele termină de obicei fraza, în urma lor se pune aproape fără excepție inițială majusculă.

102. Numele proprii. Este o regulă bine stabilită că numele proprii se scriu cu inițială majusculă. Nu este însă tot atât de clar, în fiecare caz în parte, dacă un nume e propriu sau comun. De aceea, trebuie aici câteva cuvinte de lămurire a problemei.

Se zice adesea că numele propriu denumește un singur exemplar al unei specii, dar definiția aceasta nu e corectă. Când spun *mi-am pierdut câinele*, mă refer la un singur exemplar, fără să folosesc un nume propriu, pe când *Grivei* este nume propriu, deși sunt mai mulți câini care poartă acest nume. Problema este dacă denumirea a fost dată prin abstractizare sau nu. Să luăm cazul unui grup de animale ușor de diferențiat între ele: unul e galben, altul e negru, unul e bătrân, altul e tânăr, unul e al meu, altul e al vecinului și așa mai departe. Toate aceste amănunte nu sunt esențiale pentru definirea animalelor, în primul rând ele se pot schimba: vecinul îmi face cadou exemplarul său, eu îl vopsesc, cu timpul îmbătrânește etc. Dar toate exemplarele au câteva trăsături comune și esențiale, care nu se pot schimba în mod arbitrar, anume acele însușiri care le fac să fie clasate, toate, în specia de mamifere numit[ă] *câine*. Nu depinde de gustul nici unuia dintre vorbitorii limbii române dacă să-i zică *câine* sau altfel, numele e fixat prin tradiție.

În schimb, când capăt un câine, îi pot zice, dacă vreau, *Hector*, *Nero*, *Bubico* sau altfel, după gustul meu, și acest nume nu e realizat nici prin eliminarea trăsăturilor neesențiale de la un exemplar, nici prin selectarea trăsăturilor esențiale ale mai multor exemplare. Între numele *Nero* și câinele meu nu e nici o legătură obligatorie. Cea mai bună dovadă e că și alți câini poartă acest nume, fără ca între ei să se poată stabili relații care să-i claseze într-o categorie aparte.

103. Categorii intermediare. Situația ar fi totuși mai simplă, dacă despărțirea pe care am arătat-o ar fi tranșantă. Dar și aici, ca și în alte amănunte privitoare la limbă, găsim zone intermediare și faze de trecere de la o categorie la alta. Un nume comun poate fi pe cale de a deveni nume propriu, de exemplu o poreclă: i se zice cuiva *cârnul*, pentru că are nasul scurt; cu timpul, se neglijează numele real și se folosește numai epitetul, care ajunge singura denumire a personajului, deci *Cârnu*. În ce

moment precis s-a petrecut saltul de la numele comun la numele propriu? Este imposibil de precizat.

Un nume propriu devine treptat nume comun: *batistă* a fost la origine numele unui fabricant francez de la Cambrai, care în secolul al XV-lea a lansat un nou fel de pânză, cunoscută sub numele lui.

Pe de altă parte, *Pământ* e numele unei planete, la fel cu *Venus*, *Marte* etc., dar când un plugar își ară *pământul*, cuvântul este sinonim cu *țarină*, *ogor*, *moșie*, *teren*, *parcelă* etc., deci e nume comun. *Alimentara* este numele propriu dat unei întreprinderi și, ca atare, se scrie cu inițială majusculă; dar când zicem *am fost la o alimentară*, a devenit nume comun, egal cu *băcănie*. *Vodă* este un nume de ocupație, ca *popă*, *primar*, *profesor* etc. Dar zicem *popa mi-a spus*, *am vorbit cu popa*, articulat, și *vodă mi-a spus*, *am vorbit cu vodă*, nearticulat, pentru că aici, de fapt, *vodă* e luat ca nume propriu, deci ar trebui scris cu inițială majusculă, tocmai ca *Niță* sau *Costică*.

104. Majuscule pentru diferențieri semantice? După ce s-a admis că se scrie cu inițială majusculă numele instituțiilor, unii au trecut la generalizări absurde, pentru a obține în scris diferențierea omonimelor. Astfel, deoarece se scrie *Banca Națională*, s-a ajuns și la formule ca *am fost astăzi la Bancă*, unde ultimul cuvânt nu este nume propriu. Justificarea care se încearcă este că e necesar să se facă distincție față de „banca din Cișmigiu“. Dar cu argumente de felul acesta ar trebui să scriem și *Tampon de sugativă* pentru a-l deosebi de *tamponul de la tren* ori de cel de *vată*, *Sticlă de bere* ca să o diferențiem de *sticla de lampă* etc. În principiu, ceea ce nu supără când e pronunțat la fel nu supără nici când e scris la fel, iar dacă încercăm să stabilim diferența cu ajutorul inițialelor, ne izbim de cuvintele care au mai mult decât două înțelesuri.

105. Scrierea numelor proprii compuse. În principiu, atunci când un nume propriu e format din mai multe cuvinte, trebuie

scrise, toate, cu inițială majusculă, cum se vede ușor la numele de persoane: *Gheorghe Popescu*. Dar principiul acesta nu e totdeauna ușor de aplicat: scriem *Fluviul Dunărea*, sau *fluviul Dunărea*? *Balta-Albă*, sau *balta Albă*? Aici vom face deosebire după cum al doilea cuvânt poate fi folosit și singur ca nume propriu, sau este indispensabil și primul. Deoarece putem zice *am trecut Dunărea*, *m-am scăldat în Dunăre* etc., rezultă că *fluviul* este un adaos de precizare, cam așa cum e *inginerul* în *inginerul Gheorghe Popescu*; nu putem însă zice *locuiesc în Albă*, ci numai în *Balta-Albă*, pentru că aici *Balta* face parte din nume, deci trebuie scris cu inițială majusculă. Să nu se creadă că joacă vreun rol faptul că numele unei întinderi de apă a fost dat unui cartier: și *Lacu-Sărat*, care rămâne lac, e în aceeași situație, pentru că nu putem spune *m-am scăldat în Sărat*. Cred că o urmare a acestei precizări ar fi că numele de acest fel trebuie scrise cu linioară între ele.

În aceeași situație ar trebui să intre și numele de străzi, căci, deși familiar zicem *stau pe Bălcescu*, numele oficial e *bulevardul Nicolae Bălcescu* (zicem eliptic și *stau pe Griviței*, deși în principiu genitiv-dativul nu poate fi pus după prepoziția *pe*).

106. Nume de instituții. *Îndreptarul* prevede că se scriu cu toate inițialele majuscule „denumirile oficiale ale organelor și organizațiilor centrale de stat și politice“, pe când „denumirile întreprinderilor, instituțiilor, uzinelor și organizațiilor de masă“ se scriu cu majusculă numai la primul cuvânt. Dar mai întâi nu e totdeauna clar care organizație e centrală și care nu, de vreme ce se citează ca exemple de titulatură cu inițiale mici *Uniunea artiștilor plastici*. În al doilea rând, o formulă ca *Facultatea de filologie* este un nume propriu, în totalitatea ei, și nu se vede nici o justificare pentru scrierea cu *f*. Logic ar fi ca toate titlurile și denumirile să fie scrise cu toate inițialele majuscule (cum se face de altfel în diverse limbi străine), cu atât mai mult cu cât adesea se scriu numai inițialele, bineînțeles majuscule: dacă

scriem IDGB, de ce să mai scriem *Întreprinderea de distribuție a gazelor București*?*

* DOOM₂, pp. LVI, LIX:

„Se scriu, de regulă, cu literă **mare la inițială**: [...] — **instituții** (*Administrația Prezidențială, Avocatul Poporului, Camera Deputaților, Cancelaria Primului-Ministru* [s. v.: *Prim-Ministrului*], *Editura Univers Enciclopedic, Facultatea de Litere, Guvernul României, Institutul de Lingvistică* [...], *Uniunea Artiștilor Plastici* [...]).“

107. Accentul. Altă problemă care merită să fie luată în considerație aici este aceea a accentului. Cu rare excepții, orice cuvânt de mai mult de o silabă are un accent, adică una dintre silabele lui este pronunțată mai intens sau cu vocea mai ridicată, sau, în sfârșit, este marcată în pronunțare într-un chip oarecare. Se zice că acea silabă este accentuată. Este nevoie să fie însemnată și în scris?

În limbile cu accent fix, bineînțeles, problema nu se pune. Maghiara, de exemplu, are accentul totdeauna pe prima silabă, iar polona pe penultima ceea ce înseamnă că în aceste limbi accentul nu joacă rol fonologic, deci niciodată două cuvinte nu pot fi diferențiate între ele mulțumită accentului. Acesta servește numai pentru a delimita cuvintele, pentru a arăta, în ungurește, că un cuvânt începe, în polonă că mai este o silabă până la sfârșitul cuvântului. În limbile cu accent fix, dacă se pun accente în scris, este numai pentru a diferenția modul de pronunțare a vocalelor, nu pentru a arăta că silaba este scoasă în relief: o vocală pe care se pune accentul în scris este pronunțată mai lung sau mai deschis, sau mai închis, după normele fiecărei limbi în parte.

În limbile cu accent mobil (printre acestea este și româna) se întâmplă ca două cuvinte să fie diferențiate între ele numai grație accentului, de exemplu *mòdele* și *modèle*, *còpii* și *copii* etc.

Cea mai numeroasă categorie de exemple privește perfectul simplu și imperfectul verbelor de conjugarea I, care, la persoana a 3-a singular, intră în concurență cu persoana a 3-a sg. a prezentului sau cu substantive de declinarea I articulate: *cântă* și *cântă*; *miza* și *miză* etc. Se poate pune deci întrebarea dacă nu e util să fie marcat accentul și în scris, pentru ca diferența pe care o facem la forma sonoră să apară și grafic.

108. Accentul în scris. Sunt limbi care notează în chip consecvent accentul, nu numai pentru motivul arătat mai sus, ci și pentru că au mai multe feluri de accente, care trebuie distinse între ele. Limba greacă, începând de prin secolul al III-lea înaintea erei noastre, nota vocala accentuată punând deasupra ei accentul ascuțit (urcător), grav (coborâtor) sau circumflex (urcător-coborâtor). Desigur, lucrul acesta este folositor, mai ales pentru străinii care nu sunt suficient familiarizați cu limba, dar complică mult scrierea, deoarece pretinde, la tipar, de patru ori atâtea semne câte vocale există (ba încă și majusculele trebuie turnate separat pentru a se marca accentele).

Apoi, se mai poate întâmpla ca o vocală să mai aibă și alte semne pe deasupra, de felul lui *ă* sau *î* al nostru, și dacă le mai punem și accentul, textul se încarcă prea mult și devine incomod pentru ochi. Foneticienii și autorii de dicționare recurg, din această cauză, la semne puse dedesubt: o linioară verticală sau un punct sub vocala accentuată. Și acest sistem are cusurul că încarcă textul și pretinde litere în plus. Există de altfel limbi, cum e bunăoară poloneza, care au vocale cu semne dedesubt (*ą*, *ę*), și aceste vocale pot fi accentuate. Mai economic și mai comod este să însemnăm vocala accentuată cu o trăsătură verticală (în tipografie se numește *primă*: *’*), pusă după vocala accentuată: *tortu’ri*, pluralul de la *tortură*, *to’rturi*, pluralul de la *tort*. Sistemul acesta nu pretinde nici un semn tipografic în plus pe lângă cele existente, dar are și el un defect, acela că dăunează aspectului unitar al cuvântului.

109. Ce accente notăm. În ce privește limba română, am văzut că are destule cuvinte care nu se disting între ele decât prin locul pe care îl ocupă accentul, prin urmare acesta joacă un rol fonologic și, după regula generală, ar fi necesar să fie marcat și în scris. O regulă oficială în trecut, destul de curioasă, cerea să se însemne cu un accent grav toate vocalele finale accentuate: *așà, făcù, găsì*, chiar dacă nu exista posibilitatea unei confuzii (cum nu există în cazul exemplelor citate aici); în schimb, pentru a nu încărca prea mult o literă, accentul se omitea tocmai la acele cuvinte unde exista posibilitatea de confuzie (prezent *umblă*, perfect *umblă*). Broșura Academiei din 1932 a suprimat accentul grav și pe silabele finale, și pe celelalte, chiar și acolo unde are rol fonologic (de exemplu, *àcele* și *acèle*, *sòții* și *soții*). În chip destul de vag, aceeași broșură adaugă că accentul se va păstra în cazurile excepționale, când claritatea frazei ar cere-o. În sfârșit, *Îndreptarul* actual se mulțumește să spună câteva cuvinte despre accent în pronunțare, omițând complet problema notării lui în scris.

Desigur, scriind pentru români, care-și cunosc limba, nu e nevoie să marcăm accentul acolo unde nu există posibilitate de confuzie. Chiar când se poate citi în două feluri, de exemplu *jură* și *jură*, *era* și *eră*, de cele mai multe ori contextul e suficient ca să se înțeleagă cum trebuie pronunțat. Unde există posibilitatea de îndoială e bine să se marcheze accentul, așa cum am făcut aici.

Mai adaug un caz aparte, cel al cuvintelor mai rare, pe care cititorul nu le cunoaște sau pe care le cunoaște greșit. Am auzit pronunțându-se *mălură* pentru *mălură*; moldovenii pronunță greșit *plăchie* în loc de *plachie*; în textul lui Caragiale, mulți citesc *Bubico*, împotriva intenției autorului, care a avut în vedere numele *Bùbico*. Se răspândește pronunțarea *tràfic* în loc de *trafic* (*Îndreptarul* nu dă aici nici o indicație). * Scrisul e făcut pentru a fi citit, și anume pentru a fi citit corect. Un mic semn în plus care stabilește pronunțarea exactă nu poate fi decât binevenit. Am asistat odată la o discuție în care un actor de oarecare reputație arăta

că n-a înțeles un pasaj dintr-o carte, deoarece nu cunoștea cuvântul *curcèi*; cerându-i-se să prezinte textul, s-a constatat că era de fapt *cùrcei*, genitivul de la *curcă* (ce e drept, scris cu o ortografie învechită). Imediat ce s-a pus accentul la locul lui, omul a înțeles perfect fraza.

Accentul ar mai trebui utilizat la unele nume proprii străine, care sunt adesea pronunțate greșit, de exemplu *Rimski Kòrsakov*, nu *Korsàkov*. Greșeli se pot face, de altfel, și la nume românești; personajul lui Creangă *Păsări-Lăți-Lungilă* e transformat adesea în *Păsări-Lăți-Lungilă*, cu *i* scurt în primele două elemente ale compusului.

* DOOM₂: !**trafic/trafic** s. n., pl. *traficuri/traficuri*

110. Accentul și despărțirea în silabe. Un ultim amănunt privește atât accentul, cât și modul de a despărți cuvintele în silabe. Diftongii *au*, *eu*, în neologisme (vezi totuși cazul lui *bojdeucă*, termen regional, la § 148), sunt adesea despărțiți greșit, în două silabe, accentul mutându-se de pe primul element pe al doilea: se zice tot mai mult *a-ùto* în loc de *àu-to*, în două silabe: *Îndreptarul* recomandă despărțirea greșită, fără să se pronunțe asupra accentului, și de asemenea *ne-ùmă* în loc de *nèu-mă* (la fel *pa-u-șal*).* Am auzit și *pse-ùdo*. Cât timp mai e cu putință să se mențină pronunțarea originală, aș pleda pentru aceasta.

* DOOM₂: !**auto** (*a-u-*) adj. invar.

: **neumă** (*neu-*) s. f., g.-d. art. *neumei*; pl. *neume*

: **paușal**² (*pa-u-*) s. n.

111. Generalități. Ajungem acum la partea cea mai anevoioasă a expunerii, anume la felul cum trebuie scrisă fiecare literă în parte, în fiecare cuvânt dat. Înainte de a trece la detalii, cred necesar să reamintesc cele trei principii elementare de care urmează să ne lăsăm conduși:

a. Ortografia se bazează pe fonologie (vezi § 7), știindu-se că ceea ce poate rămâne nedistins în pronunțare poate de asemenea fi nedeosebit în scriere.

b. Pe cât posibil, trebuie făcută economie de semne grafice.

c. Este necesar să menținem legătura morfologică între cuvintele din aceeași familie (§ 8; despre aceasta, se va vorbi mai jos, § 113 și altele).

Dacă se admite că trebuie să avem atâtea litere câte foneme găsim în limbă, se impune să dresăm aici un inventar al fonemelor limbii noastre, paralel cu care să prezentăm lista literelor. Cititorul să nu se mire că acestea nu sunt înșirate în tradiționala ordine alfabetică: aceasta este și ea, ca și alte detalii pe care le-am văzut mai înainte, o rămășiță a unei perioade de anarhie în știința noastră. Pentru ce ordinea ar fi *a, b, c...*, pentru ce am amesteca vocalele și consoanele, și pentru ce fiecare dintre cele două grupuri ar fi înșirat la întâmplare, fără nici un criteriu logic? Gramaticii indieni au găsit încă de acum două mii cinci sute de ani o formulă mai justă și mai științifică. Alfabetul stabilit de ei conține întâi vocalele, de la cea mai deschisă la cea mai închisă, apoi diftongii, apoi consoanele, în ordine, începând cu cele al căror punct de contact este vârful

cerului gurii și continuând treptat până la cele care se pronunță cu buzele.

Prima noastră subîmpărțire va fi în vocale și consoane.

112. Vocalele izolate. Prin vocale izolate, înțelegem nu numai vocalele considerate fără nimic în jurul lor (situație în care, bineînțeles, nu le putem întâlni decât foarte rar, cel mult o singură dată pentru fiecare din ele), ci și vocalele în cuvinte, dar având în vecinătate numai consoane, urmând ca în paginile următoare să discutăm cazul vocalelor în grup, adică al vocalelor care au în imediata vecinătate alte vocale.

Vocalele limbii noastre sunt, în pronunțare, în număr de șapte, și anume: *a, e, i, o, u, ă, î* (în scris, se mai adaugă *â*, care marchează aceeași pronunțare ca *î*). Întrebuințarea a cinci dintre ele (deci toate, afară de *ă* și *î*), care sunt aproape generale, adică se găsesc mai în orice limbă, nu cere nici un fel de discuție specială. Ele sunt redată în scris fiecare prin semnul său, distinct de al celorlalte, după cum sunt distincte și fonemele pe care le reprezintă. Vom vedea aici, în ce le privește, numai câteva amănunte.

113. E. Pluralele ca *gulere, litere, opere*, cum și singularele de declinare a III-a ca *ginere, iepure* se termină în *-e* și nimeni nu se gândește să le scrie altfel. Dar dacă adăugăm articolul *-le*, din cauza lungirii cuvântului, există tendința de a-l scurta și a-l închide pe *e* dinaintea articolului, astfel încât ajunge să fie pronunțat *i* sau chiar dispăre. De aceea vedem uneori scris cu *i*: *gulerile, literile, operile, ginerile, iepurile* (*i* este mai răspândit la plurale). Aceasta este o greșeală, întâi pentru că *i* nu a devenit general în pronunțare, al doilea pentru că analiza morfologică ne arată că trebuie să avem un *e*: odată ce pluralul nearticulat e *gulere* etc., iar singularul nearticulat *ginere* etc., când adăugăm articolul *-le* nu putem obține decât terminația *-ele*. Scriind *literile*, ar trebui să ajungem și la pluralul nearticulat *literi*, care pare totuși imposibil. S-ar putea obiecta că cine pronunță *operile* trebuie

să și scrie așa. Dar atunci cei care pronunță fără nici o vocală ar trebui să scrie *operle*. Scrierea cu *e* este impusă aici de coeziunea morfologică a cuvintelor.

Se pronunță regional *bătrâneță*, *frumuseță*, cu pluralul în *-e*. Limba literară a adoptat formele cu *-e* la singular și cu *-i* la plural: *bătrânețe*, pl. art. *bătrânețile*.

114. Ǻ. Sunt aici de discutat probleme mai complicate. Foneumul pe care noi îl notăm cu *Ǻ* este rar în limbile europene, totuși nu necunoscut. Deoarece el a apărut printr-o modificare de pronunțare a lui *a* neaccentuat, notarea cu *Ǻ* (*a* scurt) e justificată; păcat numai că nu s-a adoptat același semn și în celelalte limbi care cunosc sunetul (de exemplu, albanezii scriu *ë*; dar bulgarii, în transcrierea cu alfabetul latin, folosesc litera noastră). În legătură cu ortografia, avem de discutat unele cazuri în care se ezită, sau cel puțin s-a ezitat, între *e* și *Ǻ*.

115. Ǻ după ș, j. Un prim conflict între *e* și *Ǻ* este de ordin regional. Consoanele șuierătoare *ș* și *j* au un efect deosebit, după regiuni, asupra vocalelor *e* și *i* următoare, cum și asupra diftongului următor *ea*. În Moldova, în această poziție, *e* devine *Ǻ*, iar *i* devine *î*, după cum diftongul *ea* se reduce la *a*: mold. *șăf*, *șî*, *șa*; *jăton*, *năcăjât*, *sluja*, față de munt. *șef*, *și*, *șea*; *jeton*, *necăjit*, *shujea* (influența unui *r* precedent poate fi neglijată, căci dacă în Moldova se pronunță *răli* în loc de *rele*, în scris nu apare decât forma literară; despre influența lui *ț* precedent s-a pomenit la § 113).

În schimb, în Muntenia *Ǻ* în aceeași poziție se schimbă în *e*: *ușă*, *grijă*, substantive de declinarea I (ca și *casă*, *gură*) devin în pronunțarea muntenească *ușe*, *grije*, ca și cum ar fi de declinarea a III-a (despre *a* transformat în *ea* se va vorbi mai departe, la diftongi). Femininul adjectivelor se formează adăugând un *-ă* la terminația masculinului, deci de la *lung* se formează *lungă*; tot așa, de la *urias*, femininul în Moldova este *uriasă*, pe când în Muntenia mulți pronunță *uriasē*. Aceeași este situația femininelor de la substantive, ca *tovarășă*.

Diferențierea se produce și la unele plurale: de la *șapcă*, pluralul normal e *șăpci*, după cum de la *bancă* e *bănci*; totuși, muntenii zic *șepci*. Infinitivele de conjugarea I întrebuintate ca substantive au pluralul cu *-ări*: *mâncare*, *mâncări*: muntenii pronunță însă de obicei *detașeri* (și singularul e rostit adesea *detașeare*). La aceleași verbe, persoana a 3-a singular a prezentului indicativ se termină în *-ă* (de la *aduna*, *adună*), dar în Muntenia mulți pronunță *îngrășe* pentru *îngrășă*; tot cu *-ă* se formează persoana a 3-a a perfectului simplu (de la *lucra*, *lucră*), dar mulți munteni zic *înfățișe*.

În sfârșit, mai trebuie pomenite derivatele: de la *șapcă*, *șăpcar* în Moldova, dar *șepcar* în Muntenia; de la *jale*, *jaf*, în Moldova *jăli*, *jăfui*, în Muntenia *jeli*, *jefui*; de la *înfricoșa*, *îngrășa* se formează *înfricoșător*, *îngrășământ*, pronunțate de mulți munteni *înfricoșetor*, *îngrășemânt*.

Principiul reproducerii pronunțării nu ne poate ajuta aici, de vreme ce se pronunță în două feluri, iar scrierea trebuie să fie unitară. Ne rămâne principiul morfologic, adică ar trebui acceptată peste tot acea pronunțare care menține coeziunea formelor de declinare sau de conjugare. Este foarte adevărat că aceleași efecte ca *ș* și *j* le produce și *i* consonantic, iar noi nu ezităm să scriem în cazul acesta cu *e*: substantive și adjective de declinarea I devenite de a III-a (*bătaie*, *bălaie*, dar articulat *bătaia*, *bălaia*), persoana a 3-a a verbelor cu *e* (*taie*, *tăie*), în sfârșit derivate (de la *iarnă*, *a ierna*). Dar în cazurile acestea schimbarea de pronunțare este generală, a cuprins toată țara, prin urmare nu se poate ezita în ce privește reproducerea ei în scris. În privința vocalelor precedate de *ș* și de *j*, nici măcar în Muntenia nu e toată lumea de acord asupra schimbării.

Ar urma deci să se scrie peste tot cu *ă* acolo unde vocala alternează cu *a*: în ordinea în care au fost discutate exemplele, *ușă*, *grijă*, *uriasă*, *tovarășă*, *șăpci*, *detașări*, *îngrășă*, *înfățișă*, *șăpcar*, *jăli*, *jăfui*, *înfricoșător*, *îngrășământ*. (Bineînțeles, cu *e*: *șef* și *jeton*.)

În principiu, aceasta este linia pe care a urmat-o *Îndreptarul*, dar nu chiar peste tot. Fără să se vadă suficient o justificare, se recomandă *jeli, jefui, jeratic, șepci* (*șepcar* lipsește) față de *jale, jaf, jar, șapcă*.*

* Pentru **Reguli de scriere și de pronunțare literară**, vezi DOOM₂, pp. XLIV–XLIX.

116. Sufixe -ărie, -erie. Problema a fost acută în deceniile trecute, când multe firme erau scrise greșit: *bererie* în loc de *berărie* și multe altele la fel. Cuvintele de acest fel au două origini și două forme diferite. Cele mai multe sunt formate în românește, cu sufixul *-ie*, de la numele, terminat în *-ar*, al celui care exercită profesiunea: de la *măcelar* se formează *măcelărie*, ca și *croitorie* de la *croitor*. Până aici totul e clar. Dar există și nume de profesii care, din motive de ordin fonetic (influența unui *i* precedent) sau pentru că sunt formate în alte limbi, cu alt sufix, se termină în *-er*, nu în *-ar*: *bărbier, frizer* etc. De la aceste nume, e normal ca derivatul să fie în *-erie*, nu în *-ărie*: *bărbierie, frizerie*. Iată deci o primă sursă de confuzii. Dar numele terminate în *-erie* mai au și altă origine, unele dintre ele provin direct din franțuzește, cum e cazul cu *drogherie, lenjerie, loterie, mercerie, parfumerie, papeterie*: nu avem în românește nici *drogher*, nici *lenjer*¹, *loter, mercer, papeter, parfumer*, dar nici forme cu *-ar* prin care să se explice derivatele în *-ie*. Acestea trebuie deci socotite corecte în forma cu *e*. Singur *papeterie* a fost înlocuit cu *papetărie*, formă care s-a impus.

Mai departe, publicul și-a putut face o socoteală lingvistică greșită: deoarece alături de *loterie, parfumerie* etc. avem pe *lot, parfum*, dar nu există numele vânzătorului, *loter, parfumer*, s-a putut crede că numele activității e derivat direct de la numele

¹ *lenjeră* a fost împrumutat din franțuzește, dar cu siguranță după ce se răspândise *lenjerie*.

produsului. Și, așa cum *parfumerie* a fost pus în legătură cu *parfum*, s-a crezut că se poate face și *bererie*, *lapterie*, direct de la *bere*, *lapte*. Au apărut astfel firme ca *hainerie* (derivat de la pluralul *haine*, nu de la *hăinar* și nici de la singularul *haină*, căci în magazin se vindeau multe haine, nu una singură), *lemnerie* de la *lemn*, deși nimeni nu pronunță altfel decât *berărie*, *lăptărie*, *hăinărie*, *lemnărie* și deși aceste cuvinte nu provin din franțuzește. Din cele arătate mai sus, rezultă clar că singura formă corectă este cea cu *ă*, peste tot unde avem în românește numele corespunzător în *-ar* (*berar*, *lăptar*, *hăinar*, *lemnar*).*

* Pentru **Reguli de scriere și de pronunțare literară**, vezi DOOM₂, pp. XLIV–XLIX.

117. Î. Vocala aceasta a dat cel mai mult prilej de discuție, deși, dacă ne referim numai la pronunțare, rezolvarea este extrem de simplă. Fonemul pe care noi îl notăm cu *î* nu este cunoscut decât de puține dintre limbile indo-europene, care îl notează, fiecare, altfel: rusa cu *ы*, galeza cu *y* (turca cu *[ɯ]* *i* fără punct etc.). Pe vremea când româna se scria cu litere chirilice, fonemul *î* n-a fost subiect de neînțelegere (în cele din urmă, se scria cu *ѣ*, un semn care, întâmplător, seamănă cu *î*). De când s-a inițiat scrierea cu litere latine, a început o gâlceavă care nici astăzi nu e stinsă. Cu toată acceptarea principiului: pentru fiecare sunet o literă, și cu toate că nu avem decât un singur sunet *î*, mulți au susținut ideea că trebuie să acceptăm două semne, *î* și *â*.

În latinește, sunetul nu exista, deci nici litera. Trebuia prin urmare creată, cu ajutorul unui semn diacritic. Desigur, la alegerea lui *î* a contribuit litera chirilică, asemănătoare, dar *î* este apropiat, în pronunțare, de *i* și adesea în flexiune cele două sunete sunt legate între ele (vezi mai jos). După *ș, j*, muiati, *î* se schimbă în *i*: *înfățișind*, *neglijind* (pronunțarea și scrierea corectă este cu *î*). Totuși, *î* al nostru nu are totdeauna la bază un *i* latin, ci, în

anumite situații (înainte de *n*, după *r*), și alte vocale s-au transformat cu timpul în *î*. De aceea, ortografia etimologică din secolul trecut a folosit toate vocalele latinești, dotate cu un accent circumflex, pentru a nota pe *î* (am citat exemple la § 10).

Mulțimea de semne pentru a nota pe *î* nu s-a putut menține: marea masă a populației nu avea de unde să cunoască formele primitive ale cuvintelor, și de altfel chiar cei care aveau datoria să le cunoască falsificau adesea datele științei, pentru a elimina astfel cuvintele de origine străină (vezi exemplul lui *gût* pentru *gît* la § 10).

Din vremea când se întrebuițau toate vocalele pentru scrierea lui *î* au mai rămas rare urme, de exemplu scrierea numelui propriu *Romniceanu* (de fapt, *Rômniceanu*) în loc de *Râmniceanu*, pentru ca numele să fie adus într-un fel oarecare în legătură cu *Roma*. În realitate, *Râmnicenii* sunt din *Râmnic*, localitate al cărei nume este de cea mai pură origine slavă (derivat de la *râba* „pește“, cuvântul înseamnă „iaz cu pește“).

Cu cele spuse până aici, s-ar părea că povestea s-a isprăvit și că s-a statornicit un singur semn pentru fonemul nostru. Dar nu e deloc așa. Alături de *î*, care a fost menținut, s-a mai păstrat și *â*, care a fost apărat cu înverșunare până la ultima reformă. S-a ajuns astfel la regula stabilită în 1903 și păstrată timp de cincizeci de ani, care poate fi dată ca model de incoerență: s-a hotărât să se întrebuițeze *î* la începutul cuvintelor (*însă*), la sfârșitul lor, adică la infinitivul unor verbe de conjugarea a IV-a care au un *r* înainte de vocala finală (*coborî*), cum și la toate derivatele acestora și la formele verbale unde *î* nu mai e final (deci *coborît*, *coborîi*, *coborîtor* etc.), în sfârșit la începutul părții a doua a cuvintelor compuse (*neîndurat*, *subînțele*). Ce ne facem însă cu concetățenii noștri care nu-și dau seama că *urî* este derivat de la verbul *a urî*? Și pentru ce toată combinația aceasta atât de complicată? Etimologia nu mai e respectată, deoarece *î* inițial provine uneori dintr-un *a* latin (de exemplu în *înger*, din lat. *angelus*), iar *î* interior adesea dintr-un *i* latin (de exemplu în *rîde*, din lat. *ridere*).

Reforma din 1953 a pus capăt încurcăturilor, stabilind că fone-mul unic *î* se scrie într-un singur fel, anume *i* cu accent circumflex. Dacă ar fi fost mai util să se scrie cu *â*, nimic n-ar fi împiedicat să se adopte această literă.* Dar sunt multe argumente împotriva ei. În primul rând, prin *î* păstrăm legătura cu vechea scriere chirilică. Mărturisesc că acest motiv nu mi se pare foarte important. Tot așa de puțin interesant mi se pare argumentul că *î* românesc nu provine decât în foarte rare cazuri dintr-un *a* latinesc (în general, înainte de un *n* sau de un *m* urmat de altă consoană). Mai interesant mi se pare să notăm că *î* alternează regulat cu *i*, în forme ca *vînd/vinzi* sau *tînr/tineri*, prin urmare scrierea cu *î* ajută la menținerea coeziunii temelor. În sfârșit, nu lipsit de valoare este argumentul că *ă* e format din *a* (cu care alternează în mod obișnuit) și n-ar fi bine să supraîncărcăm o singură vocală cu semne diacritice, ținând seamă de faptul că adesea în scrierea de mână nu s-ar diferenția suficient *ă* de *â*.

* Adunarea Generală din 17 februarie 1993 a Academiei Române a hotărât revenirea la „*â*” și „*sunt*” în grafia limbii române. Hotărârea a fost publicată în *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 51, 8 martie 1993: „[...] 1. Se va reveni în grafia limbii române la utilizarea lui *â* în interiorul cuvintelor și a formei *sunt* (*suntem*, *sunteți*), în conformitate cu hotărârile adoptate de Academia Română înainte de 1948, consecință a unui îndelungat proces istoric. [...]”

118. Proteste actuale. În mod surprinzător, în momentul de față un număr destul de mare de cetățeni sunt nemulțumiți de faptul că se scrie *cîine* și *pîine*, nu *câine* și *pâine*. Am primit numeroase scrisori în acest sens și am văzut și note în ziare și reviste. Motivul pe care îl invocă este că străinii nu pot face legătura cu latina dacă scriem cu *î* (în latinește, se zicea *canis*

și *panis*). N-a izbutit nimeni să-mi explice de ce tocmai la aceste două cuvinte se pune problema, și de ce nu la *lînă*, *mînă*, *cîmp*, *sîmbătă* și așa mai departe. Se vede însă că nici eu n-am fost în stare să explic suficient de clar că noi nu scriem pentru străinii care știu latinește, ci în primul rând pentru noi și, eventual, pentru străinii care știu românește, iar cei inițiați vor stabili ușor corespondența cu originalele latinești, chiar dacă scriem cu *î*.

119. Excepții cu *â*. *Îndreptarul* prevede, într-o notă la § 166, că numele de persoane se scriu așa cum e stabilit prin tradiție, deci cu consoane duble (*Negruzzi*, *Rosetti* etc.) și cu *â*: *Pârvan*, *Brâncuși*, *Vâlcovici*. Motivul principal este că nu e de dorit să introducem o nouă formă, care ar produce complicații în cataloage. Aici, trebuie să ținem seamă și de străini: fiind vorba de autori cunoscuți peste granițe, am risca să se creadă că e vorba de două persoane diferite acolo unde e, de fapt, numai una.

În situația aceasta este și numele țării noastre, care a continuat să se scrie cu *â* pe toate obiectele care mergeau în străinătate (mărfuri, vagoane de cale ferată etc.), până când s-a luat hotărârea să se generalizeze această formă.

120. U. Romanii aveau un singur sunet, și deci un singur semn (*V*), care corespundea lui *u* și lui *v* din românește. De aceea, unii se cred obligați până astăzi să scrie pe firme TEATRVL NAȚIONAL sau LICEVL LAZĂR etc., practică greșită, odată ce noi facem distincție în pronunțare între *u* și *v*.

Aici, trebuie să discutăm și situația verbului *sînt* (vezi § 10). În trecut, cu litere chirilice, s-a scris totdeauna așa, pentru că de fapt așa pronunța toată lumea. În poeziile mai vechi, peste tot *sînt* rimează cu *pămînt*, *cînt* etc., niciodată cu *unt* sau cu *mărunt*. După ce s-a renunțat la scrierea lui *î* cu *û*, cuvântul acesta singur a continuat să fie scris cu *u*, pierzându-se cu timpul circumflexul, dar pronunțându-se în continuare *sînt*. Pentru prima oară în vara anului 1927 am auzit pe cineva pronunțând *sunt*: lucrul

m-a uimit atâta de tare, încât n-am uitat până azi persoana și locul unde mă găseam. De atunci, această pronunțare s-a răspândit mult, dar nu s-a generalizat, iar reforma din 1953 a adus la loc pe *sînt*, care corespundea tradiției noastre milenare. Unii își închipuie astăzi că e vorba de o inovație și că în trecut se rostea *sunt*, de aceea încearcă să readucă la modă această formă.

121. Vocalele în grup. O greșeală foarte obișnuită este scrierea lui *cunoștință* cu doi *i* (deci *cunoștiință*), evident sub influența lui *știință*. Dar acesta din urmă este corect scris așa, căci tema verbului este *ști-*, la care se adaugă sufixul *-ință*, deci se formează derivatul *ști-ință* (la fel *fi-ință*). Dimpotrivă, *cunoștință* este format din tema *cunoșt-* (fără nici un *i*, vezi formele *cunoaște*, *cunosc*, *cunoscut*), prin urmare nu are decât un singur *i*, al sufixului (ca și *putință*, *credință* etc.). Bineînțeles, și verbul derivat, *încunoștința*, trebuie scris cu un singur *i* (pe când *înștiința* are, normal, doi).

Mai pomenesc aici de obiceiul greșit de a scrie prefixul *co-* cu doi *o* (*cooproprietar* etc.). Că prefixul este *co-* se poate vedea nu numai din limbile străine, de unde l-am împrumutat, ci chiar din limba noastră, unde avem formații ca *coautor*, *colabora*, *coincide* etc. Dar există și câteva exemple unde prefixul *co-* este adăugat la o temă care începe cu *o-*: *coopera*, *coopta* (totuși, se aude uneori pronunțarea *copta*), *coordona*. De aici pare să se fi răspândit scrierea greșită *coo-* în loc de *co-* (deși ar putea exista și o cauză mai generală, dacă ne gândim că și *pro-* a devenit de multă vreme *proo-* în cuvinte ca *prooroc*, din slavicul *prorok*; *Îndreptarul* recomandă forma veche, *proroc*).

122. Diftongii. Un diftong este o vocală, în general mai lungă, împărțită în două tranșe diferite, fiecare având alt timbru; de exemplu, prima tranșă poate avea timbrul *e*, iar a doua timbrul *u*, să zicem în cuvântul *leu*. Normal ar fi ca cele două vocale care constituie un diftong să nu fie notate cu aceleași litere ca atunci

când constituie două silabe diferite. În lucrările de lingvistică, există semne speciale cu care se marchează una din cele două vocale. În scrierea noastră obișnuită, nu se face diferența, ceea ce atrage după sine unele neajunsuri de care ne vom ocupa acum.

123. EA. Voi face abstracție aici de teoria lui Emil Petrovici, care socotește că *e* notează de fapt muiera consoanei precedente, așa cum, în *oa*, *o* marchează labializarea. Cred că această teorie este justă, dar pentru învățarea ortografiei ne putem dispensa de ea.

În cuvinte de origine străină ca *teatru*, *ocean*, în conformitate cu etimologia ar trebui să pronunțăm pe *e* despărțit de *a*: *te-a-tru*, *o-ce-an* (așa cum sunt folosite aceste cuvinte de poeții din secolul trecut). Deoarece însă nu s-a făcut nici un semn în scris la diftongi, s-a răspândit pronunțarea, care a devenit generală, cu diftong. Mai mult, chiar în nume proprii străine se produce aceeași schimbare. În franțuzește, *Orléans* se pronunță în trei silabe (*or-le-an*), pe când la noi mulți pronunță în două silabe, cu *ea* diftong. Cuvântul *supleant*, care deocamdată în limba literară are trei silabe, se pronunță popular, pe cât se pare, în două, căci mi se spune că ar exista forma de plural *suplenți*, ceea ce ar însemna că s-au luat ca model cuvintele cu diftong (să zicem *viclean-vicleni*).

Mai există și altă transformare, adusă, cred, tot de faptul că diftongii nu au semne speciale. De la pronunțarea (greșită) a lui *ea* într-o singură silabă, se trece la scrierea cu *i* în loc de *e* (deci *ia*) la unele cuvinte ca *cereale*, *ideal*, *impermeabil*. Astfel, se aude și se vede scris *ceriale*, *idial*, *impermiabil*, forme care, bineînțeles, trebuie evitate (vezi § 126).

124. OA. Pentru diftongul *oa*, problema e mai puțin importantă, deoarece exemplele de *o-a*, în două silabe, sunt mai rare și nu au pătruns, în general, în vorbirea maselor: *boa*, *coacuzat*, *coaliza* etc. Deși confuzia în scriere există și aici, cei care pronunță aceste cuvinte cunosc rostirea exactă, care deocamdată nu

pare periclitată. Ar fi de semnalat un singur lucru: faptul că ceea ce scriem *oa* este în realitate pronunțat *ua*. Justificarea pentru această notare este că în cele mai multe cazuri *oa* nu este decât o modificare, în anumite condiții, a vocalei *o* (*toată, moară, roagă* alternează cu *tot, mori, rog*). Dacă am scrie cu *ua*, legătura dintre diferitele forme ale aceluiași cuvânt ar fi mai greu de recunoscut.

125. EO. Nu voi stăruî mult nici asupra diftongului *eo* (de exemplu, în *vreo, pleosc*); acesta se pronunță de fapt *öo*, dar nu este necesar să modificăm scrierea tradițională și să introducem litera *ö*, pe care n-o mai întâlnim nicăieri afară de grupul discutat aici. În primul rând, scrierea cu *e* nu dă naștere la nici o confuzie, odată ce nu avem un diftong pronunțat *eo* care să se opună celui pronunțat *öo* (nu există deci opoziție fonologică); în al doilea rând, urechea noastră nu este sensibilă la detaliul acesta, tocmai pentru că nu-l avem pe *ö* ca sunet independent (chiar prezența lui în pronunțarea diftongului nu a fost sesizată de specialiștii români, ci a trebuit să vină un suedez, Alf Lombard, să studieze pronunțarea limbii române, ca să atragă atenția asupra acestui amănunt).

126. IA și EA. În schimb, va trebui să stăruim mai mult pentru a delimita raporturile diftongului *ea* cu *ia* și chiar, în anumite cazuri, cu *a*.

Ținând seamă de faptul că *oa* se pronunță de fapt *ua*, ar trebui să ne așteptăm ca *ea* să se pronunțe *ia*, dar lucrul nu se adeverește. Pronunțarea noastră normală distinge în cele mai multe cazuri cei doi diftongi. Dacă cineva pronunță *putia* în loc de *putea* sau *peatră* în loc de *piatră*, oricare dintre noi prinde imediat greșeala. Și nimeni nu va confunda pe *biată* (*femeie*) cu (*femeie*) *beată*, chiar dacă ordinea cuvintelor nu le-ar diferenția.

Totuși, există cazuri unde putem să ne găsim în încurcătură, să nu știm dacă trebuie să scriem cu *i* sau cu *e*. Este vorba de grupurile de tipul *cea* (sau *cia*), *gea* (sau *gia*) și *chea* (sau *chia*),

ghea (sau *ghia*). Notez că în timpul din urmă se răspândesc pronunțări ca *Lu-cean*, *so-ceal*, în două silabe, în loc de *Lu-ci-an*, *so-ci-al*. Am auzit și *Mar-țean* în loc de *Mar-ți-an*. Aici, de fapt situația ar trebui să fie clară și să ne orientăm după normele în vigoare. Mai greu este acolo unde urechea nu ne ajută deloc, și nu ne poate ajuta, pentru că de fapt nu avem nici *e*, nici *i*, ci o consoană șuierătoare sau palatală, urmată de un simplu *a*: scrierea fonetică este *ča*, *k'a*, *ğa*, *g'a*. Problema va fi reluată când vom vorbi despre consoane. Se cuvine să încercăm totuși o distincție ortografică a vocalelor.

Deoarece pronunțarea nu ne poate ajuta, singurul criteriu care ne rămâne este cel morfologic, prin urmare trebuie să ținem socoteală și aici de alternanțele vocalice. De vreme ce pluralul este *cepe*, singularul va fi *ceapă*, nu *ciapă*, căci *e* alternează cu *ea*, nu cu *ia* (pronunțăm *teacă/teci*, dar *piatră/pietre*); tot așa vom scrie *geam*, nu *giam*, pentru că diminutivul e *gemuleț*; *cheală*, nu *chială*, pentru că masculinul e *chel*; *ghetă*, nu *ghiată*, pentru că pluralul e *ghete*. După regula aceasta vom continua să scriem *chiabur*, căci pentru acest cuvânt nu găsim o formă din același radical pe care să o scriem cu *che-*; dar *ghiață* a fost corectat în *ghetă*, căci verbul înrudit e *înghețat*, iar substantivele din aceeași familie se scriu *ghetar*, *ghetușcă*.

127. Pronumele ea. Ne mai rămân o serie de cazuri unde principial suntem într-o postură mai bună, deoarece dispunem de diferențe de pronunțare. Este vorba, în primul rând, de pronumele feminin *ea*, care de fapt este pronunțat de toată lumea *ia* și nici nu cred că ar putea cineva să zică altfel. De ce totuși s-a încetățenit scrierea cu *e*? Broșura Academiei o recomandă cu argumentul că trebuie făcută distincția între acest pronume și verbul (la imperativ) *ia* (de ce nu și la indicativ?); nu ne explica însă de ce recomandă și la masculin scrierea *el*, în loc de *iel*, cum se pronunță, și de fapt cred că de la *el* vine scrierea neconformă cu pronunțarea (vezi § 133). Verbul *ia* nu prea are cum să fie confundat cu pronumele; în general, cum am mai spus,

nu trebuie să ne speriem de confuzii în scris acolo unde nu ne deranjează confuzia în pronunțare. Ca un element anecdotic, adaug că, în discuția care a avut loc în Secția de filologie a Academiei cu privire la reforma din 1953, George Călinescu a semnalat că se poate zice și *ia ia ia*, primul cuvânt fiind pronume, iar ultimul, forma articulată a substantivului *ie*. Logic ar fi ca pronumele să se scrie *ia*.*

* DOOM₂: **ea** [pron. *ia*] pr. [...]

128. Imperfectul verbelor de conjugarea a IV-a. Un caz aparte îl prezintă verbele de conjugarea a IV-a cu infinitivul în *-i*. La conjug[ările] a II-a și a III-a, situația e simplă, terminația persoanei întâi e *-eam* (*vedeam, prindeam*) și nimeni nu se gândește să scrie altfel (la conjugarea I nu este diftong: *cântam*; de asemenea, la verbele de conjugarea a IV-a cu infinitivul în *-î*; *coboram*). La verbele cu infinitivul în *-i*, în pronunțare, imperfectul nu prezintă nici o deosebire față de conjug[ările] a II-a și a III-a: de la *primi*, imperfectul este *primeam*. Înainte de 1932 totuși, Academia pretindea să se scrie *primiam*, pe motivul că trebuie păstrat *i* de la infinitiv. S-ar părea că acest argument se bazează pe principiul, pe care l-am apărat până acum, al menținerii coeziunii morfologice. Totuși, nu cred că poate fi admis, întâi pentru că e contrazisă categoric pronunțarea, al doilea pentru că este falsă ideea că imperfectul se formează de la infinitiv: de ce n-am introduce atunci pe *i* și la singularul prezentului indicativ, și n-am scrie, de exemplu, *primiesc* în loc de *primesc*?

E adevărat că unii îl introduc pe *i* și la conjunctiv, scriind *primiască*, formă manifest greșită. După cum conjugăm *cresc, crești, crească*, tot așa și *primesc, primești, primească*; diftongul *ea* nu e decât o transformare a lui *e* produsă atunci când în silaba următoare se găsește un *ă*. Ce amestec poate avea aici *i* de la infinitiv? Greșit recomanda deci broșura vechii Academii să se scrie *învechiască* în loc de *învechească*.

Dacă încercăm să marcăm la toate formele verbale legătura cu infinitivul, dăm acestui mod o importanță cu atât mai nemeritată, cu cât el este, în general, puțin folosit în limba noastră. Rolul ortografiei nu este să ne ajute să recunoaștem (numai în scris) de ce conjugare sunt verbele. Dacă ar avea acest rol, ar fi normal să-i cerem să ne arate că participiul *avut* e de conjugarea a II-a, pe când *pierdut* e de a III-a, că imperfectul *fura* e de conjugarea I, iar *hotăra* de a IV-a (sper că nimeni nu are pretenția să scriem *hotăria*, cum apărea uneori în trecut). Vedem din exemplele pe care le-am dat că nici nu e necesar să se recunoască de ce conjugare sunt verbele, când formele flexionare nu o arată singure. Adevărul este că, dacă toate verbele ar ajunge să fie conjugate la fel, aceasta ar constitui o simplificare, o sistematizare a limbii, deci un progres.

În fapt, timpurile noastre nu se formează de la infinitiv, ci provin din timpurile corespunzătoare latinești. Încă din Antichitate, imperfectul conjugării a IV-a a suferit influența cel[or] de a II-a și a III-a, introducându-i-se un *e* analogic (astfel, de la verbul „a auzi“, *audire*, imperfectul *audibam* s-a transformat în *audiebam*, formă care stă la baza lui *auzeam* al nostru). În unele cazuri, *e* a fost absorbit de consoana precedentă, de exemplu în *munceam*, unde *e* nu mai e decât un semn care arată cum se pronunță *c* (vezi § 126 și 145). Numai când înainte de terminație se găsește o vocală (ca în *cheltuiam*), scrierea cu *i* este justificată (vezi mai jos § 152).

Câteva cuvinte sunt poate necesare pentru a îndepărta un ultim argument. Ni s-a spus la un moment dat că forma regională și populară *vorghiam* nu se poate explica decât dacă pornim de la *vorbiam*, nu de la *vorbeam*. Cred însă că nimic nu obligă pe omul care învață să scrie, fără să fie lingvist, să dea explicația formelor regionale, care nici măcar nu sunt admise în limba literară. Altminteri vom ajunge să scriem și *vorbiesc*, ca să se poată explica prezentul regional *vorghesc*. În realitate, formele verbului se influențează una pe alta și nu este indispensabil să fi avut și la imperfect un *i* ca să explicăm forma cu *g*.

129. EA și A. Scrierea cu *ea* se ciocnește nu numai cu *ia*, ci și cu *a*. Am arătat mai sus (§ 115) că, cel puțin în sudul țării, consoanele șuierătoare *ș* și *j* au tendința de a palataliza vocalele următoare.

Când după aceste consoane urmează un *a*, se întâmplă, în graiul anumitor cercuri din București, să se degajeze un *e* înainte de *a*, ceea ce duce la crearea unui diftong *ea*. Astfel, se poate auzi pronunțarea *ușea*, *grija*, în loc de *ușa*, *grija* și tot așa *șeapcă*, *birjea* pentru *șapcă*, *birjar*, și chiar *îmbrățișeare*, *Botoșeani* etc. Se înțelege că, fiind vorba în toate aceste cazuri de pronunțări aparținând unor categorii restrânse, diftongul nu poate fi primit în scriere.

De asemenea, scrierile *detașeat*, *angajeat* trebuie evitate (participiul se formează cu *-at*, nu cu *-eat*, vezi exemple paralele ca *lucrat*).

O situație aparte au numeralele *șase* și *șapte*. Aici au existat cândva forme cu *ea*, dar e foarte probabil că actualele scrieri și pronunțări *șease*, *șeapte*, întâlnite la București, sunt recente, explicabile prin fenomenul descris mai sus. Acum vreo patruzeci de ani, eram profesor la un liceu din București, unde notele în catalog erau scrise la limba latină *șase* și *șapte*, la română *șease* și *șeapte*, iar la franceză, *șase*, dar *șeapte*! Mai multă incoerență nu se poate.

Și cuvântul *seamă* trebuie judecat aparte. La origine (în limba maghiară) nu era nici un *e* (magh. *szám*) și până azi pronunțarea în nordul țării este fără diftong (*samă*). Dar sudul a generalizat forma *seamă* (care se explică printr-un joc complicat de analogii) și aceasta a fost adoptată ca normă literară.

130. EA din E. Urmează acum la discuție o a doua categorie de cuvinte, unde *ea* este mai vechi decât *a*. Într-o fază trecută a limbii noastre, orice *e* accentuat se transforma în *ea* dacă în silaba următoare se afla un *ă* (eventual un *a*). De aceea găsim substantive care la plural au *e* (vocalismul primitiv), pentru că nu urmează un *ă*, pe când la singular se pronunță cu *ea* (*dimineată*–*dimineți*)

și verbe care la persoana 1 a prezentului au *e*, la a 3-a *ea* (*leg/leagă*). Aici nu este nici o problemă de scriere, căci ne călăuzim după pronunțare. Există consoane care au particularitatea de a absorbi pe *e* următor, când acesta nu este decât prima parte a unui diftong. Această absorbție a avut loc în condiții diferite și la diferite epoci în fiecare regiune a țării. Așa se face că vechiul *țeară* a devenit peste tot *țară* (până în deceniul al IV-lea al secolului nostru, mai scriau unii cu *e*), pe când *seară* se păstrează așa în sud și a devenit *sară* numai în nord. Norma actuală este ca în aceste cazuri să se scrie așa cum se pronunță în Muntenia.

131. Sufixul *-eală*. O categorie mai largă este aceea a cuvintelor formate cu sufixul *-eală*. În mod normal, de la *plictisi* se formează *plictiseală*, de la *momii*, *momeală*: consoana dinaintea sufixului este muiată și, când se adaugă *-ală*, prima vocală este colorată de consoana precedentă. Când însă consoana dinaintea sufixului este dură (*ș, j* etc.), ne putem aștepta ca sufixul să aibă forma *-ală*. Într-adevăr, așa îl găsim în nordul țării, de exemplu în Moldova se zice *roșală*, *zăpușală*, pe când în Muntenia se aude clar *roșeală*, *zăpușeală*. Dar nici în sud pronunțarea cu *e* nu e generală la toate cuvintele, de exemplu se pronunță de foarte mulți *greșală*.

S-a hotărât să se scrie peste tot cu *e*, ca să se pună în evidență că sufixul este *-eală*. Principiul ar fi just, dacă în adevăr aceasta ar fi unica formă a lui. Dar în primul rând la origine a fost peste tot *-ală*, în al doilea rând, mai important, rămân până astăzi derivate scrise fără *e*: pe de o parte cele unde sufixul e precedat de un *i* consonantic (de exemplu *croi-ală*), pe de altă parte cele unde analiza în părțile componente e mai puțin clară (de exemplu se recomandă scrierea *tânjală*, pentru că nu e sigur că e derivat de la *a tânji*). După părerea mea, ar trebui să se scrie cum se pronunță, astfel încât sufixul ar apărea sub două forme, potrivit cu pronunțarea. Faptul că singularului *greșală* i-ar corespunde pluralul *greșeli* n-ar fi supărător, de vreme ce avem

și alte exemple de alternanțe, unde *e* e primitiv (exemple s-au dat în paragraful precedent).*

* DOOM₂, p. XLVI: „[...]”

— **sufixe** se scriu și se pronunță: [...]

-eală (ca în *îndrăzneală*): *greșeală*, *oblojeală*, *tânjeală* (rar) «tânjire»;

Tânjeală se distinge astfel de *tânjală*; *înșală* se scrie cu **a** deoarece nu este substantiv, ci o formă verbală de la *a înșela*.“

132. Desinența -ează. Iată în sfârșit o problemă de morfologie. Am pomenit mai sus de verbe cu alternanță, de tipul *leg/leagă*. În același fel se conjugă verbe care au prezentul format cu *-ez*, de exemplu pers. 1 *înfățișez*, pers. a 3-a *înfățișează* (de notat că pers. 1 plural este totuși cu *ă*, *înfățișăm*, nu *înfățișem*: aici intervine regula generală, căci elementul *-ez* nu mai apare). Situația se complică pentru verbul *a așeza*, unde ne-am aștepta să se scrie *așează*, cum de fapt se pronunță. Dar norma este să se scrie *așază*, pe motiv că aici nu avem elementul *-ează*, ceea ce se dovedește prin faptul că găsim *-ez-* și la persoanele 1 și a 2-a plural. Adevărul e că exemplul nu e izolat: la fel ni se recomandă să scriem *înșală* și substantivul *șa*. În afară de faptul că această scriere nu corespunde pronunțării, mai am o rezervă; dacă acceptăm să scriem fără *e*, ar trebui să scriem și *așăzăm*, *înșălăm*, *șai*. Socotesc deci că mai corectă ar fi scrierea cu *e* la toate aceste cuvinte.

133. IE. Un diftong asupra căruia va trebui să discutăm mai mult este *ie*. Împotriva lui s-a dus un adevărat război, nu numai în ce privește scrierea, ci și pronunțarea. În textele noastre vechi, cu chirilice, găsim scris *elu* pentru *iel*, din cauză că în alfabetul slavon orice *e* începător de silabă se pronunța *ie*, deci era inutil să se mai noteze *i*. Când s-a introdus alfabetul latin, ar fi fost normal

să se scrie cum se pronunță, adică *iel*. A existat însă impresia că diftongul este străin și deci trebuie evitat, de aceea s-a recomandat scrierea cu *e*. Acum însă situația se schimbase și nu se mai pronunța *ie* orice *e* inițial, deoarece se introduseseră neologisme ca *elefant*, *erou*, *ermetic* cu *e* nediftongat. Urmarea a fost că unii au ajuns să pronunțe *eftin*, *ed*, *Ene*, cum vedeau scris, iar alții, constatând că se scrie *e* pentru *ie*, au început să pronunțe *iecou*, *Iemil*, *iepisod*. Defectele scrierii cu *e* în loc de *ie* erau numeroase:

a. Nu se potrivea cu pronunțarea.

b. Rupea legătura morfologică între formele aceluiași cuvânt, căci se scria *iartă* cu *i* (evident, dacă s-ar fi scris *artă* nu s-ar fi înțeles despre ce e vorba), dar infinitivul *erta*, și tot așa *iasă*, *iau*, dar *es*, *ei*. Și la derivate se ajungea la aceeași situație, căci se scria *iarnă*, dar *erna*. În românește însă, *ia* nu alternează niciodată cu *e*.

c. Nu satisfăcea nici tendința etimologică, pentru că în multe cazuri pronunțarea cu *i* este justificată de istoria cuvintelor române și slave, de exemplu în *ierna* (lat. *hibernare*), în *caiet* (fr. *cahier*, prin intermediarul polon *kajet*), în *ierta* (lat. *libertare*), în *boier* (v. sl. *boljarinŭ*) și multe altele; în *iepure* (lat. *lepore-*), *i* reprezintă în mod normal pe latinul *l*, care a fost „muiat”; în cuvinte ca *ied*, *iese* (lat. *haedus*, *exit*), diftongarea s-a produs încă din perioada latină.

d. Îndemnați de forma scrisă, dar și de o falsă distincție, unii ajung să nu-l mai pronunțe pe *i*, ceea ce uneori dă naștere la confuzii. Se aud astfel pronunțări „înțepate” ca *epure*, *este*, *el* (fără *i*), și lucrul merge și mai departe, pentru că *ie* este înlocuit cu *e* și după consoane: zic unii *mercuri* în loc de *miercuri*, *ferbe* pentru *fierbe*, *petre* în loc de *pietre* (unde de altfel diftongul este perfect justificat din punctul de vedere al istoriei limbii, de vreme ce formele *fiartă*, *piatră* nu se pot scrie fără *i*). Confuzia poate fi dăunătoare, căci în pronunțarea pretențioasă *miere* ajunge să se confunde cu *mere*, ceea ce face ca în comerțul nostru să se vorbească de *miere de albine*, deși, cel puțin la noi, nu există altfel de miere decât de albine.

Falsa distincție care consistă în suprimarea lui *i* înainte de *e* s-a extins și la diftongul *ia*: deoarece sentimentul alternanței lui *ie* cu *ia* și a lui *e* cu *ea* este viu în mintea vorbitorului, cei care pronunță *ferbe* ajung să zică și *fearbă*. Am auzit astfel la Iași spunându-se, desigur extrem de „distins“, *Peața Unirii*.

Câteodată, suprimarea lui *i* duce chiar la deformarea cuvântului în pronunțare. Grecescul *hieros* „sfânt“ (cu *i* vocalic) e păstrat în diferite compuse care, în conformitate cu pronunțarea greacă modernă (și cu cea franceză), au pierdut pe *h* inițial; acum, unii renunță și la *i* și astfel se ajunge la scrieri și la pronunțări ca *erarhie*, *eroglfe*. În felul acesta, se pierde complet sentimentul legăturii cu *arh-iereu*, *proto-iereu* etc. Unii, după suprimarea lui *i*, reintroduc pe *h* și astfel scriu și pronunță *heroglfe*, formă de asemenea greșită.

Broșura din 1932 a Academiei Române a restabilit pe *i*, în cele mai multe cazuri, înaintea lui *e*. Excepție a făcut, fără să explice de ce, pentru pronumele *el* și pentru formele verbului *a fi* (*ești*, *eram* etc.). Pentru acestea din urmă s-ar întrevedea o explicație, anume că s-a încercat să li se dea un aspect cât mai apropiat de al originalelor latine, în dauna criteriului fonologic.

Îndreptarul actual a reținut scrierea cu *ie*, recomandând să se noteze *Ploiești* etc., dar a menținut excepțiile pomenite mai sus. Fiind deprinși cu ele, ni s-ar părea curios, la prima vedere, să scriem *ieste*, *iel*, cum se pronunță corect. De fapt, și scriem așa numele *Iele*, care nu e decât o formă ocolită de a numi *Rusaliile*, ființe periculoase după mintea superstițioșilor (li se mai zice și *Dânsele*). Scrierea cu *i* a fost admisă aici, desigur, pentru că etimologia nu era clară pentru toată lumea.

Un ultim amănunt care complică scrierea. Conform tradiției mai vechi, se pronunță *ie* nu numai la începutul cuvintelor, ci și în interior, dacă precedă o vocală; dar deoarece nu se putea pronunța decât *ie*, s-a socotit că nu mai e nevoie să fie notat *i*, astfel că ne-am deprins cu scrieri ca *vie* (pronunțat *viie*), *Nicolae* etc. Încurcătura a început și aici când s-au împrumutat cuvinte

occidentale pronunțate fără *i*: *idee*, *agreez*, *creez* etc. Deoarece nu se marchează în nici un fel diferența, unii au început să pronunțe *ideie*, *agreiez*, *creiez*, ceea ce rupe legătura cu *ideal*, *agrea*, *creație* etc. Soluția justă după părerea mea (care însă nu s-a admis) ar fi fost să [se] scrie cu *i* scurt peste tot unde se pronunță cu *i* consoană, deci *viie*, dar *idee*.

134. EI. Multă bătaie de cap a dat, și în parte mai dă, scrierea genitivului singular al substantivelor feminine: *noptii* sau *nopteii*? *găinii* sau *găinei*? *casii* sau *casei*? *muștii* sau *muștei*? De remarcant că în pronunțare nu e în general nici o deosebire între aceste cuvinte: toate se pronunță cu *i*, deci *toiul nopti*, *pielea găini*, *lumina luni*, *direcția bănci*, *timpul mesi*, *vârful casi* și așa mai departe. Cu totul împotriva pronunțării, Ovid Densusianu scria și cerea să scriem cu toții peste tot *-ei*: *nopteii*, *băncei*, *lunei* etc., pe motiv că în textele noastre vechi genitivul se forma cu *-ei* (se scria *noptiei*, *casei* etc.). Argumentul e nevalabil din două puncte de vedere: întâi, că discutăm scrierea de azi, nu pe cea din secolul al XVI-lea, și al doilea, cum vom vedea în curând, pentru că triftongii au în general tendința de a se reduce în pronunțare la diftongi, prin suprimarea vocalei din mijloc, ceea ce s-a întâmplat și în cazul nostru (înainte de a se fi ajuns la pronunțarea de azi, cu o vocală simplă, *i*).

Deoarece s-a scris *nopteii*, *băncei*, unii au ajuns să și pronunțe așa, având impresia că prin aceasta se arată distinși. Pe cât mi se pare, astăzi a fost părăsită formula pretențioasă. Prezența lui *e* a avut timp să lase totuși unele urme în structura genitivului. E vorba de faptul că desinența *-i* atrage unele schimbări în vocalismul temei; dacă se înlocuiește *-i* cu *-e*, schimbările sunt anulate. Astfel, au apărut genitive care conțineau diftongul *oa* în loc de *o*, de exemplu *moarei*, *scrisoarei*, *sărbătoarei* în loc de *morii*, *scrisorii*, *sărbătorii*; în timpul dictaturii antonesciene, s-a făcut *o lege de apărare a onoarei*; în opera „Carmen” se menține, cred, până azi, *aria floarei*. La fel apare *ea* în loc de *e* în *cearei de*

parchete (pentru *cerii*), *a* în loc de *e* (s-a zis într-o vreme *politica pomanei* pentru *pomenii*) și chiar genitivul nearticulat ajunge să fie afectat de aceste transformări (am văzut scris *în serviciul adevăratei ordine*, în loc de *ordini*). Mai amintesc și de schimbările consonantice: *amendei* în loc de *amenzii*. Se vede deci că felul de a scrie desinența genitivului nu este indiferent pentru gramatică.

Regula stabilită de vechea Academie în această privință este destul de judicioasă: genitivul articulat este considerat egal cu genitivul nearticulat plus articolul *-i*, deci alături de (*unei*) *nopti*, *bănci*, *fete*, *mese*, formăm pe *nopti-i*, *bănci-i*, *fete-i*, *mese-i*. Această regulă are avantajul că menține legătura morfologică între forma articulată și cea nearticulată.

Unii formulează regula astfel: se pornește de la nominativul plural nearticulat, care este, de fapt, egal cu genitivul singular nearticulat: *două nopti*, *bănci*, *fete*, *mese*, ca și *unei nopti*, *bănci*, *fete*, *mese*. Această practică nu e justificată, întâi pentru că există substantive care nu au plural, dar au genitiv singular (de exemplu, *ilaritate*, *ilarități*) și al doilea pentru că nimic nu ne îndreptățește să legăm genitivul singular articulat de nominativul plural nearticulat, ceea ce de altfel ar distruge tocmai justificarea morfologică a regulii.

Mai grav e că există cazuri de nepotrivire: se zice *culoarea pielii*, deși genitivul nearticulat e (*unei*) *piei*. În sfârșit, există și substantive care nu au nici genitiv singular nearticulat, dar au formă articulată, de exemplu *mazăre*. În această situație, ca o concesie făcută formei pretențioase, se prescrie forma cu *-ei*. Altă concesie, mai larg aplicată, privește substantivele care au nominativul singular nearticulat terminat în *-ie*: de la *bucurie*, genitivul nearticulat este *bucurii*, deci forma articulată ar trebui să fie *bucuriii*; s-a considerat că nu e bine să fie trei *i* la rând (deși se prescrie forma de plural articulată *copiii*), astfel că norma actuală este *bucuriei* (vezi § 138).

Scrierea cu *e* are în general un cusur: ruperea scrierii de pronunțare se justifică prin dorința de a menține unitatea morfologică,

dar în realitate această unitate este distrusă; cu cât ar fi mai simplu și mai unitar să constatăm că genitivul articulat se formează cu *-i* și să scriem toate substantivele așa! Problema mai prezintă însă și alte aspecte și va trebui reluată în paragrafele următoare.

135. Diftongii cu *i*. Scrierea diftongilor prezintă în general dificultăți, dar mai ales cei care au în partea a doua un *i* (în oarecare măsură și cei cu *-u*) suscită discuții complicate. Aici voi fi obligat să tratez și probleme care nu privesc numai diftongii, dar care sunt strâns legate de felul cum scriem diftongii. Trebuie să spun că, spre deosebire de celelalte vocale, *i* și *u* apar adesea ca semivocale sau chiar ca consoane (un sunet este vocală numai dacă formează centrul unei silabe; astfel, *i* este vocală în *mire*, dar nu este vocală în *iarnă*: după unii, grupul *ia* din acest cuvânt este un diftong, în care *i* este o semivocală, iar după alții *ia* este format dintr-o consoană, *i* numit și *iot*, și o vocală, *a*).

În ce-l privește special pe *i*, în poziție finală de cuvânt (uneori și la sfârșitul unei silabe interioare), el mai marchează și o simplă muiere a consoanei precedente, ca în *bani* (unde nu putem deosebi decât trei sunete: *b*, *a* și *n* muiat). Apoi *i* mai este și un semn ortografic pentru a marca o anumită pronunțare a lui *c* și *g* (în *veci*, *tragi*). Este cam mult pentru o singură literă. Se mai adaugă încă un amănunt: dacă la ceilalți diftongi posibilitatea de a-i confunda în scris cu un grup de două vocale în silabe deosebite este destul de redusă, deoarece nu avem decât puține cuvinte în care grupurile ca *ea* sau *oa* să poată fi citite în două feluri (împreună sau separat, vezi mai sus) și astfel să aibă două înțelesuri diferite, pentru diftongii cu *i* această posibilitate apare foarte des. Astfel, între *o* plus *i* de exemplu, în două silabe diferite, și diftongul *oi*, există o diferență fonologică. Bunăoară, cuvântul *foi*, în două silabe, este infinitivul sau perfectul simplu al unui verb, pe când într-o singură silabă, este pluralul unui substantiv. Nu e deci același cuvânt în *cartea are multe foi* și în *băiatul se foi multă vreme până să adoarmă*. La fel e diferență între (eu) *îndoi* și (el) *îndoi*,

între (eu) *birui* și (el) *birui* și multe altele. Un cuvânt ca *lei*, citit cu diftong, ne dă o formă nearticulată, iar cu două vocale separate, o formă articulată. Pentru a evita confuzia, se recurge în cazul al doilea la scrierea cu doi *i* (*leii*), ceea ce nu simplifică ortografia. Problema s-ar pune la fel și pentru *u* (*leu*, cu diftong, nearticulat, iar fără diftong, articulat), dacă în scris nu s-ar păstra *l* final, dispărut de mult în pronunțare (vezi § 169).

136. Pronunțarea lui *i*. Să ne mai oprim și la întrebuintărea lui *i* ca semn al pluralului la substantivele și adjectivele terminate în consoană (și la unele aparținând altor tipuri) și ca semn al persoanei a doua la prezentul verbelor: *buni, soți, dragi, porumbi; amâni, scoți, bagi, strâmbi*. În pronunțare, este foarte mare deosebire între diversele exemple. La *drag*, pl. *dragi*, *sac*, pl. *saci*, *brad*, pl. *brazi*, *cot*, pl. *coți*, *bas*, pl. *bași*, *mânz*, pl. *mânji*, în fapt pluralul se formează prin modificarea consoanei finale a temei, după cum și la verbe ca *leg/legi, fac/faci, cad/cazi, scot/scoți, las/lași*, persoana a doua nu primește un adaos la sfârșit, ci își modifică numai consoana finală: *s* se schimbă în *ș*, *t* în *ț* etc. Litera *i* în asemenea cazuri nu reproduce nimic din pronunțare.

În a doua serie de cazuri ca *soț*, pl. *soți*, *solz*, pl. *solzi*, *moș*, pl. *moși*, *ghiuș*, pl. *ghiuși*, nu mai poate fi vorba de transformarea lui *s* în *ș* sau a lui *t* în *ț* etc. Foneticienii notează de obicei la fel singularul și pluralul, de exemplu scriu *cei doi soți*. Pentru nespecialist însă, pare neîndoios că formele scrise cu *-i* diferă de cele fără *-i*, deoarece numai cu ajutorul acestei diferențe putem stabili o deosebire între singular și plural. Ce e drept, într-o parte a țării, se simte o ușoară muiere a consoanei finale la plural. Numai în cuvintele ca *ochi, mușchi, piei* nu există nici o diferență, nici măcar închipuită, între singular și plural. Multă vreme, în această situație s-a menținut la singular un *u* scurt final, pe care, cel puțin în limba literară, nu-l mai pronunța nimeni de multă vreme. Ultimele dispoziții l-au suprimat, cred că fără pagubă pentru înțelegere.

Mai departe, dacă trecem în revistă substantivele ca *rob/robi*, *lup/lupi*, *pantof/pantofi*, *fîrav/fîravi*, *monah/monahi*, *pom/pomi*, *somn/somni*, *tânțar/tânțari*, constatăm că, în ciuda afirmațiilor contrare ale unor specialiști, simțim precis o diferență de pronunțare între singular și plural. În cazul lui *-l*, în majoritatea exemplor, *-i* final a muiat consoana anterioară, care a dispărut, lăsând pe *i* ca semn al pluralului: *cal/cai*, și numai în cuvintele noi avem la *-l* aceeași situație ca la celelalte consoane discutate în prezentul alineat: *șacal/șacali*. Ce e drept, nu se poate spune că, în pronunțare, la consoana finală a singularului se adaugă o vocală. E vorba numai de muierarea acelei consoane (la fel la verbe ca *rupi*, *dormi* etc.). În sfârșit, o situație asemănătoare avem în cazul unor grupuri de consoane ca *șt, jd*: *prost/proști*, și chiar la singular în *câști*, *grajd* (pronunțat mai adesea *grajdi*), ba și în mijlocul cuvintelor: *știucă* se pronunță, evident, altfel decât *ștucă*.

137. Greșeli de citire. Fiind vorba de altceva decât de vocala *i*, urmează că ar trebui să găsim alt semn decât litera *i* pentru a o exprima. Că este necesar să distingem în scris cele două feluri de pronunțare se poate arăta în modul cel mai convingător dacă ne referim la numele proprii (care adesea nu ne sunt cunoscute dinainte în momentul când le citim). Numele de origine grecească *Mavrogheni* trebuie rostit așa cum e scris, deci cu *i* vocală. Am auzit însă adesea în București zicându-se *strada Mavrogheni* ca *strada Olteni*, deci scurtat cu o silabă. Cuvântul *deși*, compus din *de* și *și*, este pronunțat uneori de elevi într-o singură silabă, întocmai ca pluralul adjectivului *des*, pentru că în scriere nu se distinge *i* silabic de *i* nesilabic. Elevii citesc adesea *îndeòsebi*, cu accentul pe *o*, în loc de *îndeosèbi*.

Numele de persoană *Surlașu* („cel care cântă din surlă“), scris ardeleneste cu *i* (*Surlașiu*), a căpătat o silabă în plus, și încă una accentuată, căci se pronunță cu accentul pe *i*; la fel numele moldovenesc *Oieru*, scris *Oeriu*, a ajuns să fie pronunțat cu accentul pe *i*. Aici desigur vorbitorii au făcut confuzie cu numele de origine

grecească, de felul lui *Gheorghiu, Vasiliu*, unde accentul este corect pus pe *i*. În schimb, *Barabanciu*, care la origine are accentul pe *i* (este „cel care bate *barabana* sau *darabana*“, format ca *hangiu*), e pronunțat de obicei cu accentul pe ultimul *a*: *Barabânciu* (ca *Stanciu*).

Să mai adaug că soluția care se va găsi la pluralul substantive-
lor masculine va trebui să fie aplicată și la cele feminine ca *găini*,
chiar dacă aici nu se poate face confuzie la citire. Dar înainte de
a face o propunere concretă, se cuvine să mai vedem câteva fapte.

138. Scriere neconsecventă. Pluralul substantivelor și persoana a doua a verbelor a căror temă se termină în vocală mai ridică și alte probleme. La singularul *fiu*, rădăcina este *fi-* (*u* în cazul acesta este semnul singularului), la care, în teorie, adăugăm un *-i* pentru a forma pluralul. La fel de la *copil*, pluralul trebuia să fi fost *copili*, dar, după muiera lui *l*, obținem la plural *copi-*, la care se adaugă *-i*, semnul pluralului. Aceeași situație se creează la prezentul verbului *a ține*: persoana a doua singular, după muiera și dispariția consoanei finale a temei, *-n-*, ajunge să prezinte și ea doi *i*, tema *ți-* plus desinența *-i*. Iar dacă la un substantiv plural ca *fii, copii* mai adăugăm și articolul hotărât, care se prezintă tot sub forma *-i* (dintr-un mai vechi *-li*), ajungem la seria bizară de trei *i* (*fiii, copiii*), care nici pe departe nu corespunde pronunțării. Discordanța apare și la perfectul conjugării a IV-a: de la tema *găsi-*, cu adăugarea desinenței persoanei întâi *-i*, ajungem la forma *găsii*, care, bineînțeles, nu corespunde pronunțării.

Inconsecvența apare clar dacă punem alături următoarele fapte: **1.** Se scriu la fel cuvinte pronunțate diferit: **a.** (eu) *birui* și (el) *birui*, (două) *boli* și (el) *boli*; **b.** (protecția) *muncii* și (eu) *muncii*; **c.** *pustiii* (codri) și (eu) *pustiii*. **2.** Se scriu diferit cuvinte pronunțate la fel: **a.** *miniștri* și *miniștrii*; **b.** *pustiii* și *pustiei*.

139. Greșeli de ortografie. În această situație, nu trebuie să ne mirăm dacă foarte mulți dintre noi nu sunt în stare să scrie

fără greșeli de ortografie. Pluralul de la *muncitor* se formează cu muierea consoanei finale, dar noi îl scriem cu un *-i*, final, nepronunțat. Forma articulată, care se pronunță într-adevăr cu un *-i* final, este scrisă cu doi *i*, deci cu unul mai mult decât ar fi normal. Rezultatul este că oamenii se încurcă, mulți scriu, așa cum pronunță, (*granițele*) *țări* în loc de *țării*, (*dușmanii*) *păci*, în loc de *păcii*, *fii* (*mei*) în loc de *fiii*. Dar dacă învață că acolo unde pronunță un *i* trebuie să scrie doi, ajung să scrie și *noștrii* în loc de *noștri* (deși acest cuvânt nu poate avea formă articulată). În caietele elevilor am văzut adesea scris *prăziile*, *porțiile*, în loc de *prăzile*, *porțile*, căci au învățat că trebuie scris cu doi *i* acolo unde *i* formează silabă (vezi mai sus, § 121, și cazul lui *cunoștiință*, *încunoștiința*, explicat altfel). Dacă însă li se explică că trebuie scris cu un singur *i*, atunci scriu *să vi la mine*, deși *vii* se compune din tema *vi(n)-* și desinența persoanei a doua, *-i*; ba chiar am avut ocazia să văd scris și *corăbile* în loc de *corăbiile*, deși aici fiecare dintre cei doi *i* aparține altei silabe. Așa se face că nimeni nu mai știe dacă trebuie să scrie *fii frumoasă* cu doi *i* și *nu fi rea* cu unul singur. Confuzia cea mai frecventă se face însă la cuvintele ca *miniștri*, *negri*, care după regula oficială trebuie scrise cu un *i* la forma nearticulată și cu doi *i* la cea articulată, deși pronunțarea este aceeași (din cauză că, în urma grupului de consoane *tr* sau *gr*, *-i* final nu s-a putut scurta și deci nu s-a redus la aproape nimic, cum e cazul când înaintea lui găsim o consoană simplă, de exemplu în *țânțari*).

140. Trebuie o distincție. Din toate cele arătate mai sus, reiese clar, cred, că trebuie să distingem în scris diferitele feluri de *i* și de *u*. Există mai multe metode de a face această distincție. Pentru *u* (despre care vom discuta mai departe), există posibilitatea de a marca faptul că formează silabă, fie scriindu-l cu *w* (cum fac lingviștii francezi), fie cu un *u* la care adăugăm dedesubt un semicerc întors (*u*, cum fac în special lingviștii germani). La fel pentru *i*, în aceeași situație, francezii folosesc semnul *y*,

germanii semnul *i*, și se mai întrebuițează și *j*. Pe acesta din urmă, noi îl folosim cu altă valoare, deci trebuie să-l excludem din discuția prezentă. Celelalte semne pomenite complică în oarecare măsură scrierea: semnele franțuzești sunt întrebuițate uneori cu alte valori, cele germane pretind fabricarea de semne speciale, deci cred că e mai bine să nu ne oprim la ele. Lăsând deocamdată la o parte pe *u*, a cărui problemă este de altfel mai simplă, mă voi ocupa pentru moment numai de *i*.

Specialiștii au obiceiul să noteze muierea consoanelor, produsă de obicei de un *i* următor, prin semnul tipografic numit „primă” (de exemplu, *buni*, *mari* se scriu *bun'*, *mar'*). Noi am rezervat „prima” pentru a marca accentul, prin urmare nu o mai putem folosi în altă funcțiune. În afară de aceasta, socotesc că, dacă adoptăm semne în plus, ele trebuie să fie cât mai puțin numeroase, ca să nu complicăm tiparul. Și cred că, din toate felurile actuale de *i*, putem să facem numai două categorii: *i* care formează silabă și *i* care nu formează silabă. Cel dintâi urmează să se scrie în același fel ca până acuma, ca și în celelalte limbi. Pentru cel de-al doilea, ne trebuie un semn aparte, și anume putem adopta unul care nu este chiar nou în scrierea noastră, anume *i* scurt (*ĩ*).

141. *I* scurt. În textele noastre mai vechi, într-adevăr, se întrebuița acest semn, și foloasele pe care le aducea erau mari (eu l-am folosit în teza mea asupra numelor de agent, tipărită în Franța în 1929). A fost eliminat, fără îndoială din cauză că latinii nu-l foloseau (ei scriau *i* și pentru *i* consoană). Au fost unele discuții cu privire la această chestiune, dar în general apărătorii lui *i* scurt nu au pus problema în toată amploarea ei, ci s-au mulțumit să citeze posibilitatea de confuzie între *vecinică*, diminutivul de la *vecină*, și *vecinică*, adjectivul derivat de la *veci*. La aceasta s-a răspuns destul de ușor că adjectivul este mai curând *veșnică* și că, la drept vorbind, chiar dacă îl scriem *vecinică*, tot nu avem sunetul *i*, ci numai o pronunțare specială

a lui *c*. Adevărul este că posibilitățile de întâlnire a celor două cuvinte omonime sunt minime și în general cuvintele comune nu ne fac mari dificultăți. Mai complicată e situația numelor proprii: în loc de *Peci-ca*, în două silabe, mulți zic *Pe-ci-ca*, în trei silabe. Tot așa pentru *Voi-la*, în două silabe, mulți zic *Vo-i-la*, în trei. Problema este însă mult mai amplă, cum cred că s-a văzut și până aici. Este nevoie de un semn în plus, chiar și numai în scopul de a simplifica scrierea, iar *i* scurt ar juca foarte bine acest rol. Când se pregătea noua ortografie din 1953, am pledat pentru *i* scurt, fără succes: mi s-a răspuns adesea, de persoane din public, că „ar fi greu de învățat“, că trebuie să simplificăm, nu să complicăm. Dar complicațiile vin de la nepotriviri, nu de la numărul literelor; dacă am avea un singur semn pentru *a* și *e*, de pildă, nu s-ar putea vorbi de o simplificare. Sunt de acord că pentru cei care au învățat să scrie într-un fel e greu să se deprindă cu alt fel, dar trebuie să ne gândim în primul rând să ușurăm munca copiilor, pentru care n-are de ce să fie grea scrierea cu *i* scurt, de vreme ce corespunde pronunțării cu care sunt obișnuiți.

142. Folosirea lui *i* scurt. În cazul când *i* este partea a doua a unui diftong, semnul scurtării marchează faptul că *i* nu formează singur silabă. În felul acesta distingem, de exemplu, pe *haină*, obiect, de *haină*, femininul adjectivului *hain*. La fel evităm confuziile, pomenite mai sus, între *foi*, pluralul de la *foaie*, și *foi*, perfectul sau infinitivul verbului a *foi*, între (eu) *birui* și (el) *birui* etc.

Când *i* este partea întâi a unui diftong (sau semnul muierii consoanei anterioare), de exemplu în *piatră*, *fiarbă*, pericolul de confuzie nu e prea mare. Totuși, clarificăm situația dacă scriem *vier*, pentru cel care se îngrijește de vie, și *vîer* pentru porc mascul. Se evită apoi posibilitatea de a se citi greșit un cuvânt pe care-l întâlnești prima dată, de exemplu *diafan*, unde *di-* formează o silabă, s-ar putea rosti ca *dîavol*, unde prima silabă este *dîa-*. În orice caz, scriind cu *i* scurt în toate cazurile pomenite, nu

aducem nici o supărare nimănui, căci marcăm exact deosebiri de pronunțare.

143. Terminațiile -ii și -iii. Mai multă discuție merită scrierea terminațiilor de plural și de genitiv feminin, unde întâlnim doi și chiar trei *i* la rând. Scrierea actuală distinge trei tipuri de terminații: *-i* (ca în *cai*), *-ii* (ca în *caii*), și *-iii* (ca în *fiii*), fără să mai vorbim de tipul artificial *-iei* (*familiei*) și de marcarea muierii (ca în *toți*). Am arătat că aceste tipuri nu corespund tipurilor de pronunțare, care sunt de altfel mai numeroase: *-i* scurt (ca în *cai*), *-i* vocalic (ca în *caii*), *i* vocalic plus *-i* scurt (ca în *herghelii*), *i* vocalic plus *-i* vocalic, deci două silabe distincte ca în *copiii* (pronunțat, de fapt, *copi-i*) și, în sfârșit, *i* vocalic plus *i* vocalic plus *-i* scurt (ca în *pustiii*, persoana întâi a perfectului simplu de la *a pustii*).

Toate aceste categorii pot fi perfect distinse între ele și marcate fonologic, dacă întrebuițăm pe *i* scurt: *-î*, *-i*, *-îi*, *-ii* *-iii*. Imediat ce ar învăța valoarea lui *i* scurt, orice om care vorbește bine românește ar ști cum să scrie toate cuvintele care astăzi îl încurcă atâta din cauza seriilor de *i*. Pe de o parte, semnul de muieră se pune numai după consoane, deci nu poate fi luat ca element de diftong. Scriind cu *i* scurt, n-am mai da posibilitatea de confuzie între *țări* și *țari(i)*, *păci* și *păci(i)* etc., nici nu s-ar mai pronunța *Mavrogheni* în loc de *Mavrogheni*. Pe de altă parte, s-ar scrie, simplu și ușor, *cartea are foi*, *băiatul se foi*; *eu îndoî*, *el îndoi*, *eu biruî*, *el birui*; *doi lei*, *toți lei*; *doi copii*, *toți copii*; *el găsi*, *eu găsiu*, *capul familiei*, *dicționarul Academiei*; *două boli*, *el boli*; *protecția munci*, *eu muncii*; *pereți pustii*, *pustii pereți*, *eu pustii*; *doi miniștri*, *toți miniștri*; *să vii la mine*. De la *popă* ar fi următoarele patru scrieri: *doi popi*, *calul popi*, *eu mă popii* și *rânduiala popii* (scris azi *popiei*). După cum se vede, toate pot fi clar distinse.

Subliniez, chiar dacă nu e nevoie, că e vorba aici de o propunere, care nu poate fi pusă în aplicare decât dacă, vreodată, va fi aprobată în mod special.

144. *Fi și fii*. O scurtă digresiune cu privire la formele imperativului. În românește, forma negativă a acestui mod, la persoana a doua singular a prezentului, este egală cu infinitivul precedat de *nu*: *a mânca, nu mânca; a dormi, nu dormi; a face, nu face* (formele *nu fă, nu te du* nu sunt admise de gramatica oficială). Deci de la verbul *a fi*, imperativul negativ e *nu fi* și nicidecum *nu fii*. Cât despre forma pozitivă, aceasta se pronunță *fii*, și pe drept cuvânt, căci tema verbului este *fi-*, căreia i se adaugă terminația persoanei a doua, *-i*; deci ortografia actuală este *fii*.

145. *I scurt după consoane*. Urmează să discutăm ultima valoare pe care propun să o acordăm lui *i* scurt, aceea de a marca o modificare în pronunțarea consoanelor anterioare. Cele mai multe exemple se găsesc la pluralul substantivelor și adjectivelor și la persoana a doua a verbelor. Am citat mai sus exemple ca *șacali, tântari, buni, strâmbi, cazi, dormi*, unde flexiunea e marcată numai prin modificarea în pronunțare a consoanei finale. Nimic nu ne-ar împiedica să notăm această modificare cu ajutorul unui *i* scurt pus la sfârșit. În același fel am putea să notăm finala și în pluralele ca *găini, proști*, și în singularele ca *grajdi* (regional), *câști*, și, de asemenea, am putea scrie cu *i* scurt silaba inițială din *știucă* (nu putem însă distinge aici dacă *i* este primul element al unui diftong *iu*, sau semnul muierii inițialei *șt-*).

Am lăsat dinadins la urmă cazul consoanelor *c* și *g*. În cuvinte ca *vaci, dragi*, nu avem în realitate nici un fel de *i*. Vechea vocală finală a fost cu totul absorbită de consoana anterioară după ce pronunțarea acesteia fusese de altfel destul de mult modificată. În cele mai multe limbi, *c* din *vaci* se scrie altfel decât *c* din *vacă*. Problema aceasta va fi discutată la consoane. Aici trebuie să spunem numai că, în cazul că se menține scrierea actuală a consoanelor, nimic nu ne opune să notăm și aici pe *i* scurt, al cărui rol este să marcheze transformarea consoanei. În felul acesta, am avea avantajul de a dispune de un semn uniform al pluralului.

146. Ar fi greu? S-ar putea aduce obiecția că, după ce am criticat multiplicitatea funcțiilor atribuite literei *i*, propun să i se acorde lui *i* scurt aproape același număr de funcții. Socotesc că obiecția nu ar fi valabilă, și iată de ce. Fiecare dintre rolurile pe care *i* le-am atribuit lui *i* scurt e distins de celelalte prin poziția în care se găsește semnul: are o valoare după o vocală cu care formează diftong sau înainte de o vocală cu care de asemenea formează diftong; are altă valoare când e final, după o consoană, și în general după consoane. Iar acolo unde nu putem distinge dacă e legat de consoana precedentă pe care o modifică sau de vocala următoare cu care formează diftong (ca în *știucă*, *piatră*, *ghiaur* etc.), nu facem această distincție nici în pronunțare. Cred că, folosindu-ne de regulile pe care le-am propus, nimeni nu riscă să i se citească greșit textul, și acesta este lucrul principal. De altfel, toate valorile diferite pe care le-am atribuit lui *i* scurt se pot caracteriza cu o singură marcă, ce e drept negativă: nicăieri el nu formează silabă.

Socotesc că prin cele arătate aici am respins și obiecția că „ar fi greu de învățat” scrierea cu *i* scurt.

147. Același etc. Un ultim amănunt cu privire la scrierea lui *i* care nu formează silabă. Avem o serie de instrumente gramaticale pe care regula oficială ne cere să le scriem cu *i* la sfârșit: *același*, *aceeași*, *însuși*, *iarăși*, *totuși*. În toate aceste cuvinte, nu simțim în pronunțarea literară nici un *i*, oricât de scurt, și nici morfologia nu ne impune să-l gândim. Prin urmare, nu e nici un motiv să scriem aceste cuvinte cu *-i*. Ceea ce a dus la scrierea aceasta este criteriul etimologic, pe care noi l-am înlăturat aproape în întregime. Hotărându-se să scriem auxiliarul *aș* fără *i*, s-a explicat și de ce: „deoarece etimologia acestei forme este încă nesigură și nu putem afirma dacă la origine avea sau nu un *i*” (Gh. Adamescu, *Problemele actuale ale ortografiei românești*, București, 1932, p. 27). Așa fiind, e logic să scriem toate cuvintele citate fără *-i* final, chiar dacă la origine se pronunțau

cu *-i*. Bineînțeles, la plural vom scrie *aceiași, aceleași, înșiși*, chiar dacă s-ar admite această propunere a mea, deoarece aici *-i* ar avea valoare morfologică.

148. Diftongi cu *-u*. Cazul lui *u* este numai în oarecare măsură analog cu al lui *i*. Pentru *u* nu avem problema părții întâi a diftongilor, căci în această situație ne-am hotărât să menținem scrierea cu *o* (*poartă*, nu *puartă*; vezi totuși, la § 173 și 174, modul de redare a lat. *qu, gu*), nici problema modificării în pronunțare a consoanelor precedente, deci ne rămâne numai chestiunea diftongilor care au în partea a doua timbrul *u*. Judecând prin analogie cu cazul lui *i*, ar urma să reluăm și aici vechiul semn al scurtării, care ar fi necesar numai pentru a distinge formele articulate de cele nearticulate la cuvintele terminate în diftong cu *-u*: *leu/leu(l)*, *bou/boul(l)*, care în pronunțare nu sunt diferite decât prin faptul că formele articulate se pronunță în două silabe, pe când cele nearticulate sunt formate dintr-o singură silabă. Atâta timp însă cât se menține în scris *l* final (despre aceasta vezi § 169), confuzia este evitată fără a mai marca scurtimea lui *u*.

Rămâne totuși o problemă la citirea diftongilor în interiorul cuvintelor (vezi § 110).

Am auzit pronunțat *bojde-ùcă* în loc de *boj-dèu-că*, evident de oameni care cunoșteau cuvântul numai din scris. Și la numele latinești, de felul lui *Claudiu*, s-a generalizat pronunțarea lui *au* în două silabe, și chiar în anexa *Îndreptarului*, întocmită de filologi clasici, se recomandă accentul pe *u*.

149. *U* final. În schimb, vocala *u* suscită altă discuție, destul de interesantă, prin faptul că, deși amuțit în pronunțare mai peste tot unde era final, *-u* a continuat totuși în mod aproape inexplicabil să fie scris, în unele cazuri chiar până azi. Zic „aproape“ inexplicabil, pentru că o explicație există totuși: principiul etimologic. Scriindu-se numele lunii *mai* cu un *u* la sfârșit, se obținea o formă mai asemănătoare cu cea latină (*Maius*). Cât timp se păstra

în pronunțare un *u* scurt (în unele graiuri rustice se aude până azi), adaosul nu era prea împovăraător. Dar când s-a suprimat în scris *u* scurt, ar fi fost normal ca la sfârșitul cuvintelor să nu se adauge nimic după consoană. În loc de aceasta, s-a luat măsura de a se scrie *u* plin, ceea ce îndepărta încă și mai mult scrierea de pronunțare.

Regula a fost multă vreme că *-u* final se scrie la toate substantivele și adjectivele al căror singular (masculin sau neutru) se termină în pronunțare cu *i* scurt (deci *cuiu*, *naiu*, *roi*, *vioiu*), dar și la cele unde *-i* final nu se pronunța deloc (*biciu*, *giulgiu*) și în fine și la verbe, nu numai la persoana întâi a prezentului (*spui*, *taie*, *atribui*), unde eventual s-ar putea găsi motive etimologice, ci și la perfectul simplu (*lăudai*, *făcui*), unde asemenea motive nu se pot găsi (în latinește, aceste forme se terminau în *-i*). Tendința de latinizare se vede și în cazul numelor de origine slavă, de felul lui *Daicoviciu*.

Broșura Academiei din 1932 a făcut unele concesii în această privință, admitând să fie suprimat *-u* la perfectul simplu al verbelor, la numele de persoane ca *Andrei*, *Mihai*, dar a apărut cu înverșunare pe *-u* la substantivele comune și la adjectivele terminate în *-i*, fără nici o explicație. Rezultatul a fost că nimeni nu mai știa unde trebuie *-u* și unde nu.

150. Greșeli de pronunțare. Nedistingerea lui *i* scurt de *i* vocalic și adăugarea unui *u* inexistent în pronunțare au făcut să se citească silabe suplimentare în corpul cuvintelor sau să se omită cele existente. Am auzit astfel copii citind *zapci*, într-o singură silabă, în loc de *zapciu*, în Muntenia se spune de multe ori *îmblăci*, în loc de *îmblăciu*, iar în Moldova am auzit citit *Cișmegi* pentru *Cișmigiu* (era scris *Cișmegiu*). În schimb, se citește uneori *mehenghiu*, în trei silabe, în loc de *mehenghi*, iar o dată am auzit și *giulgău*, în două silabe, în loc de *giulgă*.*

Există nume de persoane care în felul acesta au fost modificate radical. Ardelenii, în dorința de a latiniza numele, au transformat

pe *Bărnuf* în *Barnuțiu* (astfel că mulți îl pronunță în patru silabe în loc de două), pe *Bariț* în *Barițiu* (la care astfel se schimbă și locul accentului, de pe prima silabă pe a doua). *Raț* a devenit în același fel *Rățiu*. Apoi, numele ardelenesc *Muț*, scris *Muțiu*, a ajuns să fie pronunțat în trei silabe (*Mu-ți-u*, cu accentul pe *i*) și tot așa numele moldovenesc *Chiper* (pentru *piper*) a căpătat patru silabe, *Chi-pe-ri-u*, cu accentul pe *i* (vezi și § 138).

* DOOM₂: **giulgiu** [*giu* pron. *giu*] (*giul-*) s.n., art *giulgiul*; pl. *giulgiuri*

151. Grupuri de trei vocale. În afară de cazul grupurilor *iii*, *iei*, discutate mai sus, găsim, ce e drept mai rar, și alte grupuri de mai mult de două vocale, care în general au tendința de a se reduce în pronunțare, de obicei prin suprimarea elementului mijlociu. Vâlvă mai mare a stârnit în această privință un singur exemplu. Academia Română și diverși alți tradiționaliști exagerați au cerut morțiș (deși era vorba de „viață”) să scriem *vieață*, sub cuvânt că așa se scria și se pronunța (în trei silabe) acest termen în trecut. Într-adevăr, îl găsim contând ca trei silabe la poeții mai vechi și explicația este că avem de-a face cu un derivat al adjectivului *viu*, format cu ajutorul sufixului *-eață* (ca *albeață* de la *alb*). Pentru a menține clară formația, ar urma deci să păstrăm triftongul în scris și, desigur, în pronunțare. Dar nu numai că nimeni nu mai pronunță pe *e*, ci, mai mult, chiar *i* și *a* au fost reduși la o singură silabă, astfel că, în pronunțarea oricărui român de astăzi, *viață* are numai două silabe. Să mai adaug că întocmai ca *viață* e format și *greață* (adjectivul *greu* și sufixul *-eață*), prin urmare, ca să fim consecvenți, ar trebui să scriem și *greeață*, ca în secolul al XVI-lea, și să și pronunțăm așa. Dacă renunțăm la un *e* când scriem *greață*, de ce n-am renunța și în *viață*, pentru a pune în acord scrierea cu pronunțarea actuală? *Îndreptarul* a făcut pasul necesar în această privință. De altfel, reduceri de

triftongi mai avem și în alte cuvinte, unde nu protestează nimeni: *iarnă* din *iearnă* (lat. *hiberna*), *iartă* din *ieartă* (lat. *libertat*), *mia* din *miea* (vezi masculinul *miel*) etc.

Pentru menținerea scrierii *vieață*, broșura Academiei din 1932 mai aducea un argument: trebuie să scriem așa, deoarece derivatele sunt *viețui*, *viețuitoare*, nu *vețui*, *vețuitoare*. Argumentul este absurd: tocmai pentru că derivatele sunt cu *ie* trebuie să scriem *viață* cu *ia*, ținând seamă de alternanța normală a lui *ia* cu *ie*: tot așa față de *piatră* scriem *pietrui* și față de *iarbă*, *ierbos*. *Vețui*, dacă ar exista, ar atrage forma *veață*, nu *viață*.

152. Grupuri de patru vocale. Am discutat mai sus chestiunea imperfectului și a conjunctivului la conjugarea a IV-a și am arătat că nu trebuie să le scriem cu *i* (deci e corect *socotea*, *socotească*, nu *socotia*, *socotiască*). Există totuși un caz unde scrierea cu *i* este îndreptățită: când înaintea lui se află o vocală. Se scrie deci *cheltuiam*, *să cheltuiască*; *croiesc*, *să croiască* (însă și la indicativul prezent *cheltuiesc*, *croiesc*, cu *i*). Explicația este că grupul de patru sunete care se formase (*-uiea-*, *-oiea-*) s-a redus la un triftong, prin suprimarea lui *e* (*i*, care face parte din *temă*, s-a păstrat cu valoare de consoană).

153. Agreez, creez. Verbele terminate cu *-ez* la prezentul indicativ, persoana întâi singular ne produc oarecare dificultate, dacă tema lor se termină cu *e*: *agre-ez*, *cre-ez*. Unii le scriu la infinitiv cu *i* (*agreeia*, *creia*), pe motiv că la indicativul prezent s-ar zice *agreeiază*, *creiază*, alții le scriu la persoana a treia *agreează*, *crează*, de vreme ce infinitivul este *agreea*, *crea*. Încurcătura vine de la necunoașterea morfologiei, iar soluția e simplă: rădăcina acestor verbe este terminată în *-e* (*agre-*, *cre-*); dacă adăugăm sufixul infinitivului, *a*, ajungem la formele normale *agreea*, *crea*. Nu este motiv să se introducă aici un *i*, dacă ținem seamă că verbele sunt noi (vezi § 133), și de altfel derivatele lor sunt

clar fără *i*: *agreabil*, nu *agreiabil*, *creatură*, *creator*, *creație*, nu *creiatură*, *creiator*, *creiație*. Este deci greșit să se scrie *creia*. La prezentul indicativ, pronunțarea și deci și scrierea persoanei întâi este *agreez*, *creez*, adică tema *agre-*, *cre-* plus desinența *-ez*, ca *lucrez*, format din tema *lucr-* și desinența *-ez*. La persoana a treia, temelor *agre-*, *cre-* li se adaugă desinența normală *-ează*, și astfel ajungem la *agreează*, *creează* (paralel cu *lucr-ează*). Se vede deci că defectul scrierii *crează* nu este, cum spunea broșura Academiei din 1932, că se poate confunda cu conjunctivul verbului *a crede* (întâi că acesta nu e folosit fără *să*, al doilea că forma cu *z* e neliterară). Bineînțeles, dacă înaintea lui *i* mai este o vocală, lucrurile se schimbă: *întemeiez*, *înapoiez* au persoana a treia *întemeiază*, *înapoiază*, pentru că și aici, ca și în cazul conjunctivului (vezi paragraful anterior), grupul de vocale s-a redus, prin suprimarea lui *e* din mijloc.

Ceva mai complicată e situația gerunziului. Pronunțăm cu toții *agreind*, *creind*, dar ni se recomandă să scriem *agreând*, *creând*, pentru a menține unitatea flexiunii de conjugarea întâi.

154. Vocală + *e*. Există și cazuri unde lucrurile se petrec invers, adică între două vocale vecine (dintre care a doua este *e*), care nu formează diftong, se introduce un *i* cu rolul de consoană despărțitoare. De exemplu, forma veche *oae* a ajuns să se pronunțe *oaie*. Câteodată, în această situație, *i* se justifică prin etimologie, alteori nu se poate cunoaște dacă reprezintă un sunet care a existat mai demult sau dacă a fost degajat de curând înaintea lui *e* (cum e cazul la cuvântul *oaie*).

Multă vreme, ortografia noastră oficială, în aceste cazuri, a fost fără *i*, chiar dacă etimologia îl sprijinea: *cuer*, *femee*, *nevoe*, *râe*, *văpae*. Motivul era același veșnic război dus contra grupului *ie*, care era socotit străin (vezi § 133). Dar dacă scriem *nevoe*, cum justificăm apariția unui *i* la forma articulată *nevoia*? Dacă scriem *scântee*, de unde *i* la infinitivul *scântea*? Am mai arătat

că *e* nu alternează cu *ia*. Dacă scriem *râe*, de unde apare *i* din *râios*? Dacă pluralul de la *cui* este *cue*, iar derivatul e *cuer*, suntem în drept să ne întrebăm ce s-a făcut cu *-i*, care aparține rădăcinii. Dacă persoana a treia de la *sui* e *sue*, nu ne putem explica dispariția lui *i*, care face parte din tema verbului și nu lipsește la nici o altă formă verbală sau nominală derivată. În 1932, Academia a admis ca în toate cazurile de acest fel să se scrie cu *i*.

Ce e drept, există cuvinte împrumutate de curând unde nu se introduce *i* între doi *e*, de exemplu *feerie*, *procedee*, *idee* (articulat *ideea*), *alee* (articulat *aleea*). S-ar părea deci că regula scrierii e complicată, deoarece nu toate cuvintele în situație similară sunt tratate la fel. În realitate, regula este cât se poate de simplă, mai bine zis nici nu se poate spune că avem o regulă specială pentru acest caz, ci se aplică regula generală a scrierii noastre: ne orientăm după pronunțare, deci scriem *femeie* cu *i*, pentru că se pronunță cu *i*, iar *alee* fără *i*, deoarece *i* nu apare în pronunțare.

155. *Aceia, aceea*. Un caz care trebuie studiat aparte este cel al pronumelui (și adjectivului) demonstrativ, care la pluralul masculin articulat are forma *aceia*. S-a hotărât ca această formă să fie scrisă cu *i*, așa cum se pronunță, iar femininul singular articulat, deși e pronunțat la fel, să fie scris *aceea*. La fel se diferențiază în scris *aceiași*, masculin plural, de *aceeași*, feminin singular, deși în pronunțare nu este nici o deosebire. Conform principiului pe care l-am enunțat de la început, tot ce se confundă în pronunțare fără pericol pentru înțeles poate fi confundat și în scris, de aceea părerea mea este că ar fi normal să scriem și la feminin *aceia*, *aceiași*.*

* DOOM₂: **acela** pr. m., adj. pr. postpus m. (*omul ~*),
[...] f. **aceea** [...]
 : **aceiași** pr. m., adj. pr. m., [...] f. **aceeași**
[...]

156. *I + e, a*. Complicată cu adevărat este chestiunea atunci când prima dintre vocale este *i*, iar a doua *e* sau *a*. Mă refer la cazuri ca *vie*, care se pronunță de fapt *viie*, articulat *viia*; la fel, la imperfect, *știa*, *scria* etc., care se pronunță *știia*, *scriia*. Ar fi normal ca cel de-al doilea *i*, de vreme ce este pronunțat, să fie redat și în scris. Dar pronunțarea aici nu este la fel de clară la toți vorbitorii și, chiar la același vorbitor, la toate cuvintele. Pe de altă parte, având în vedere că sunetul în discuție are același timbru ca vocala precedentă, nu e totdeauna ușor să ne dăm seama cu urechea dacă avem un singur sunet sau două. Este caracteristic că broșura din 1932 a Academiei dă exemple pentru toate grupurile de vocale, afară de *-iie-*, poate tocmai din dorința de a ocoli greutatea. Într-adevăr, ne putem pune întrebarea: în *mie* (pronume), *bienal* etc., pronunțăm *-iie*, sau *-ie*? Am impresia că a doua ipoteză este cea justă; în orice caz, nu cred că zicem *poeziia*. Poate că unii pronunță așa, dar, dacă pronunțarea diferă de la om la om, ce regulă stabilim?

157. *Mieu, noui*. Ne-au rămas de discutat două amănunte. Adjectivul posesiv de persoana întâi era mai demult *mieu*. Nu știu pentru care motiv s-a ajuns la pronunțarea, ca și generală, *meu*. Aceasta este deci scrierea justă astăzi și este recomandată încă de mai demult. Numai actorii s-au luptat multă vreme (poate că n-au renunțat complet nici până acum) să-l învie pe *mieu*.

Din motive etimologice și poate sub pretextul de a evita o confuzie, unii mai scriu până azi *noui* în loc de *noi* (pluralul adjectivului *nou*). Confuzia ar fi cu pronumele *noi*, dar cred că foarte rar cele două cuvinte omonime apar în același context. Învățați să scrie *noui*, mulți au scris în trecut și *doui*, deși aici nu se vede nici un prilej de confuzie. Scriem corect *doi*, cum se pronunță.

158. Consoanele izolate. Aici, se ivesc mult mai puține lucruri de discutat decât la vocale. Cele mai multe consoane (*b, p, d, t, v, f, m, n, l, r*) nu ridică aproape nici o problemă.

Există totuși altele, la care trebuie cel puțin date explicații în ce privește felul de scriere adoptat astăzi.

159. Ș și ț. Consoanele *ș* și *ț*, care nu se găsesc în alfabetul latin, au fost redată cu ajutorul semnului diacritic numit *sedilă*, adăugat la literele *s* și *t*. Paralelismul în scrierea acestor sunete este avantajos, dar nu corespunde, cum s-ar putea crede, unui paralelism în pronunțare. Ce e drept, în multe cazuri, *ș* provine dintr-un *s* alterat de un *i* următor, după cum adesea *ț* provine dintr-un *t* în aceeași situație. Dar *ș* este un sunet simplu, o șuierătoare surdă, care are drept corespondent sonor pe *j*, în timp ce *ț* este o africată surdă, compusă în realitate din *t* plus *s*, având corespondent sonor pe *dz* (așa cum rostesc moldovenii și bănățenii pe *z* din *orz* sau *zece*). Ar fi fost deci mai natural să nu se inventeze un semn special pentru *ț*, ci să se scrie *ts* (de exemplu *dintsi*, *tsară*): scrierea ar fi corespuns pronunțării și s-ar fi făcut economie de o literă în alfabet. Dacă nu s-a procedat așa, motivul a fost probabil că s-a urmărit un mod de a scrie care să nu îndepărteze prea mult aspectul românesc de cel latin.

Cât despre *ș*, aici era indispensabil să se adopte un semn nou: s-ar fi putut folosi litera pe care o întrebuințează cehii și croații și care este adoptată de lingviștii de pretutindeni în transcrierea fonetică, anume *š*. Dar nici cu semnul nostru nu am rămas izolați, pentru că de la noi l-au luat, în scrierea lor actuală, turcii.

160. C și g. Cele mai mari dificultăți le provoacă literele *c* și *g*. În primul rând, ele servesc, fiecare, la notarea a trei sunete diferite, cele pe care le găsim la inițiala cuvintelor *car*, *chiar*, *ceară* pe de o parte, *gol*, *ghiol* și *giol* pe de alta. În al doilea rând, se folosesc litere care nu corespund nici unei realități sonore, anume *h* în *chiar* și *ghiol*, sau *e* și *i* în *ceară* și *giol*. Desigur, deprinderea noastră cu scrierea actuală ne poate da iluzia că în *ceară* avem vocala *e*; în realitate însă, nu avem decât o consoană (africată, formată din *t* și *ș*), pe care francezii o scriu *tch*, germanii *tsch*,

englezii *ch*, maghiarii *cs*, polonezii *cz*, deci peste tot fără nici o vocală; alți slavi au un semn special, ceea ce este de fapt cel mai justificat: în alfabetul nostru chirilic exista o literă care avea valoarea cerută (ч), iar croații și cehoslovacii, care scriu cu alfabetul latin, au semnul *č*, acceptat, ca și *š*, de toți specialiștii în fonetică. Cea mai bună dovadă că sunetul în chestiune se pronunță *tș* este faptul că, dacă imprimăm pe un disc de gramofon, să zicem, cuvântul *ceapă* și ascultăm apoi punând discul să meargă în sens invers, auzim *ăpașt*. Prin urmare, soluția științifică ar fi fost să scriem *tș* (bineînțeles, trebuia întâi stabilit care semn e adoptat pentru *ș*), de exemplu *tșapă*, *tșară* pentru *ceapă*, *ceară*. Litere în plus nu s-ar întrebuița, căci și așa facem două semne, *c* și *e* (sau *i*). A doua soluție ar fi să întrebuițăm semnul admis de foneticieni, *č*. La fel, *giol* (care în pronunțare nu are nici un *i*) ar trebui scris *djol* sau *gol*. În situația actuală însă, suntem prea deprinși cu formele devenite tradiționale ca să mai încercăm să le schimbăm.

161. Ch și gh. În ce privește sunetele pe care le scriem *ch*, *gh*, este clar că ele nu sunt formate, în pronunțare, cu *h* și că deci avem o literă suplimentară. Exista o posibilitate foarte simplă de a ne descurca; dacă pentru sunetul inițial din *ceară* am fi scris *tș* sau *ts*, sau *č*, am fi putut rezerva litera *c* pentru sunetul inițial din *cheie* și n-am fi avut nevoie de *h*. Sunt limbi care, în această situație, scriu *ce-*, și latina însăși era una dintre acestea, deci soluția ar fi putut mulțumi și pe latiniști. Dacă totuși *c* a rămas să fie utilizat în *ceară*, putem scrie *cheie* cu *k* (deci *keie*), folosind un semn prezent în limbile germanice. Această formulă a fost evitată, pentru că litera *k* (împrumutată din greaca veche) se folosea foarte puțin în latinește (numai în prescurtări). Totuși, până la urmă, am primit-o în *kilogram*, *kilometru*, care n-ar fi fost cazul să fie scrise cu litere deosebite de cele generalizate. De altfel, împotriva soluției acesteia vorbește faptul că sonora corespunzătoare, *g*, nu are alături alt semn, așa cum *c* îl are pe

k, și e preferabil ca soluția adoptată pentru surdă să fie valabilă și pentru sonoră.

Într-adevăr, exact așa cum *c* din *ceară* este în realitate *tș*, *g* din *geam* este *dj*. Dacă am fi scris *tșară* și *djam*, am fi putut scrie *gebos* pentru *ghebos*. Dacă însă am scrie *ceară* și *keie*, ne-ar trebui semne pentru a diferenția pe *g* din *geam* de cel din *ghebos*, altfel ori am citi *gheam*, ori *gebos*. Pentru a nu fi siliți să inventăm un semn nou pentru *gh*, vom renunța deci la *k*.

A treia variantă în pronunțare este formată de sunetele muiate, inițiale în *chiar*, *ghiol*. În cazul lui *chiar*, dacă ne-am opri la utilizarea lui *k*, am putea nota, așa cum se obișnuiește în transcrierea fonetică, surda muiată cu *k'* (*k'ar*), neavând însă paralelă pentru sonora din *ghebos* (foneticienii scriu și în acest caz cu semnul ' , deci *g'ebos*). Dar am văzut mai sus că preferăm să rezervăm „prima“ pentru accent.

162. Ci și gi. Pentru a nu crea perturbări prea însemnate în ortografia actuală, cred că putem renunța la modificări în acest punct, să continuăm deci să scriem *ce*, *ci* pentru *tșe*, *tși* și de asemenea *ce*, *ci* pentru *tș* (acolo unde vocala nu are alt rol decât [pe] acela de a marca, înainte de *a*, *o*, *u* sau de o consoană, pronunțarea lui *c* ca *tș*): *cer*, *circ*, *ceară*, *ciob*; de asemenea, să scriem *ge* și *gi* pe de o parte, *ghe* și *ghi* pe de alta. Trebuie să recunosc că acest sistem, pe care l-am găsit nepotrivit din punctul de vedere teoretic, nu provoacă nici un fel de greșeli, și cred că aceasta este esențialul.

Rămân totuși nerezolvate sunetele finale care se aud în *porci* și *rogi*, în *unchi* și *unghi*. Aici, scrierea este defectuoasă pentru că în realitate nu există nici un sunet după *tș* și *dj*, după *k'* și *g'* și am văzut mai sus (§ 141) că uneori se produc greșeli la lectură din cauza aceasta. Soluția pe care am propus-o și care cred că ar putea fi adoptată fără să complice învățarea ortografiei – dimpotrivă – ar fi scrierea cu *i* scurt, deci *porcī*, *rogī*, *unchī*, *unghī*, și această soluție ar putea fi folosită și în interiorul cuvintelor, de exemplu în *chīar*, *ghīaur*.

163. Z. O literă care a fost multă vreme prigonită este *z*. Limba latină nu o cunoaște decât în câteva cuvinte de origine străină (greacă). La noi însă, sunetul *z* e destul de frecvent, pe de o parte prin transformarea lui *d* muiat în *z* (în cuvinte ca *orz* din lat. *hordeus*), pe de altă parte prin adoptarea a numeroase cuvinte de împrumut. În diverse limbi apusene, *s* între două vocale se pronunță *z*, dar continuă să fie scris *s*. Această soluție a fost propusă la noi de cei care sprijineau scrierea etimologică și poate pentru nici un amănunt nu s-au depus stăruințe atât de intense și de îndelungate. S-a scris deci *poesie*, *prosă*, *frasă*, *posă*, *basă* pentru că cu *s* se scriu aceste cuvinte în franceză, în italiană și în alte limbi. De asemenea, s-au scris cu *s* adjectivul feminin *francesă* (pe care de fapt noi l-am luat din greaca modernă, unde se scrie și se pronunță cu *z*), substantivul plural *casuri*; deoarece însă nu puteau fi despărțite de aceste forme masculinul *francez*, singularul *caz*, au ajuns și acestea să fie scrise cu *s* (*frances*, *cas*), deși aici *s* nu mai era intervocalic. De pronunțat se pronunța peste tot cu *z*.

Încercarea a eșuat în cele din urmă numai din cauză că bunul-simț popular a ridiculizat-o, căci partizanii ei nu au renunțat de bunăvoie. Ba adepții acestui sistem savant, care ar fi trebuit să însemne o culme a perfecțiunii și a culturii, făceau ei înșiși confuzii în scris, ajungând la grafii ca *bisar* în loc de *bizar*. Pentru a ști dacă trebuie să scrii cu *s* sau cu *z*, trebuia să cunoști etimologia cuvintelor. *Bizar*, care în franțuzește este de origine bască, se scrie cu *z* (fr. *bizarre*); totuși, l-am găsit scris cu *s* într-un curs universitar de lingvistică! Cum se putea atunci avea pretenția ca marele public să găsească peste tot soluția justă?

164. Scrieri mixte. Deși scrierea lui *z* intervocalic cu litera *s* a fost părăsită în teorie, obiceiul mai vechi de a scrie așa a lăsat urme. Mă refer în primul rând la faptul că găsim, de la aceeași rădăcină, derivate scrise în chip diferit, de exemplu *inclusiv* dar *incluziune*, *oclusiv* dar *ocluziune*; forma cu *z* e luată dintr-o limbă

modernă, desigur din franceză, iar cea cu *s* direct din latină sau aranjată după modelul latinesc. De la *cens*, *sens* avem derivate cu *s*, ca *sensibil*, dar și cu *z*, ca *cenșitar*, *senzație*, *senzual* etc. Prin aceasta, se rupe legătura între elementele aceleiași familii. În alte cazuri, același cuvânt se scrie în două feluri, de exemplu *Îndreptarul* recomandă forma *prozodie*, iar filologii clasici, adesea, scriu și pronunță, după modelul originalului grecesc, *prosodie*.

165. Scrieri și citiri greșite. Mai grav este faptul că, sfătuiți să scrie *s* în loc de *z* între două vocale, oamenii au ajuns să creadă că orice *s* între două vocale trebuie citit *z*, cel puțin în cuvintele de curând împrumutate. Dar nici în limbile de origine regula aceasta nu este generală. În franțuzește, de obicei, *s* se scrie dublu, ca să se știe că trebuie citit *s*, iar în unele cazuri e scris cu *ç*. În românește, a fost transcris cu *s* și deci citit *z*. Iar după aceea a început să se și scrie cu *z*, așa cum se pronunță. Astfel, s-a ajuns la scrieri și pronunțări ca *viteză* (fr. *vitesse*), *chermeză* (fr. *ker-messe*), *furnizor* (fr. *fournisseur*), *regizor* (fr. *régisseur*), *dizer-tație* (fr. *dissertation*), *francmazon* (fr. *francmaçon*), *froaza* (fr. *froisser*) și multe altele.

Broșura din 1932 a Academiei nu a eliminat motivele de confuzie în această privință. În primul rând, paragraful cu pricina începe în chip foarte bizar cu fraza: „până la o nouă revizuire a ortografiei, se păstrează *z*... în neologismele scrise în alte limbi adesea cu *s* intervocalic“. Dar la noua revizuire cum aveau să se scrie? De fapt, toate regulile sunt valabile până la o nouă revizuire, căci comisia din 1932 nu avea nici o autoritate asupra celei din 1953, după cum nici aceasta n-a putut da dispoziții uneia care va face modificări peste douăzeci sau treizeci de ani. De ce tocmai în punctul acesta se anunța o nouă revizuire? Avem aici un ecou al fricțiunilor din comisie, care a încercat să împace lucrurile amânând soluția. Apoi, de unde știe cel care învață să scrie românește cum sunt scrise cuvintele în alte limbi? Și în care alte limbi? Am putea întreba și mai mult: știe el totdeauna

care cuvinte sunt neologisme și care nu? În sfârșit, ce înseamnă „scrise în alte limbi adesea cu *s*”? Unele neologisme sunt scrise în alte limbi mai rar cu *s* și altele mai des? Sau „adesea” vrea să zică că printre neologismele în cauză sunt *multe* care în alte limbi sunt scrise cu *s*? Iată un model de redactare confuză, care nu face cinste celor care au emis-o, nici corpului care i-a însărcinat cu această misiune.

166. *Filozof*. Dar printre exemplele date de broșura din 1932 găsim și unele scrise „în alte limbi” cu *ss*, ca *asistent* (fr. *assistant*), *bazin* (fr. *bassin*) unde pronunțarea și scrierea cu *s* se justifică prin etimologie, dar apare și *z*, nejustificat. Mai curios este însă cazul lui *filozof*. Cuvântul acesta, de origine greacă veche, nu se deosebește prin nimic de celelalte neologisme care au avut un *s* intervocalic și, fiind pronunțate de francezi, germani etc. cu *z*, au ajuns la noi sub această ultimă formă, fiind scrise așa cum sunt pronunțate: *fizică*, *analiză*, *bază* etc. Pentru a pronunța pe *filozof* cu *s*, s-a adus cândva argumentul că, în grecește, e compus din *philo-* „iubitor” și *sophia* „înțelepciune”; dar grecii mai aveau și cuvântul *zophos* „întuneric”, deci *filozofie* ar însemna „iubire de întuneric”. Pericolul acestei răstălmăciri nu există, după cum se vede, nici în franceză, nici în germană, unde se pronunță cu *z*. De ce ar exista la noi? Mai adaug că, după cât pot vedea din dicționare, greaca modernă nu mai folosește cuvântul *zophos*.

Se mai aduce însă alt argument în sprijinul scrierii cu *s*: în cărțile noastre vechi, se găsește scris *filosof*, cuvântul fiind luat pe vremea aceea direct din greaca nouă, eventual printr-un intermediar slav. Dar dacă ne luăm după textele vechi, vom găsi acolo și alte cuvinte scrise cu *s*: *frază* se spunea și se scria mai demult *fras* sau *frasis* (pentru aceleași motive: forma veche era luată direct din greacă sau din slavă, iar cea de azi, dintr-o limbă de mare circulație, ca franceza). Nu este cazul să rupem scrierea de pronunțarea actuală, nici să o modificăm pe aceasta, de dragul câtorva texte din trecut.*

* DOOM₂: !**filosofie/filozofie** s. f., art. *filosofia/filozofia*, g.-d. art. *filosofiei/filozofiei*; pl. *filosofii/filozofii*, art. *filosofiile filozofiile*

167. Soluția actuală. În *Îndreptar*, au fost examinate mai toate cazurile litigioase și s-au dat îndrumări temperate: acolo unde forma greșită a izbutit să se generalizeze, nu se mai fac eforturi pentru a o îndepărta. Rămân însă câte două cuvinte din aceeași familie scrise diferit (vezi exemplele din § 164); chiar același element de compunere apare sub două forme, de exemplu grecescul *isos* „egal“ a dat în matematică *isoscel*, iar în fizică și chimie *izotop*, *izomer*; în aceeași specialitate, și încă în lingvistică, găsim *isoglosă*, dar *izomorf*. E regretabil, dar nu avem ce face.

Îndreptarul a respins formele cu *z* pentru *chermesă**, *desinență*, *disertație*, *francmason*, *premisă*, dar a admis pe *z* la *filozof*, *furnizor*, *regizor*, *sciziune* (fr. *scission*), *viteză*, ceea ce înseamnă o atitudine moderată. În ce mă privește, aș fi admis pe *premiză*, care mi se pare generalizat în pronunțare (deși modelul este fr. *prémisse*), dar aș fi eliminat pe *furnizor* și *regizor* (de ce n-am zice atunci și *profesor*?).

Un caz ceva mai complicat este al verbului *sesiza*, care e de origine franceză (*saisir*) și trebuia să devină, normal, *sezisa*, formă care a și avut circulație câtăva vreme.** Verbele franțuzești de acest tip capătă în românește terminația *-isa* (vezi *finisa*, *vernisa*), pornind de la forme de flexiune ca prezentul *finissons*, imperfectul *finissais* etc. În cazul nostru, apare o oarecare greutate cauzată de șirul de consoane asemănătoare *s- -z- -s*, pe care unii le-au încurcat. Mai important mi se pare alt motiv de modificare: confuzia cu sufixul *-iza* din *realiza*, *ironiza* etc., care a dus la formații ca *furniza* (fr. *fournir*), *ateriza* (fr. *atterrir*), *repartiza* (fr. *répartir*) etc. *Îndreptarul* a admis în aceste cazuri forma modificată.

* DOOM₂ : !**chermeză** s. f., g.-d. art. *chermezei*; pl. *chermeze*

** DOOM₂: **sesiza** (a ~) vb., ind. prez. 3 *sesizează*

168. Alte cazuri de z pentru s. În franțuzește, alături de verbe ca *abuser* avem substantive ca *abus*, alături de substantive de felul lui *confusion* avem adjective ca *confus*: între două vocale, *s* se pronunță *z*, iar când devine final, de obicei nu se mai pronunță deloc. În românește, nu s-a putut păstra această distincție, de aceea s-au uniformizat pronunțarea și scrierea, generalizându-se forma cu *z*: *abuza*, *abuz*, *confuzie*, *confuz*. Au mai intervenit aici desigur și alte cauze, de exemplu, la adjective, influența femininului, unde *s* nu era final; fără îndoială, s-au produs și influențe ale altor limbi, intermediare (de exemplu pentru *marchiz*, din fr. *marquis*, vezi rus. *markiz*). Totuși, alături de *preciza*, avem pe *precis*.

Un loc aparte ocupă *autobuz*: terminația *-bus* este latinească, desprinsă din dativul *omnibus* „pentru toți“. Ar fi fost normal să-l pronunțăm cu *-s* (aici, *-s* se pronunță și în franțuzește), dar s-a generalizat forma cu *-z* și e prea târziu ca să mai intervenim.

169. -L. Nu am de discutat aici decât o rămășiță de scriere etimologică, anume notarea cu *-ul* a articolului masculin la singularul declinării a doua. Toată lumea, cu excepția, poate, a câtorva pedanți, care vorbesc „ca din carte“, pronunță *omu*, *drumu*, nu *omul*, *drumul*. De ce continuăm să-l scriem pe *-l*, care a fost eliminat încă de acum câteva sute de ani? Faptul e cu atât mai grav cu cât dispariția lui *-l* nu are cauze fonetice, ci morfologice: *u* a fost simțit ca articol (după modelul lui *-i* de la plural, unde *l* dispăruse mai demult), deci *-l* a devenit inutil. Cea mai bună dovadă este faptul că, acolo unde *-l* nu este articol, el n-a fost suprimat (de exemplu, în *calcul*, *staul*). La numele de persoane, a fost de multă vreme suprimat (cu excepția câtorva grafii

arhaizante și pretențioase ca *Onciul*, *Nanul*). Geografii noștri au luat hotărârea lăudabilă de a suprima pe *-l* de la numele de locuri, astfel scriu *Secu*, *Râmnicu* etc. Ar trebui să ne decidem să facem pasul și la cuvintele comune, economisind în felul acesta hârtia, cerneala și energia.

170. H, ch. Ceva mai mult vom avea de discutat cu privire la *h*. Broșura din 1932 a Academiei ne cerea să suprimăm pe *h* în neologisme: *egemoniei*, *ipodrom* (aceasta la p. 8, iar la p. 9, unde se discută consoanele duble, se dă ca exemplu *hippism*). Nu este însă câtuși de puțin o problemă de scriere, ci una de pronunțare, urmând să scriem cum pronunțăm. De ce însă broșura Academiei impune totuși pe *h* în unele neologisme (*hexametrul* etc.)? Motivul nu se vede. Și *Îndreptarul* a adoptat forma *hexametrul*, am impresia că împotriva felului cum pronunță specialiștii. În orice caz, forma *ipodrom* rămâne o curiozitate: aș vrea să știu dacă există cineva care să pronunțe *ipic* în loc de *hipic*. Mai semnalez că scrierea *exhuberant* în loc de *exuberant* nu are nici un temei, rădăcina fiind latinescul *uber*, fără *h*.

Și aici vom găsi contradicții în pronunțare și deci și în scriere: prefixul grecesc *hypo-* apare sub forma *ipo-* în *ipoteză*, *ipotecă*, *ipotenuză*, dar sub forma *hipo-* în *hipotensiune*. Mai mult, *Îndreptarul* ne recomandă *ipostază*, dar în medicină *hipostază*. Nu putem decât să o regretăm.

Într-un caz sunt cu totul de acord cu broșura din 1932 a Academiei, unde se arată că *arheolog*, *arhitect*, *psiholog* (și, adaug eu, *tehnică*) se scriu cu *h* și nu cu *ch*, căci nu pronunțăm *arkeolog*, *arkitect* (scriem însă *orchestră*, pentru că pronunțăm așa). Scrierea etimologică cu *ch* în loc de *h* a dus, cel puțin într-un caz, la o confuzie supărătoare. Este vorba de *autarchie*, cuvânt de origine veche grecească. Forma originală era *autarkeia*, compusă din *auto-* „însuși” și verbul *arkeo* „a fi de ajuns”. Înțelesul compusului este „mulțumirea cu ce ai tu însuși”. Există alt cuvânt

de origine grecească, *monarhie*, format din *monos* „singur“ și *arkho* „a conduce“, deci compusul înseamnă „conducere de unul singur“ (același verb grecesc intră în compusul *oligarhie*). De vreme ce s-a scris și *monarchie*, unii și-au închipuit că *autarchie* are și el un *ch* pentru *h*, deci au citit *autarhie* și l-au considerat format cu *arkheo*, astfel că înțelesul a devenit „conducerea de sine însuși“.*

Mai semnalez că broșura din 1932 propune, foarte logic, să se scrie sau *Hristos*, sau *Cristos* (se înțelege că problema e de pronunțare), numai *Christos* nu, căci nimeni nu pronunță aici și *c*, și *h*.**

* DOOM₂: **!autarhie** (*a-u-tar/-ut-ar-*) s. f., art. *autarhia*, g.-d. art. *autarhiei*; (state) pl. *autarhii*, art. *autarhiile*

DEX₂: **AUTARHIE**, (2) *autarhii*, s. f. **1.** Politică prin care se tinde spre crearea unei economii naționale închise, izolate de economia altor țări. **2.** (Rar) Stat care practică autarhia (**1**); stare de autoizolare economică a unui stat. [Pr.: *a-u-*] – Din fr. **autarchie**.

** DOOM₂: ***Hristos/Cristos** s. propriu m.; *înainte de ~, după ~* abr. î. *H.*, *d. H.*

171. J. Există o modă supărătoare de a confunda pe *j* cu *i*. Model se găsește nu numai în nemțește, ci și în limbile slave care folosesc alfabetul latin. Aceste limbi au un semn special pentru *j*, anume *z* cu un semn diacritic (*ž*), de aceea pot folosi litera *j* pentru a marca pe *i* consonantic, așa cum îl avem noi în *iarnă*, *noroi*. Noi însă, dacă scriem *j* pentru *i* (*Joan*, *Jonescu*, *Trajan* etc.; am văzut odată un film cu titlul *Jubește-mă*), ajungem la confuzii: *joc* nu e totuna cu *ioc*. Câteodată, se deformează și pronunțarea: *Iugoslavia* este „țara slavilor de sud“ (*iug* în limbile slave înseamnă „sud“). Mulți, fără nici o justificare, scriu *Jugoslavia*, ceea ce este evident supărător. În schimb, deoarece nu se mai știe care e *j* adevărat și care e numai o formă

de scriere pentru *i*, numele mareșalului sovietic *Jukov* a ajuns să fie scris și chiar pronunțat *Iukov*.

S-ar părea că scrierea cu *gi* pentru *j*, în cuvinte ca *pasagiu*, *curagios*, nu ne privește aici, căci s-ar reproduce în felul acesta o pronunțare reală. De fapt, dacă cineva va fi pronunțând *curagios*, aceasta nu ne împiedică să discutăm aici chestiunea, deoarece se scrie și *curagiu*, și nimeni nu pronunță așa. Trebuie să notăm că unele cuvinte apar în pronunțare numai cu *j* (*bagaj*: nimeni nu zice *bagagiu*) și altele numai cu *gi* (*cortegiu*: nimeni nu zice *cortej*). Mai curios e că unii folosesc la singular o formă, iar la plural cealaltă: *pasaj*, *pasagii*; *ravaj*, *ravagii*.

În privința originii acestei despărțiri, desigur că avem cuvinte provenind din limbi diferite: cele cu *j*, ca *garaj*, *viraj*, *șantaj*, vin din franțuzește, în timp ce cele cu *gi* provin din italienește: *arpeggiu*, *omaggiu*, *cortegiu*. În lupta care s-a încins, succesul este în general de partea limbii franceze, căci formele cu *-aj* se înmulțesc în dauna celor cu *-agiu* (totuși, cele cu *-egiu* rezistă mai bine).

Există însă și cazuri unde scrierea cu *g* nu este decât o imitare a celei franceze. Astfel, deși zicem *mesaj*, cel care îl poartă este *mesager*, așa cum se scrie în franțuzește. La fel, deși se spune *lenjuri*, *lenjeră*, se scrie uneori (unii și pronunță) *lingerie*, după modelul francezei scrise. În special în textele comerciale (reclame și altele similare) au abundat într-o vreme formele franțuzite cu *g*: *cartonage*, *stelage*, *rugiuri*, *sergiuri*. Odată am citit chiar *dirigiabil*. Astăzi, cred că această fază este depășită.

La unele familii de cuvinte, diferența de scriere s-a înrădăcinat astfel încât nu mai putem reveni: verbul *a corija* are derivatul *corigent*. S-a zis într-o vreme și *corijent*,* dar această pronunțare a putut părea străină, deoarece unele persoane care nu știau bine românește ziceau *urjent* în loc de *urgent* și altele la fel. De asemenea, lui *dirija* îi corespunde *diriginte*. Totuși, *negligent* a fost eliminat în favoarea lui *neglijent*, mai aproape de forma verbală *neglija*.

* DOOM₂: **!corijent/corigent** adj. m., s. m., pl. *corijenți/corigenți*; adj. f., s. f., g.-d. *corijentă/corigentă*, pl. *corijente/corigente*

172. X. Un semn absolut inutil, care însă ne vine din latinește, și de aceea e protejat, este *x*. Valoarea lui nu se deosebește prin nimic de aceea a grupului *cs* sau *ks*. Desigur, suntem obișnuiți cu el și ni s-ar părea curios să scriem *fics* sau *acsă*, dar prin aceasta am scuti un semn, ceea ce ar constitui un avantaj destul de serios. Ni se recomandă, de altfel, să scriem *îmbâcsi*, *ticsi*, pentru că nu sunt cuvinte internaționale și nu vin din latinește; pe de altă parte, *facsimil* nu se scrie cu *x*, pentru că e compus (în latinește) din *fac* și *simile*, dar nu toată lumea știe aceasta. De altfel, și *fix* e format în latinește din rădăcina *fig-* și sufixul *-so-*. *Alexandru* se scrie cu *x*, dar *Alecsandri* cu *cs*. Cu memorizarea acestor lucruri ne batem capul în mod inutil. Cu cât ar fi mai simplu dacă am scrie peste tot, așa cum pronunțăm, *cs*?!

Alt folos pe care l-am obține prin suprimarea lui *x* ar fi simplificarea scrierii la plural. Astăzi, stăm pe gânduri și nu ne dăm seama ușor dacă trebuie să scriem *ficsi*, cum pronunțăm, rupând legătura formală cu singularul, sau *fixi*, menținând această legătură, dar contrazicând pronunțarea. Singularul *fics* s-ar împăca însă foarte bine cu pluralul *ficsi*.

Încă un amănunt în legătură cu *x*: după modelul franțuzesc, îl citim de multe ori *gz*, nu *cs*: *examen*, *exista*, *executa*, *exemplu*, fără să putem stabili o regulă generală, căci pronunțăm cu *cs* cuvinte ca *maxilar*, *oxigen*, *relaxa*, *exagerat*, *exigent*. Am întâlnit greșeli de două tipuri. **1.** Pe o firmă, am citit *xzecută* (probabil zugravul citea pe *x* ca *ics*, deci cuvântul așa cum l-a scris trebuia pronunțat *icszecută*). **2.** În manuscrise, am întâlnit forme ca *exgzemplu*, *exgzistă* (probabil cu gândul să fie și cum sunt scrise, și cum sunt citite). Unii pedanți își dau osteneala să pronunțe

foarte apăsător *cs*, ca să arate că ei știu cum se scrie. Am auzit astfel *ecsecută*, *ecsamen*. Fie că vom păstra pronunțarea cu *gz*, fie că vom renunța la ea, ar trebui să scriem așa cum se pronunță.

173. *Qu*. Dacă în cazul lui *x* latina ne-a binecuvântat cu o literă pentru două sunete, există în schimb un caz unde întrebuința două litere pentru un singur sunet. E vorba de grupul *qu* (și de sonora corespunzătoare *gu*), care nu era semn nici pentru o consoană și o vocală, cum s-ar părea, nici pentru două consoane (*cv*) cum citim noi, ci desemna un *k*, deci o consoană simplă, pronunțată însă cu vârful limbii ridicat spre fundul gurii și cu buzele rotunjite. De remarcat că *q* nu apare în scris decât însoțit de *u*, deci ar fi putut foarte bine să fie scris și simplu *q* cu aceeași valoare. În românește, sunetul nu s-a păstrat, ci a devenit sau *p*, când urma un *a* (*patru* din *quattuor*), sau *c*, când urma un *e* sau un *i* (*cinci* din *quinque*). Din limbi străine moderne apoi, au fost împrumutate cuvinte în care figura grupul de litere *qu*, iar noi am adoptat în fiecare caz pronunțarea din limba de unde am împrumutat cuvântul; de asemenea din latinește, citind cum am putut, am împrumutat direct cuvinte cu acest grup. Așa se face că unii au pronunțat și au scris *ecvator* (această scriere și pronunțare era încă recomandată în 1932), alții, cei mai mulți, *ecuator* (scriere recomandată de *Îndreptar*, cu adaosul că se desparte în silabe *cu-a*, împotriva etimologiei). Toată lumea zice *acvariu*, *acvilă*, *consecvent*, dar iarăși toată lumea zice *acua*relă (aici, *Îndreptarul* acceptă despărțirea, cu care sunt de acord, *a-cua*), *acua*forte, *ecuație*. Din franțuzește au fost luate cuvinte pronunțate cu *k* muiat, de exemplu *echilateral* (în latinește era *aequi-*), *achiziție* (lat. *acquisitio*) etc. Pentru un singur cuvânt, au circulat trei feluri de scriere: *frecvent* (cum se pronunță azi), *frequent* și *frecuent*. Regula justă, adoptată încă din 1932, este să se scrie cum se pronunță.

Mai trebuie pomenite două cazuri de asimilare a celor două consoane, de altfel în două direcții diferite: pe de o parte, se întâlnește, în scrierea oamenilor mai puțin instruiți, *deligvent*; pe de altă parte, alături de forma recomandată, *sechestr*, se pronunță, și unii și scriu, *secfestru*.

În ce privește primul exemplu: forma corectă este *delincvent* (e adevărat că în *delict* nu este *n*, ceea ce se explică prin regulile morfologiei latine: în același fel, găsim ca formații paralele pe *tangență* și *contact*); *delicvent*, dacă ar fi format în latinește, n-ar însemna „care păcătuiește“, ci „care se topește“.

Explicația formelor cu *gv* și cu *cf* este că *c* e surd (se pronunță fără vibrația coardelor vocale), iar *v* e sonor (coardele vocale vibrează când îl pronunțăm). Într-un caz s-a asimilat *c* și a devenit sonor, deci *g*, în celălalt caz s-a asimilat *v* și a devenit surd, deci *f*.

174. Gu. Paralel cu surda *qu*, latina avea și sonora *gu*, dar aceasta nu se păstrase decât după *n* (altminterlea, grupul de litere *gu* se citea *g* plus *u*), deci putem vorbi de grupul *ngu*. Și acesta a dispărut în românește, transformat în aceleași condiții ca *qu* (*lingua* a devenit *limbă*, *sanguis* a devenit *sânge*). Ca neologisme însă, avem cuvinte ca *lingvist*, *sangvin*, pe care unii le pronunță și mai ales le scriu *linguist*, *sanguin*. În mod inconsecvent, *Îndreptarul* prescrie *lingvist*, dar *sanguin*.*

* DOOM₂: **!sangvin** (*sang-vin*) adj. m., pl. *sangvini*; f. *sangvină*, pl. *sangvine*

175. Grupuri cu -s. Deși *s* precedat de *r*, *l* se păstrează în cuvintele românești mai vechi (*mulș*, *scurs*) și chiar precedat de *n*, acolo unde *n* a fost menținut (eventual reintrodus) prin analogie cu formele din aceeași familie care nu aveau un *s* după *n* (de exemplu, *tuns* după *tund*), la neologismele în care

s figurează după una dintre aceste consoane s-a produs o oarecare zăpăceală în pronunțare, uneori *s* fiind pronunțat *z*. Aceasta, din cauză că unele cuvinte vin din nemțește, unde în cazurile acestea se citește *z* (altele vin din franțuzește, unde se citește *s*; dar chiar și francezii citesc în unele cazuri *z*). Vechea noastră Academie a recomandat peste tot *s*, nu numai în cuvinte ca *consistent*, *sensibil*, unde francezii pronunță cu *s* și noi am acceptat în general aceeași formă, ci și în cuvinte pe care toată lumea la noi le pronunță cu *z*, de exemplu în *cenzură* (în franțuzește, *censure* se pronunță cu *s*) și chiar în *tranzacție*, *tranzit*, pe care și francezii le pronunță cu *z*. *Îndreptarul* restabilește regula generală: se scrie cum se pronunță în limba literară, deci *consistent*, *sensibil*, dar *senzual*, *cenzură*, *tranzacție*, *tranzit*.

O a doua serie de exemple e formată din cuvinte ca *persecuta*, *convulsione*, *impulsiv*, *universitate*, *consul*, pentru care a existat, și poate mai există, o pronunțare regională cu *z*, condamnată de dicționarele normative.

176. Grupuri cu *s*- [sau *z*]-. Urmează la discuție grupurile de consoane care încep cu *s* sau cu *z*. Lăsând pentru un paragraf următor cazurile în care *s* aparține unui prefix, le vom vedea aici pe celelalte. Când *s* (sau *z*) e urmat de *n*, *m*, vechea Academie dăduse o regulă cu totul arbitrară: se va scrie *groaznic*, *obraznic*, *paznic*, pentru că *z* apare clar în formele de bază *groază*, *obraz*, *pază*, ceea ce pare bine fundamentat, dar în continuare se spunea în broșura din 1932 că la fel se vor scrie cu *z* și „alte cuvinte terminate în *-nic*: *praznic*, *năpraznic*“, de astă dată fără nici o motivare, iar în toate celelalte cazuri se impunea scrierea cu *s*, chiar dacă pronunțarea e cu *z*, deci *agheasmă*, *cismă*, *glesnă* etc. De ce? Mister.

Un amănunt care merită să fie luat în seamă, dar care a scăpat redactorului broșurii, este faptul că înainte de *m* și de *n* asimilarea lui *s* (adică transformarea lui în *z*) nu este generală. Astfel,

dacă limba noastră nu poate distinge în principiu pe *sb* de *zb*, pentru că, oricare grafie am adopta-o, nu se poate pronunța decât *zb*, în schimb distinge destul de bine pe *sm*, *sn* de *zm*, *zn*, și faptul acesta se vede clar la unele exemple citate în broșură. Astfel, pronunțarea considerată în general ca bună este *amortisment*, *avertisment*, *basm*, *casnic*, *lesne*, *năprasnic*, *trăsni* (chiar dacă se mai găsesc unii care pronunță cu *z*), dar *beznă*, *caznă*, *cizmă*, *gleznă*, *zmeu*, *zmeură*; e drept că unii scriu și poate chiar pronunță *obrasnic*, *cismar*, *smeu*, pedant și afectat (voi reveni asupra acestei situații), așa cum alții *zic*, neglijent, *caznic*, *zmântână*.

Ca prin minune, la toate cuvintele de origine slavă sau maghiară, pronunțarea noastră literară e la fel cu cea din limba de origine, ceea ce înseamnă că n-am inventat noi distincția, ci am primit-o gata stabilită când am împrumutat cuvintele și am păstrat-o până azi. Atunci ce motiv avem să amestecăm toate și să creăm un conflict artificial între pronunțare și scriere?

Cam aceeași este situația grupului *sl* (*zl*). Se poate pronunța *zlab* în loc de *slab*, dar e ușor de văzut că această pronunțare nu poate fi considerată literară; și în cazul acesta diferențierea e de ordin etimologic: *măslină*, *slănină* au fost împrumutate cu *s*, pe când *răzleț*, *zlătar* cu *z* (totuși, originalul slav al lui *zloată* e cu *s*).

177. Sufixele -ism, -asm. Cuvintele formate cu aceste sufixe constituie o problemă ceva mai delicată. Originea îndepărtată a sufixelor este în greaca veche, dar cuvintele formate cu ele au ajuns la noi pe căi diferite, unele prin slavă, altele prin limbile apusene. Printre exemplele mai vechi, găsim unele a căror formație nu e clară pentru cine nu știe grecește, astfel că sufixul nu se poate recunoaște, deci s-a putut statornici pronunțarea cu *z*, de exemplu *agheazmă*, *catapeteazmă*, *mireazmă*; totuși, *Îndreptarul* impune la toate acestea scrierea cu *s*, ca și la cuvintele intrate recent în limbă, de felul lui *sarcasm*, *fantasmă*.

Adevărul este că și cuvintele formate cu *-ism*, împrumutate de curând, se pronunță tot cu *z*, ceea ce e cu atât mai de înțeles cu cât în mai toate limbile moderne se pronunță cu *z*, deși se scriu cu *s* (în rusește se și scriu cu *z*). Totuși, le scriem cu *s*: *colectivism*, *imperialism*, *reumatism*. Poate că la impunerea acestei scrieri a contribuit în primul rând etimologia, dar există și un argument de alt ordin: scriind cu *z*, s-ar rupe legătura cu sufixul înrudit *-ist* (sau *-ast*), de exemplu alături de *imperialism* este *imperialist*, alături de *sarcasm*, *sarcastic* etc. Totuși, paralel cu aceste sufixe este *-iza*, care se scrie cu *z*: *socializa* etc.

178. Prefixe. O problemă mai amplă este cea a scrierii consoanelor finale ale prefixelor. Încă din latinește se poate observa că aceste consoane au tendința de a se modifica în raport cu inițiala temelor la care sunt atașate. Astfel, *ad-fero* devine *affero*, *ad-gero* se schimbă în *aggero*, *ad-tenuo* în *attenuo* și așa mai departe. Faptele de acest fel au uneori înrâurire până și în limba noastră de azi, iar altele, similare, apar la elementele de compunere actuale. De exemplu, la prefixele latinești *in-*, *con-*, ultima consoană se schimbă în *l* când tema începe cu *l* și, de asemenea, se schimbă în *r* înaintea unei teme care începe cu *r* etc.: *in-licitus* devine *illicitus*, *con-ruptus* se schimbă în *corruptus*. Dar la diverse epoci manuscrisele prezintă exemple de scriere cu *inl-*, *conr-*. Este aici o permanentă contradicție între două tendințe, dintre care prima urmărește simplificarea pronunțării prin asimilarea celor două consoane, iar a doua urmărește clarificarea înțelesului prin revenirea la forma originară a prefixului. Când una, când cealaltă dintre aceste două tendințe învinge momentan în scrierea copiștilor, ceea ce duce la o varietate nesfârșită a manuscriselor.

Încă în zilele noastre, în românește, se mai pot întâlni urme ale acestei lupte: *corupt*, care reprezintă forma latină normală, cu prefixul asimilat (*corruptus*), a cedat locul, în multe manuscrise românești, lui *conrupt* (mulți și pronunță așa), căci cel care scrie

este conștient că forma primitivă a prefixului este *con-* (așa cum apare, de exemplu, în *con-duce*). Totuși, cum se va vedea îndată, tendința generală în limba noastră este să se asimileze consoana finală a prefixului.

179. *Îm-*, *com-*. Prefixul nostru *în-* (în neologisme, și *in-*), pe care îl găsim în cuvinte ca *întipări* (*insufla*), cum și omonimul lui negativ *in-* (*incalculabil*), se pronunță *îm-* (*im-*) nu numai înaintea lui *m*, ci și înaintea lui *b*, *p* (acestea sunt consoane labiale, adică se pronunță cu o explozie a buzelor, ca și *m*, prin urmare transformarea lui *n* în *m* se explică prin asimilare): *îmbărbăta*, *împiedica*, *imprima*, *imposibil*. Totuși, în cazul când urmează un *m*, ni se cere să păstrăm în scris pe *n* de la *în-* (*înmormânta*), dar la *in-* se renunță cu totul la consoană (*imobil*), în conformitate cu pronunțarea.

Și la *con-* găsim schimbarea lui *n* în *m* înainte de consoane labiale: *combate*, *compune*; înainte de *m*, consoana finală a prefixului se suprimă (*comasa*), ca și la *in-*.

180. *Des-*, *răz-*. Mai complicate sunt lucrurile la prefixele terminate în *s*, *z*, prima fiind surdă, a doua sonoră. Aceeași distincție între surde și sonore se face și la alte consoane: surde sunt *p*, *t*, *c*, *f*, *ș*, iar sonorele corespunzătoare sunt *b*, *d*, *g*, *v*, *j*; să mai adăugăm surdele care nu au corespondentă sonoră (cel puțin în limba literară), *h* și *ț*, și sonorele care în principiu nu au corespondent surd, *m*, *n*, *r*, *l*. Ori de câte ori un prefix terminat în *s* este alipit la o temă care începe cu o consoană sonoră, trebuie să ne așteptăm la prefacerea lui *s* în *z*, prin asimilare, și, invers, ori de câte ori un prefix terminat în *z* este pus înaintea unei teme care începe cu o consoană surdă, trebuie să ne așteptăm la prefacerea lui *z* în *s*. Prefixele cele mai uzitate, care urmează să fie discutate aici, sunt *des-* (*dez-*), de origine latină, și *răz-* (*răs-*), de origine slavă (poate totuși cu un amestec latin): *des-face*, dar *dez-lega*, *răz-buna*, dar *răs-turna*. Alte prefixe, de origine

slavă, ca *iz-*, *is-*, deși întâlnite în cuvinte românești, nu sunt în general identificate de vorbitori, din cauză că numai rareori avem alături forme fără prefix (*iz-goni*; formațiile ca *isprăvi* sunt neanalizabile în românește).

Multă vreme, regula oficială a fost ca în toate aceste cuvinte să se folosească *s* (chiar dacă originalul slav are *z*), din ura principială contra literei *z*, socotită „străină“. De pronunțat, desigur că era greu cu *s*: încercați să ziceți *răs-buna*, *des-lega* și veți vedea că trebuie o efortare pentru aceasta.

Broșura din 1932 a Academiei Române a îmbunătățit în oarecare măsură situația, căci, în cazul prefixelor de origine slavă, recomandă să se scrie cu *z*, de exemplu *război*, *izbi*. Regula nu e însă formulată corect, în primul rând din cauză că sunt cazuri unde consoana următoare e surdă, deci atât pronunțarea noastră, cât și originalul slav prezintă un *s*: *răstigni*, *ispiti*; în al doilea rând, există cazuri de *s* chiar înainte de consoană sonoră, de exemplu în *islaz* (pe care nu știu de ce și *Îndreptarul* îl acceptă sub forma *izlaz*). Prin urmare, și aici urmează să aplicăm regula generală: se scrie cu *s* sau cu *z*, după cum se pronunță.

Dar, dacă broșura din 1932 l-a acceptat pe *s* la prefixele de origine slavă, când e vorba de cele moștenite din latinește, sau care se pot confunda cu cele moștenite din latinește, uită de toate intențiile bune, care aveau în vedere simplificarea, și dă regula lipsită de logică: *des-* rămâne invariabil, chiar dacă e urmat de o vocală sau de o consoană sonoră. Această regulă este în contradicție cu faptul, recunoscut chiar în aceeași frază, că pronunțarea, în cazurile indicate, este cu *z*. S-a pretins să scriem cu *s*, *desamăgi*, *deslega*, *desvăța*, pe motiv că, dacă s-ar ține seamă de toate variațiile de pronunțare, ar trebui să scriem și *deș-* în *deschide* și *dej-* în *desgheura*. Motivul nu e serios, căci, dacă într-adevăr așa s-ar pronunța în limba literară, sau cel puțin în cea mai mare parte a graiurilor populare, am scrie așa și n-ar fi nici o nenorocire. Dacă nu scriem cu *ș* și cu *j* este pentru că pronunțarea aceasta nu este admisă. *Îndreptarul* restabilește și aici situația, indicând

scrierea conformă cu pronunțarea: *deschide*, *destinde*, dar *dez-amăgi*, *dezlega*, *dezvăța*.

181. Prefixul s-, z-. Mai există un prefix pe care noi în general nu-l putem identifica fără a cunoaște istoria limbii; e compus dintr-un singur sunet, *s-* sau *z-* (exemple analizabile: *s-coborî*, *z-bate*). Acest prefix provine din latinește în unele cuvinte, ca *scoate*, *zbura*, din slavă în alte cuvinte, ca *sfârși*, *zdrobi*; și într-un caz, și în celălalt, originalul este cu *s-*. Broșura Academiei ne dă și aici o regulă ruptă de pronunțare, căci ne cere să scriem peste tot cu *-s* și, în mod bizar, adaugă în aceeași categorie și cuvintele care încep cu *z-* plus consoană, fără ca acest *z* să fie prefix, de exemplu *zmeu* (originalul slav este cu *z-*). Regula aceasta este cu atât mai curioasă cu cât, după numai câteva rânduri, ni se spune că „în corpul cuvintelor se scrie totdeauna *z* înaintea consoanelor *b*, *d*, *g*: *năzbâtie*, *brazdă*, *guzgan*“. De ce o regulă la început și alta în mijloc? Numai din plăcerea de a face scrierea mai grea? *Îndreptarul* restabilește norma corectă, anume vom scrie cum pronunțăm, *zbura*, *zbiera*, *zdrobi*, *zgomot* etc.

182. Prefixe terminate în b. Tot în legătură cu asimilarea consoanei finale a prefixelor, trebuie să ne ocupăm de formațiile cu prefixe de origine latină ca *ab-* (*abține*, *absolut*), *-ob-* (*obține*, *observa*, *obtuz*), cu *sub-* (*subteran*, *subsemnat*), indiferent dacă sunt moștenite sau împrumutate de curând. Încă din limba latină, consoana finală *b* se asimila cu o surdă următoare și se pronunța *p*, exact așa cum se pronunță și astăzi în românește. De unde însă în cazul celorlalte prefixe romanii admiteau în scriere forma asimilată (*im-*, *il-*, *ir-* în loc de *in-*; *com-*, *col-*, *cor-* pentru *con-*; *ag-*, *al-*, *ar-* pentru *ad-* etc.), când e vorba de prefixele terminate în *b*, această consoană rămâne constantă în scriere și numai rareori găsim forme cu *p-*, datorate unor oameni lipsiți de cultură și de obicei în cuvinte a căror etimologie nu era transparentă. Obişnuința s-a păstrat și în limbile moderne care au moștenit

sau au împrumutat cuvinte latinești formate cu prefixe terminate cu *b-* și chiar și în limbile scrise cu alfabetul chirilic (de exemplu, în rusă și în bulgară se scriu cu *b* cuvinte ca *absolut*, *observa*, *subsidii*). Și la noi tradiția este să se scrie cu *b* aceste cuvinte și altele ca cele citate mai sus (chiar dacă sunt neanalizabile pentru noi, ca de exemplu *subțire*). Rar apar notații ca *apsent*, *suptil*, și anume în scrierea celor mai puțin instruiți.

Pentru a respecta principiul general al conformării cu pronunțarea și pentru uniformizarea tratamentului prefixelor, ar urma să introducem și aici, în scris, asimilarea. Defectul nu ar fi atât că s-ar putea pierde sentimentul unității prefixului (de vreme ce acest sentiment nu se pierde în cazul celorlalte prefixe), cât că limba română s-ar singulariza față de toate celelalte limbi care cunosc cuvintele în chestiune (până și ceha, foarte consecventă în materie de scriere fonetică, păstrează aici pe *b*). Dar dacă continuăm să scriem cu *b*, ne izbim de alt inconvenient: nu totdeauna sentimentul formației există; de exemplu, cine își dă seama din ce e compus *subțire*? Continuând să-l scriem cu *b*, putem deștepta ideea că grupul *pt* în general trebuie scris *bt*, chiar acolo unde nu avem nici un prefix, de exemplu în *lapte* sau *luptă*. Nu cred însă că s-ar mai putea părași scrierea cu *b*.

Prind ocazia să spun două cuvinte și în legătură cu prepoziția *sub*, care nu vine, cum s-ar putea crede, din lat. *sub*, ci din lat. *subtus*, care a devenit în mod normal *supt*, *sup*, *su* (ceea ce scriem *dedesubt* se pronunță de fapt cu *p*), iar înainte de consoane sonore, cel puțin în unele cazuri, *sub*. Această din urmă formă s-a generalizat în secolul trecut, fiind socotită (nu tocmai just) ca urmașă a latinescului *sub*.

183. Consoane duble. Numim, poate nu tocmai corect, consoane duble grupul format din două consoane la fel. Nu ne pun nici o problemă, cel puțin aici, exemplele în care se scrie de două ori la rând aceeași consoană, dar cu pronunțări diferite, de exemplu

ce în *acces*, *accident*, *succes*, unde repetarea este indispensabilă atâta timp cât cele două consoane, diferite între ele, nu pot fi marcate prin litere diferite. Mai puțin ne interesează cazurile de *g* dublu, pentru că, în general, în pronunțare primul dispare și deci este eliminat și în scris: conform cu etimologia, ar trebui să scriem și să pronunțăm *exaggera*, *suggera*; rareori, și numai la cel de-al doilea exemplu, se aude pronunțarea cu doi *g*, copiată din franțuzește.

Sunt alte consoane pe care le găsim uneori scrise de două ori, și acelea vor reține mai multă vreme atenția noastră.

184. Ss. Foarte multă lume a scris în trecut la noi, și unii mai scriu și azi, cu doi *s* cuvintele *masă* (cu înțelesul de „mulțime“), *casă* (de bani) și *rasă* (de animale), conformându-se astfel unei dispoziții mai vechi a Academiei. Motivul care ni se dă este că, dacă le scriem cu un singur *s*, aceste cuvinte se pot confunda cu *masă* (pe care se mănâncă), cu *casă* (de locuit) și cu *rasă* (haina călugărului, sau femininul participiului *ras*). Totuși Academia, în broșura din 1932, a revenit și, de atunci, cuvintele pomenite se scriu oficial cu un singur *s*. Și pe bună dreptate. Putem oare să ne închipuim că cineva, citind un text privitor la *caii de rasă*, ar înțelege că e vorba de „caii de haina călugărului“? Câți oare dintre cei care parcurg aceste rânduri au avut vreodată în viață ocazia să scrie ceva despre rasa călugărească? În orice caz, în vorbire nu se face nici o deosebire între omonimele care formează cele trei perechi amintite, de aceea nu e nevoie să se facă nici în scris. Altminterea, ar trebui extinsă metoda dublării consoanelor la foarte multe cuvinte, căci lista omonimelor nu se mărginește la seria citată. De altfel, de ce nu diferențiem și haina călugărului de femininul adjectivului *ras*? Omonimia este periculoasă numai când privește cuvinte care se întâlnesc în aceleași contexte, de exemplu dacă am avea același cuvânt pentru „pălărie“ și „căciulă“ s-ar produce confuzii, dar atunci distincția ar trebui făcută în primul rând în vorbire.

Am auzit argumentându-se și în alt chip: trebuie să scriem *cassă*, pentru că în franțuzește acest cuvânt (*caisse*) are doi *s*. Dar de ce și *rassă*, pentru care nu se poate folosi același argument (în franțuzește se scrie *race*)? Și de ce trebuie scrierea noastră să se potrivească cu cea franceză?

Cât de puțin servește pentru diferențiere scrierea cu doi *s* se poate vedea și din faptul că foarte repede deosebirea de notare a început să se piardă: cei care au învățat să scrie *cassă*, cu doi *s*, au introdus consoana dublă și acolo unde e vorba de clădire. În trecut, se scria *Cassa Oștirii*, *Cassa Asigurărilor Sociale*, care, evident, nu erau depozite de bani, ci sedii de organizații, deci complicarea ortografiei nu a răspuns câtuși de puțin scopului în vederea căruia a fost adoptată.

185. Ll. Un caz particular este cel al cuvântului *cellalt*. Fiind vorba de un compus din *cel* și *alt*, s-ar părea că nu este nici un motiv să-l scriem cu *l* dublu. Cu toate acestea, este un fapt constatat că nimeni nu pronunță *celalt*. Se zice de obicei *cellalt* și, dacă pronunțăm așa, nimic nu s-ar opune să și scriem așa (eu am scris multă vreme cu doi *l*). Existența termenului al doilea, *-lalt*, se demonstrează prin celelalte forme flexionare: *celuilalt*, *cealaltă*, *ceilalți*, *celelalte* (vezi și adverbul *laolaltă*), deci forma *cellalt* este perfect justificată. Totuși, o prejudecată împotriva geminării a făcut să se încetățenească *celălalt*, astăzi foarte răspândit și în pronunțare. Singura parte proastă e că pe baza lui s-a trecut la femininul absurd *cealălaltă*.

186. Nn. Dar problema cea mai importantă în materie de consoane duble este cea a cuvintelor formate cu prefixul *în-*: dacă tema începe cu *n-*, în mod normal vom avea doi *n* la rând. S-a scris multă vreme, fără nici o socoteală, *înnainte* cu doi *n*, *înegri* cu unul singur. Broșura Academiei, în 1932, a dat o regulă, și chiar una justă: se scrie cu doi *n* „numai în cuvinte derivate din forme românești; astfel cele cu pref. *în-*, pus înaintea unui

cuvânt începător cu *n*: *înnăbuși*, *înnegri*, *înnoda*, *înnoi*, *înnopta*, *înnota*. Scrierile *înnainte*, *dinnainte*, *înnălța* sunt nejustificate“.

Regula este justă numai ca intenție, nu și ca formulare; ca de obicei, autorul s-a lăsat târât pe panta etimologică: de unde știe vorbitorul nespecialist că *înnăbuși*, *înnota* sunt compuse? În realitate, trebuie să spunem că *n* va fi scris dublu acolo unde formația este analizabilă, deci în cazul lui *înnebuni* (*în-* + *nebun*), *înnegri* (*în-* + *negru*), *înnoda* (*în-* + *nod*), *înnopta* (*în-* + *noapte*), *înnora* (*în-* + *nor*) etc. Cât despre *înăbuși*, *înota*, *îneca* și altele, numai cei care cunosc istoria limbii pot ști că tema lor primitivă începea cu *n-*; pentru a nu obliga pe toată lumea să învețe etimologia, le vom scrie cu un singur *n*. Cu atât mai mult trebuie să scriem cu un singur *n* cuvintele ca *înainte*, *înapoi*, *înalt*, unde tema primitivă începea cu *a*. *Îndreptarul* a restabilit și aici lucrurile, orientând scrierea în sensul just.

187. Nume străine. Ajungem la numele străine, apoi la cuvintele recent împrumutate, care ne dau de multe ori mare bătaie de cap. În alfabetul chirilic, numele străine se transcriu așa cum sunt citite, și bineînțeles la fel se făcea la noi până după mijlocul secolului trecut. *Voltaire* se scria *Volter*, *Bordeaux* se scria *Bordo* și așa mai departe. Procedul are un singur defect, acela că nu recunoști numele când e scris în limba de origine, deci nu-l poți identifica în cataloage, pe hărți etc. De exemplu, dacă găsești în rusește numele franțuzesc scris *Sampe*, n-ai de unde ști dacă în franțuzește se scrie *Sempé*, *Sampaix*, *Sempaie* sau altcumva. Am văzut o carte a scriitorului sovietic Ilin, în traducere franceză. Fiind vorba acolo de un arheolog englez, traducătorul francez n-a știut cum să-i transcrie numele; urmarea a fost că l-a scris într-un fel, pe ghicite, apoi a pus între paranteze altă scriere posibilă, adăugând semnul întrebării: *Leiardnachel* (*Lee Ward Nashel?*).

S-ar putea obiecta că marele public, care nu știe limbi străine și nu face traduceri, nu are pentru ce să se intereseze de scrierea originală a numelor. Dar în vremea noastră, pe de o parte nivelul

de instrucțiune e mult mai ridicat decât în secolul trecut, pe de altă parte mijloacele de comunicație s-au dezvoltat atât de mult, încât aproape oricine intră, măcar din când în când, în contact cu străini, ale căror nume trebuie să știe să le scrie.

De aceea, găsesc justă regula că numele străine se scriu ca în limba de origine, cu excepția unora, în special a unor nume de locuri, care s-au încetățenit de multă vreme sub o formă deosebită de cea la care s-a ajuns astăzi în țara respectivă. Deci scriem *Londra*, nu *London* ca în englezește, *Marsilia*, nu *Marseille* ca în franțuzește, și, natural, pronunțăm așa cum scriem. Se mai fac și greșeli, de exemplu Editura Academiei primește adesea scrisori (și nu numai din țara noastră) pe care numele străzii e scris *Gutemberg* (în loc de *Gutenberg*).

Sistemul propus are totuși un mare defect: cititorul care nu cunoaște limba de origine nu știe să pronunțe și astfel se ajunge la deformări ale numelor. Evident că rostirea nu este mai puțin importantă decât scrierea. Când eram în clasele primare, la țară, toți colegii mei pronunțau *nèviork*, în trei silabe, în loc de *niuiòrk*, în două silabe (scris *New York*). Și astăzi mulți zic *Brùxel* (dacă nu chiar *Brùxeles*) în loc de *Brüsèl*, și așa mai departe. Fabrica de automobile din Cehoslovacia se numește *Škoda* (scris *Škoda*), iar la noi toată lumea îi zice *Scoda*.

188. Scriere hipercorectă. Pe de altă parte, cei care știu că numele străine se scriu cu altă ortografie decât ale noastre, că au diverse semne necorespunzătoare pronunțării (din punctul nostru de vedere) și litere pe care noi nu le întrebuițăm de obicei, ca *w*, *y* etc., introduc astfel de semne în numele străine chiar fără motivare etimologică. În franțuzește, de exemplu, se vede scris *bolchévick*, cu un *ck* frecvent în cuvintele germane, dar inexistent în rusește; la fel *beylick* (vezi în românește *beilic*, din turcescul *beylik*, fără *c*), *bifteck* (originalul englez este *beef-steak*).

Dacă la numele franțuzești și mai ales englezești se mai poate înțelege că se complică scrierea, căci originalul e bazat mai

mult pe etimologie decât pe pronunțare, e curios că adesea, în trecut, se introduceau litere străine la numele rusești, scrise corect așa cum se pronunță. Am văzut astfel scrieri ca *Dostojewsky* în loc de *Dostoievski*, *Tschaikowsky* pentru *Ceaikovski*, *Glazounov* pentru *Glazunov*, *Wolga*, *Wera* în loc de *Volga*, *Vera* etc. Aceste greșeli sunt însă de domeniul trecutului.

Ideea că un nume sau un cuvânt străin trebuie să conțină litere străine face ravagii și în alte cazuri, la cuvinte comune, de exemplu când fr. *manucure* devine *manuquire* (acum s-a impus scrierea și pronunțarea *manichiură*), când englezescul *speaker* devine, germanizat, *speacker* (azi s-a impus forma *spicher*). Cuvintele franceze capătă uneori aspect englezesc, de exemplu *essai* a fost scris un timp *essay* (astăzi e românizat corect în *eseu*); pe liste, la restaurante am văzut odinioară cartofi *pay* (în loc de *paille*), iar *roquefort* se transformase în *rockford*. Cât despre englezescul *plum-cake*, l-am văzut scris *plonk-kek* (să juri că e finlandez!).

Se întâmplă uneori ca litera străină să se găsească în adevăr în cuvântul respectiv, dar în alt loc decât cel unde e pus: am văzut scris *Hypolit* în loc de *Hipolyt*, *Silvya* pentru *Sylvia* (cu un *y*, de altfel, foarte discutabil din punctul de vedere etimologic, chiar în prima silabă).

189. Nume românești. Obiceiul de a scrie în numele străine litere care nu se pronunță, consoane duble, litere care se pronunță altfel decât se scriu sau pe care nu le avem în alfabetul nostru aduce unele perturbări în scrierea numelor de persoană românești. Pentru a se singulariza, pentru a da numelui un caracter exotic, deci „distins“, i se împrumută o ortografie neromânească. Las la o parte exemplele din epoca noastră eroică (*Negruzzi* cu *zz* pentru *ț*, *Rosetti* în loc de *Ruset*, *Russo* în loc de *Rusu*, *Lahovary* cu *y* pentru *î*) și mă opresc numai la cazurile mai noi: *Kirițescu*, *Theodorescu*, *Christea* (pentru *Chirițescu*, *Teodorescu*, *Cristea*) găsesc o vagă scuză în etimologia lor grecească. Dar

Mitty, Nelly, Mitzy nu se explică decât prin încercarea de a imita Apusul. Ce să mai zicem de *Poppescu, Ionnescu* și altele de acest fel? Am avut cândva un elev care iscălea *Meșșină*. Odată am întâlnit chiar și semnătura *Consttăntinescu*. Este adevărat că în privința numelor de persoană există deplină libertate: se scrie *Petrașcu* pentru *Pătrașcu*, *Romniceanu* pentru *Râmniceanu* (vezi § 117) etc. Această libertate, în fond, este dăunătoare, pentru că introduce nesiguranță în ortografie, nesiguranță care se răsfrânge și asupra numelor comune.

190. Cuvinte de împrumut. Mai curioasă este chestiunea adaptării treptate la scrierea noastră a cuvintelor comune împrumutate din limbile cu scriere etimologică. În general, cei care introduc asemenea cuvinte cunosc limba din care împrumută, știu deci și cum se scrie și cum se pronunță acolo cuvintele. Având în vedere că e vorba de elemente străine, necunoscute limbii noastre, ei le pronunță și le scriu cu formele originare. De exemplu, scriu *interview* și citesc *interviu*, scriu *yacht* și citesc *iot*. Când se răspândesc în public, aceste cuvinte ajung să fie pronunțate așa cum sunt scrise, de exemplu *iaht*, sau să-și modifice scrierea pentru a o potrivi cu pronunțarea, de exemplu *interviu*. Prin urmare, perioada în care există o diferență între scriere și pronunțare este în general de scurtă durată, căci, într-un fel sau altul, unificarea se face repede.¹ Cuvântul francez *essai* (vezi § 188)

¹ Vezi J. Byck, „Orthographe et prononciation des mots récents en roumain“, în *Bulletin linguistique*, II, 1934, pp. 242 și urm. După predarea la editură a prezentului volum, au apărut câteva lucrări și studii de care va trebui să se țină seamă pe viitor: G. Beldescu, *Ortografia în școală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973. Florența Sădeanu, *Dicționar de pronunțare – Nume proprii străine*, Editura Enciclopedică Română, București, 1973; Vasile Breban, Maria Bojan, Elena Comșulea, Doina Negoimireanu, Valentina Șerban, Sabina Teiuș, *Limba română corectă* (probleme de ortografie, gramatică și lexic), Editura Științifică, București, 1973; Dumitru Mazilu, *Despărțirea anapoda a cuvintelor* (cu o foarte lungă listă de exemple adunate din presă), în *România literară*, nr. 46/1973 (15 noiembrie), p. 26.

a devenit *eseu*, complet românizat, în douăzeci sau treizeci de ani. Englezescul *folklore* a fost scris așa, până nu demult, pe firma *Arhivei de folklore*, iar astăzi se scrie *Institutul de Folclor*. Franțuzescul *linge* e scris acum *lenj*; *chômeur*, după o perioadă de ezitare, în care a fost scris cu o ortografie hibridă *şomeur*, a ajuns la forma actuală, *şomer*, complet românească. De curiozitate, am cercetat o colecție a ziarului *Adevărul* de la sfârșitul secolului trecut, unde am găsit reclame ale *pharmaciilor*, *anun-ciuri* ale *magasinelor*, forme care astăzi nu se mai folosesc nicăieri.

CUPRINS

<i>Tatăl meu</i> (Dumitru Graur)	7
<i>Notă asupra ediției</i>	9
<i>Sigle și abrevieri</i>	11

INTRODUCERE

1. Ordinea capitolelor	13
2. Limba scrisă și limba vorbită	14
3. Scurt istoric al scrierii	16
4. Necesitatea revizuirii scrierii	17
5. Sisteme aproape fonetice	20
6. Ortografii etimologice și fonetice	21
7. Ortografia fonologică	22
8. Ce împiedică adoptarea scrierii fonologice	24
9. Situația de la noi	25
10. Scurt istoric	25
11. Reforme succesive	27
12. Anarhia ortografică	29
13. Reforma din 1953	29
14. Greșeli de corectură	30
15. Eventuale modificări	31

FRAZA ȘI PROPOZIȚIA

16. Generalități	33
17. Semnele de punctuație	33

18. Punctul	35
19. Punctul și virgula	37
20. Două puncte	38
21. Punctele de suspensie	39
22. Virgula, generalități	41
23. Virgula între părți de propoziție diferite	42
24. Virgula înaintea propozițiilor secundare	42
25. Intercalări	44
26. Situația propozițiilor atributive	44
27. Situația propozițiilor circumstanțiale	46
28. Inversiuni	48
29. Propozițiile subiective	49
30. Propozițiile de același fel	50
31. Virgula înainte de <i>și</i>	50
32. <i>Și</i> nu înlocuiește automat virgula	51
33. Valorile lui <i>și</i>	52
34. <i>Și</i> după intercalări	52
35. Virgula și <i>însă, deci, așadar</i>	53
36. Virgula între părți de propoziție similare	54
37. Virgula între părți de propoziție nesimilare	55
38. Virgula ca marcă a elipsei	57
39. Preocupări estetice	57
40. Semnul întrebării	57
41. Semnul întrebării cu punct	59
42. Interogative fără semn de întrebare	59
43. Semnul exclamării	60
44. Pauza	61
45. Cratima	62
46. Sinereza	64
47. Cratima între cuvinte accentuate	64
48. Formule rimate și repetiții	65
49. Cratima cu sensul de „până la“	65

50. Cratima despărțitoare?	66
51. Apostroful	66
52. Unde se mai pune apostrof	68
53. Parantezele	69
54. Intercalări	70
55. Alte întrebuițări ale parantezelor	71
56. Parantezele franceze	72
57. Paranteza și punctul	73
58. Paranteza și virgula	73
59. Paranteze drepte și cursive	74
60. Semnele citării	75
61. Ghilimele de mai multe feluri	76
62. Alte întrebuițări ale ghilimelelor	78
63. Ghilimelele față de celelalte semne	80
64. Ghilimelele și sublinierea	81
65. Alineatul	82

CUVÂNTUL

66. Generalități	83
67. Un cuvânt, sau mai multe?	85
68. Cine hotărăște?	86
69. Se scriu într-un cuvânt	86
70. <i>Altfel</i> și <i>alt fel</i>	87
71. Formații cu <i>bine-</i>	87
72. <i>Numai</i> și <i>nu mai</i>	88
73. <i>Odată</i> și <i>o dată</i>	90
74. Formații cu <i>vreo</i> și <i>nici</i>	91
75. Formații cu <i>ne-</i>	93
76. Formații cu <i>de-</i>	94
77. Formații cu <i>în-</i> , <i>într-</i>	96
78. Prepoziții compuse	97
79. Conjunții	98

80. Prefixe	99
81. Despărțirea cu cratimă	100
82. Cum scriem în alte cazuri?	101

SILABA

83. Generalități	102
84. <i>Muta cum liquida</i>	103
85. Alte grupuri de consoane	103
86. Compuse și derivate cu prefixe	104
87. Cuvintele cu cratimă	105
88. Îmbinare greșită	106

PRESCURTĂRI

89. Generalități	108
90. Cuvintele de specialitate	108
91. Formule generalizate	109
92. Prescurtări nerecomandabile	110
93. Numere prescurtate	110
94. Numerele în formule prescurtate	111
95. Prescurtări în citire	112

SEMNE SPECIALE

96. Generalități	113
97. Majusculele sunt necesare?	113
98. O procedură anarhică	115
99. Eliminarea unor majuscule	116
100. Propun alte minuscule	116
101. Majuscule pentru delimitarea textului	117
102. Numele proprii	117
103. Categoriile intermediare	118
104. Majuscule pentru diferențieri semantice?	119
105. Scrierea numelor proprii compuse	119

106. Nume de instituții	120
107. Accentul	121
108. Accentul în scris	122
109. Ce accente notăm	123
110. Accentul și despărțirea în silabe	124

LITERELE

111. Generalități	125
112. Vocalele izolate	126
113. <i>E</i>	126
114. <i>Ă</i>	127
115. <i>Ă</i> după <i>ș, j</i>	127
116. Sufixe - <i>ărie, -erie</i>	129
117. <i>Î</i>	130
118. Proteste actuale	132
119. Excepții cu <i>â</i>	133
120. <i>U</i>	133
121. Vocalele în grup	134
122. Diftongii	134
123. <i>EA</i>	135
124. <i>OA</i>	135
125. <i>EO</i>	136
126. <i>IA</i> și <i>EA</i>	136
127. Pronumele ea	137
128. Imperfectul verbelor de conjugarea a IV-a	138
129. <i>EA</i> și <i>A</i>	140
130. <i>EA</i> din <i>E</i>	140
131. Sufixul - <i>eală</i>	141
132. Desinența - <i>ează</i>	142
133. <i>IE</i>	142
134. <i>EI</i>	145
135. Diftongii cu <i>i</i>	144

136. Pronunțarea lui <i>i</i>	148
137. Greșeli de citire	149
138. Scriere neconsecventă	150
139. Greșeli de ortografie	150
140. Trebuie o distincție	151
141. <i>I</i> scurt	152
142. Folosirea lui <i>i</i> scurt	153
143. Terminațiile <i>-ii</i> și <i>-iii</i>	154
144. <i>Fi</i> și <i>fii</i>	155
145. <i>I</i> scurt după consoane	155
146. Ar fi greu?	156
147. <i>Același</i> etc.	156
148. Diftongi cu <i>-u</i>	157
149. <i>U</i> final	157
150. Greșeli de pronunțare	158
151. Grupuri de trei vocale	159
152. Grupuri de patru vocale	160
153. <i>Agreez, creez</i>	160
154. Vocală + <i>e</i>	161
155. <i>Aceia, aceea</i>	162
156. <i>I + e, a</i>	163
157. <i>Mieu, noui</i>	163
158. Consoanele izolate	163
159. <i>Ș</i> și <i>ț</i>	164
160. <i>C</i> și <i>g</i>	164
161. <i>Ch</i> și <i>gh</i>	165
162. <i>Ci</i> și <i>gi</i>	166
163. <i>Z</i>	167
164. Scrieri mixte	167
165. Scrieri și citiri greșite	168
166. <i>Filozof</i>	169
167. Soluția actuală	170

168. Alte cazuri de <i>z</i> pentru <i>s</i>	171
169. <i>-L</i>	171
170. <i>H, ch</i>	172
171. <i>J</i>	173
172. <i>X</i>	175
173. <i>Qu</i>	176
174. <i>Gu</i>	177
175. Grupuri cu <i>-s</i>	177
176. Grupuri cu <i>s-</i> [sau <i>z-</i>]	178
177. Sufixele <i>-ism, -asm</i>	179
178. Prefixe	180
179. <i>Îm-, com-</i>	181
180. <i>Des-, răz-</i>	181
181. Prefixul <i>s-, z-</i>	183
182. Prefixe terminate în <i>b</i>	183
183. Consoane duble	184
184. <i>Ss</i>	185
185. <i>Ll</i>	186
186. <i>Nn</i>	186
187. Nume străine	187
188. Scriere hipercorectă	188
189. Nume românești	189
190. Cuvinte de împrumut	190